T.C.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

ÇOCUKLARDA KÜLTÜREL KİMLİĞİN İNŞASI VE MEDYA: TOZKOPARAN ÖRNEĞİ

UZMANLIK TEZİ

Ayşe ÇİFTCİ

ANKARA
KASIM / 2021

T.C.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

ÇOCUKLARDA KÜLTÜREL KİMLİĞİN İNŞASI VE MEDYA: TOZKOPARAN ÖRNEĞİ

UZMANLIK TEZİ

Ayşe ÇİFTCİ

DANIŞMAN
Beyza GÜNAYDIN
ÜST KURUL UZMANI

ANKARA
KASIM / 2021

RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU BAŞKANLIĞINA

Bu çalışma, Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	İmza
Başkan	:	
Üye	:	
Üye	:	
Üye	:	
Üye	:	

ONAY
... / ... / …

Ebubekir ŞAHİN
Üst Kurul Başkanı

TEZ TESLİM TUTANAĞI VE DOĞRULUK BEYANI

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda görev yapan Üst Kurul Uzman Yardımcısı olarak, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Tez Hazırlama Yönergesi'ne uygun şekilde hazırlamış olduğum uzmanlık tezi ilişikte sunulmuştur.

Bu uzmanlık tezindeki bütün bilgileri akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplayıp sunduğumu; ayrıca, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

… / … / …..

Ayşe ÇİFTCİ
Üst Kurul Uzman Yardımcısı
Çocuklarda Kültürel Kimliğin İnşası ve Medya: Tozkoparan Örneği

EK:
1- Tez (6 Adet)
2- CD (1 Adet)

Tezi Teslim Alan

Daire Başkanı

… / … / …..

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i
KISALTMALAR iv
TABLOLAR v
GİRİŞ 1
Yöntem 3
Amaç ve Önem 6
Kapsam ve Sınırlılıklar 7
BİRİNCİ BÖLÜM 8
ÇOCUK VE MEDYA 8
1.1. ÇOCUK 8
1.1.1. Bir Kavram Olarak Çocuk 8
1.1.2. Çocukluk Fikrinin Ortaya Çıkışı 9
1.1.3. Türk Kültüründe Çocuk 14
1.1.4. Çocukluğun Kültürel İnşası 20
1.2. MEDYA 25
1.2.1. İletişim 25
1.2.2. Kitle İletişimi, Özellikleri ve Kitle İletişim Araçları 28
1.2.3. Bir Enformasyon Aracı Olarak Medya 30
1.2.4. Medya ve Enformasyon Toplumu 33
1.2.5. Yeni Medya 35
1.3. MEDYA VE ÇOCUK İLİŞKİSİ 41
1.3.1. Çocukların Gelişimi ve Medya 44
1.3.1.1. Gelişimde Temel Kavramlar 46
1.3.1.2. Bilişsel Gelişim ve Medya 46
1.3.1.3. Sosyal Gelişim ve Medya 54
İKİNCİ BÖLÜM 58
KÜLTÜR VE MEDYANIN KÜLTÜREL ETKİLERİ 58
2.1. KÜLTÜR VE KİMLİK 58
2.1.1. Kültür Kavramı 59

2.1.2. Kültürel Süreçler **64**
2.1.3. Kültür ve Medeniyet Farkları **66**
2.1.4. Kimlik **67**
2.1.4.1. Kültürel Kimlik **71**
2.1.4.2. Millî Kimlik **73**
2.1.4.3. Küreselleşme ve Kimlik **75**
2.2. KÜLTÜR VE MEDYA İLİŞKİSİ **79**
2.2.1. Kitle İletişim Araçlarının Etkileri Üzerine Çalışmalar **81**
2.2.2. George Gerbner'in Yetiştirme Kuramı **86**
2.2.3. Adorno'nun Kültür Endüstrisi Kuramı **90**
2.2.3.1. Kitle ve Kitle Kültürü **90**
2.2.3.2. Kültür Endüstrisi **98**
2.3. VYGOTSKY'NİN KÜLTÜREL TARİHSEL KURAMI ÇERÇEVESİNDE ÇOCUK VE MEDYA **101**
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **107**
TOZKOPARAN DİZİSİNDE KÜLTÜREL UNSURLARIN SUNUMU **107**
3.1. OKÇULUĞUN VE TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ VE DİZİDEKİ SUNUMU **109**
3.1.1. Tozkoparan Dizisinde Okçuluk ve Millî Kültür Unsurlarına İlişkin Sunumlar **112**
3.2. DİNÎ DEĞERLERE İLİŞKİN SUNUMLAR **127**
3.3. AİLEYE İLİŞKİN SUNUMLAR **133**
3.4. DİZİDE DİL VE TÜRKÇENİN KULLANIMI **138**
3.5. TÜRK KÜLTÜRÜNDE SOSYAL DEĞERLER VE DİZİDEKİ SUNUMU **143**
3.5.1. Bilgelik ve Hikmet **145**
3.5.2. Çalışkanlık **149**
3.5.3. Adalet ve Adil Oyun **151**
3.5.4. Yardımseverlik ve İş Birliği **152**
3.5.5. Dürüstlük **153**
3.5.6. Kahramanlık ve Cesaret **154**
SONUÇ VE ÖNERİLER **157**
Sonuç **157**
Öneriler **161**
KAYNAKÇA **164**

ÖZET **177**
ABSTRACT **178**
ÖZGEÇMİŞ **179**

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TRT	Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu

TABLOLAR

Tablo 3.1.1. Dizide yer alan okçuluk ve millî kültürle ilişkili ifadeler……...114
Tablo 3.1.2. Dizide yer alan okçuluk ve millî kültür unsurlarıyla ilişkili hadise ve tutumlar…….124
Tablo 3.1.3. Dizide yer alan Okçulukla ilgili kelime tekrarlarını gösteren grafik…….126
Tablo 3.2.1. Dizide yer alan dinî değerlerle ilgili ifadeler…….....127
Tablo 3.2.2. Dizide yer alan din ve inanca ilişkin kelime tekrarlarını gösteren grafik……...……. 133
Tablo 3.3.1. Dizide yer alan atasözleri ve deyimler……...140
Tablo 3.3.2. Dizide yer alan yabancı kökenli kelimeler ve günümüzde yaygın kullanılmayan kelimeler…….141
Tablo 3.4.1. Dizide yer alan bilgeliğe ilişkin ve öğüt içeren ifadeler……..147
Tablo 3.4.2. Dizide yer alan çalışkanlıkla ilgili ifadeler……..…150
Tablo 3.4.3. Dizide yer alan adalet ve adil oyuna ilişkin ifadeler……...151
Tablo 3.4.4. Dizide yer alan yardımlaşma ve iş birliğine ilişkin ifadeler……....152
Tablo 3.4.5. Dizide yer alan dürüstlüğe ilişkin ifadeler……..153

GİRİŞ

İletişim hızının artması ve küreselleşme, kültürel kimliklerin silikleşip popüler kültürün yaygınlaşmasına yol açmıştır. Kitle iletişim araçları herkese hitap eden geniş ürün sunumuyla bireylerin kültürü, yaşam biçimi ve olaylara bakışı üzerinde etkili olmaktadır. Çocuklar bu etkiye en açık sosyal grubu oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar internetin yaygınlaşması ve cep telefonlarının her türden medya içeriğine ulaşmayı kolaylaştırması sonucunda çocukların yaklaşık %83'ünün internet erişimini çok önemli bulduklarını; azalan oranlara rağmen hâlâ yaklaşık %21'inin her gün televizyon izlediğini[1] ve çocukların aileleriyle yaptıkları faaliyetlerin ilk sırasında televizyon izlemenin olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi, ekranlardaki görüntünün üzerine düşünme gerektirmemesi ve izleyiciyi olayın görgü tanığı hâline getirmesidir. Televizyonun yarattığı bu anındalık ve canlılık etkisine ek olarak en ciddi haberlerde dahi uyandırmayı ihmal etmediği yoğun duygusal etki de insanın ekrana olan ilgisini diri tutmaya yardım etmektedir. İzleyicinin aklından çok duygularına hitap eden görüntü ve söylemler, heyecan, merak, üzüntü gibi pek çok duygu durumu yaratarak izleyici algısını rasyonellikten uzaklaşmaktadır. Bu durumda kendini mesajın içinde bulan insan, olayları anlamadan ya da eleştirmesine zaman verilmeden duygusal tepkilere yönlendirilmektedir.[2]

Yetiştirme kuramının sahibi Gerbner, televizyonunun modern toplumsal gerçekliğin inşasında en önemli rolü üstlendiğini; ekranlarda sürekli tekrarlanan ve kaçmanın mümkün olmadığı kalıp yargılar aracılığıyla belirli bir dünya görüşünün ve

[1] Çocukların Yeni Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Siber Zorbalık Araştırması, RTÜK, 2019.
[2] Ö. Güllüoğlu Işık, "Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Popüler Kültür Ürünlerini Benimsetme ve Yayma İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme", *Global Media Journal*, Cilt 2, Sayı: 4, 2012, s. 82.

belirli değerlerin izleyicilere aktarıldığını söylemektedir. Farklılıkları bulanıklaştırıp kültürleri homojenleştiren televizyon, tüm akımları tek bir akımda birleştirmekte; dramları, reklamları, haberleri ve diğer programlarıyla aynı ileti ve imajları her eve taşımaktadır. Mütemadiyen tekrarlanan televizyon dersleri, televizyonun kurguladığı simgesel dünyada yaşayan insanın tercih ve tutumlarını şekillendirmektedir.[3] Zihinsel gelişimleri tamamlanmamış ve etkilere karşı daha savunmasız olan çocuklar toplumun işleyişi, kuralları ve kültürünü gitgide daha fazla televizyondan öğrenmektedirler.[4]

Çocukların toplumsallaşmasında büyük bir yer edinen televizyon ve sair iletişim araçları eğlence, merak, öğrenme gereksinimlerini tatmin etmekte hayal dünyalarının ve yaratıcı düşünmelerinin gelişmesine destek olmaktadır. Bu yararlı etkilere ek olarak pek çok zararlı etkiyi de beraberinde getiren bu araçlar özellikle küresel kitle kültürünün ürünlerini, değer yargıları ve yaşam tarzlarını çocuklara sunmaktadır. Kitle kültürü ürünlerini pek çok iletişim mecrasında tüketen çocuklar, kendi kültürüne karşı yabancılaşma ve kimlik bunalımı riskiyle karşı karşıyadır. Ekranların çocukları yalnızca eğlendiren bir boş vakit aracı olarak düşünülmesi oldukça naif bir yaklaşım olacaktır. Aksine masumiyetten çok uzak olan bu araçlar, savunmasız çocuk bilincine birtakım kültürel değerleri ekmekte, onları tekrarlayarak pekiştirmektedir.

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla hâkim batılı kültürün içerik ve değerlerini taşıyan kitle iletişim araçları yaygınlığını arttırmakta; dil ve kültür gitgide küresel pazar kültürüyle karışmaktadır. Kültürel ürünlerin üretiminden tüketimine tüm süreçlerini hâkimiyeti altına alan kültür endüstrileri[5] bilhassa gelişmemiş ülke olarak

[3] İrfan Erdoğan*, Medya Teori ve Araştırmaları: Biliş ve Davranış Yönetimi Amaçlı Endüstri, Devlet ve Üniversite İşbirliğinde Medyanın Egemen Alternatif Açıklamaları*, Erk Yayınları, Ankara, 2014 s. 158-159.

[4] Şakir Eşitti, "Çizgi Filmlerde Küresel ve Yerel Kültürün İnşası: Caillou ve Pepee Örneği", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Cilt 32, Sayı: 32, 2016, s. 127.

[5] Anthony Giddens, Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 672.
Kültür endüstrisi kavramı, kültür ürünlerinin metalaşarak hızla üretilen ve tüketilen şeyler hâline gelmesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Kavram, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak açıklanacaktır.

kodlanan; kapitalist üretim metotları ve sanayileşmenin görece geri olduğu ülkelerin kültürlerini tehdit etmektedir.[6] Dolayısıyla ekranlarda yerel kültür ürünlerinin ağırlığını arttırmak, çocuk ve gençlerin hâkim kültürün değer ve yaşam tarzını yansıtan küresel medyanın etkisinden kurtulması noktasında hayati bir öneme sahiptir.

Türkiye'de yerel içeriklerin arttırılmasında en büyük paya sahip olan TRT ve TRT Çocuk kanalları Türk kültürünün norm ve yaşam biçimini yansıtan pek çok çocuk içeriğiyle kültürel birikimin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında etkili bir rol oynamaktadır. Türk kültürünün değer ve pratiklerinin yeniden üretilmesini ve bu yolla öğrenilmesi ve pekiştirilmesini sağlayan bu içerikler, kültür üzerindeki emperyalist etkinin kırılmasında hayati bir önem taşımaktadırlar.

Bu çalışmada çocuklara yönelik hazırlanan ve 2018 yılında TRT 1 ekranlarında yayınlanmaya başlayan "Tozkoparan" adlı dizi, kültürel ögelerin sunumu açısından değerlendirilmektedir. Çalışma, Gerbner'in 'Yetiştirme Kuramı' bağlamında hazırlanmakta ve medya içeriklerinin kültürel etkileri bulunduğu, değer ve normların, düşünme ve davranış kalıplarının öğrenilmesinde, bir diğer ifadeyle kültürlenme sürecinde etkili bir rol oynadığı ön kabulüne dayanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada söylem analizi yöntemi kullanılacak, inceleme konusu dizide tekrarlanan sözcükler ve tutumların sayımı ile elde edilen nicel veriler ile kullanılan dil ve kurulan diyalogların arka planını oluşturan nitel veriler bir arada değerlendirilecektir. Çocuklara yönelik içeriğinin barındırdığı kültürel ögeleri sınıflandırarak ilgili kategorilerdeki anahtar kavram ve kelimelerin kullanım sıklığını analiz eden çalışma; metnin geri planındaki açık ve örtük anlam ve mesajları da ortaya koymayı amaçlamaktadır.

[6] John Tomlinson*, Kültürel Emperyalizm*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 60.

Çalışmada, örneklemde yer alan metnin içeriği belirli açılardan kodlanıp özetlenecek, belirlenen kategoriler ve ilişkiler bağlamında kodlanan metin, taşıdığı açık ve örtük anlamlar bakımından analiz edilecektir. Karma bir araştırma yöntemi olan söylem analizinde hem tutarlılıklar ve tekrarlar tespit edilebilmekte hem de metnin analizine ek olarak eleştirel, sosyal, dilsel analizler yapmak mümkün olmaktadır.[7]

Söylem analizini detaylandırmadan önce "söylem" kavramına kısaca değinmek gerekmektedir. Dünyayı anlatan, tasvir eden ve temsil eden söylem, toplumsal hayatı ve dünyayı zihinlerde kurgulamakta, bireyler arasındaki sosyal ilişkileri anlamlandırmaktadır.[8] Söylem, basitçe dil ve onun kullanımı şeklinde tanımlansa da dilin geleneksel unsurları olan kelime, cümle ve metinle sınırlı değildir. Bunlardan daha fazla bir şekilde toplumsal, kültürel, politik ve iktisadi alanlarla yani sosyal yaşamın her yönüyle ilişkilidir.[9] Dolayısıyla söylem analizi gerçekleştirilirken dilin kullanıldığı toplumsal ve kültürel ortam önem kazanmakta, söylenenlerin kendisine ek olarak söylenildiği bağlam da dikkate alınmaktadır.

Anlamlar toplumsal ve kültürel pratikler aracılığıyla üretilmekte ve dille ifade edilmektedir.[10] Kendi başına anlama kaynaklık edemeyen dil, gerçekliği yapılandırmakta ve dönüştürmekte, insanın toplumsal gerçekliği ve dünyayı anlamlandırmasına olanak sağlamaktadır. Bir başka deyişle toplumsal bağlam, dili şekillendirirken dil yani söylem de sosyal yapıyı inşa eder. Söylem yalnızca mesajın içeriğini değil kim tarafından ve neye dayanarak dile getirildiği; kime, hangi amaçlarla yöneltildiği gibi soruları da kapsamaktadır. Bütün iletişim şekillerini kuşatan söylem,

[7] Edibe Sözen, *Söylem*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 81.
[8] Hüseyin Bal, *Nitel Araştırma Yöntemi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2013, s. 258.
[9] E. Sözen, 1999, s. 20.
[10] Hasan Hüseyin Taylan, "Sosyal Bilimlerde Kullanılan İçerik Analizi ve Söylem Analizinin Karşılaştırılması", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 2, 2011 s. 68.

sosyal çevremizi görme, kategorilere ayırma ve ona tepki verme biçimlerimizi de içermektedir.[11]

Toplumsal düzlemde hazır bulunan söylemler birey tarafından yaratılmamaktadır. Anlamı inşa eden söylem, toplumda bulunan sembol ve anlamlar arasında bağlantılar kurarak bireylere olgular ve olaylar hakkındaki düşünme ve iletişim kurma yöntemlerini kazandırır.[12] Söylemi oluşturan dil basit bir iletişim aracı olmaktan öte sosyal bir deneyim ve yaratma sürecidir. Toplumsal yaşamın merkezinde yer alır ve onu kurar. Sosyal yaşam, konuşmalar aracılığıyla kesintisiz şekilde yaratılır. Dolayısıyla söylem, insana sosyal bağlamında anlamı inşa etme olanağı tanıyan bir araçtır.[13]

Medya mesajları analiz edilirken medyanın gerçekleri konumlandırma biçimi ve sınıflandırma yaparken kullandığı dil, söylem analizi bağlamında değerlendirilmektedir. Çünkü medyanın dili, sosyal normları, zaafları ve tabuları da içermektedir. Kelimelerin sosyal bağlam içinde anlamlı hâle geldiği kabul edildiğinde toplumsal gerçekliğe ulaşmak ancak söylemin incelenmesiyle mümkün olmaktadır. Sadece metnin şeklen incelenmesiyle anlaşılamayan söylem, ortaya çıktığı kültürel kodlar çerçevesinde anlam kazanmaktadır.[14]

Televizyondaki anlatım nedensellikten uzak ve açıklığı benimseyen küçük öykülerden oluşmaktadır. Çizgisel değil dizgesel nitelikteki bu yapı izleyicinin zihninde kalacak belirli noktalar oluşturmak izleyicinin izleme alışkanlığı kazanmasına yol açacak şekilde biçimlendirilmektedir.[15] Televizyonun bu mesaj

[11] Hilal Çelik, Halil Ekşi "Söylem Analizi" *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* Cilt 27, Sayı: 27, 2013, s. 100.
[12] a.g.m., s. 100.
[13] a.g.m., s. 101.
[14] Oğuz'dan aktaran Selahattin Güven, *Medyada Çocuk ve Toplumsal Dönüşüm*, Orient Yayınları, 2015, s. 21.
[15] Aysel Aziz, *Radyo ve Televizyona Giriş,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s. 12-21.

iletme biçimini göz önünde bulunduran çalışmada tekrar eden kavramlar ve kelimelerin kullanım sıklığından belirli örüntüler elde edilmeye çalışılmış ilgili mesajların bağlamı ve ortaya çıkardığı farklı anlamlar incelenmeye çalışılmıştır. Türk kültürünün değer ve pratikleri, popüler çocuk dizilerinden olan Tozkoparan dizisinde aranmış, tablo ve grafikler kullanılarak küresel değerlere karşı ön plana çıkarılan yerel değerler ve pratiklerin ekrana yansıması incelenmiştir.

Amaç ve Önem

Başta televizyon ve internet olmak üzere kitle iletişim araçlarının anlamların üretilmesi ve öğrenilmesinde üstlendikleri büyük rol ve çocukların bu kültürel etkiye en açık grup olması[16] televizyonun kültürel etkilerinin araştırılmasını zorunlu hâle getirmektedir. Bu çalışma, doğdukları andan itibaren pek çok medya içeriğine maruz kalan çocukların, içinde yaşadıkları kültüre uyum sağlamalarında medyanın rolünü inceleyerek, kültürel unsurları yansıtması bakımından değerlendirilen televizyon dizisi özelinde bu unsurların ne ölçüde ve hangi bağlamda ele alındığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çocuklara yönelen medya mesajlarını kültürel içerik bakımından değerlendirmeyi ve kitle iletişim araçlarının kültür ürünlerinde meydana getirdiği tek tipleşme ve küreselleşmeye dikkat çekmeyi hedefleyen çalışma, çocukların popüler kültürün etkilerinden korunabilmesi için yerel değer ve pratiklerin ekranlarda daha fazla yer alması yönünde öneriler sunmayı amaçlanmaktadır.

Çocukların kültürlenmesinde medyanın etkileri detaylı şekilde incelenerek sunulacak alan taraması ve örnek televizyon programı üzerinden elde edilen nitel ve nicel verilerin alandaki çalışmalara katkı yapması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

[16] Kemal Sayar, Feyza Bağlan, *Koruyucu Psikoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 212-218.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında Tozkoparan adlı dizinin ilk sezonunu oluşturan 21 bölüm incelenmiştir. İlk sezonun seçilme nedeni dizinin yayınlandığı tarihte çocuklar arasında uyandırdığı merak ve heyecandır. Bölümler YouTube üzerinden izlenmiş, dizideki söylemler belirlenen temalara göre analiz edilmiştir. Sınırlayıcı bir unsur olarak temalar; "okçuluk ve millî kültür", "aile ilişkileri", "dil ve Türkçenin kullanımı", "din ve inanç", "kültürel değer ve erdemler" olarak belirlenmiştir. Erdemler başlığı detaylandırılacak Türk kültürünün övdüğü ve yücelttiği düşünme ve davranış biçimlerini oluşturan; "bilgelik ve hikmet", "adalet ve adil oyun", "dürüstlük", "yardımseverlik ve iş birliği", "çalışkanlık", "kahramanlık ve cesaret" alt başlıklarında dizide aktarılan erdemler sayılıp kategorize edilerek bunların aktarımında bir tutarlılık olup olmadığı incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK VE MEDYA

1.1. ÇOCUK

Çalışmanın bu bölümünde çocuk ve çocukluk kavramları tanımlanacak, modern çocukluğun getirdiği olanaklar ve tehditlerden bahsedilecektir. İkinci kısımda ise medya ve medya tarihi detaylandırılacak, medyanın çocuklar üzerindeki etkileri bilişsel ve sosyal gelişim dönemlerine göre değerlendirilecektir.

1.1.1. Bir Kavram Olarak Çocuk

Tarihi birkaç yüzyıldan uzun olmayan 'çocuk' kavramı; kültür, zaman ve tanımlandığı mekâna göre şekil almaktadır. Farklı kültürlerde ve toplumlarda değişen çocukluk tanımı, içinde yorumlandığı bağlama ve zamana göre de farklılaşmaktadır.

Çocukluk, üzerinde mutabakata varılmış bir kavram olmadığı için tarih boyunca sayısız çocuk tarifi yapılmıştır. Çocuğun ilk günahın dünyadaki taşıyıcısı olduğu[17], kusurlu ve eksik bir yetişkin olduğu[18]; akıl, benlik kontrolü, ayıp ve ahlak gibi kavramlarla biçimlendirilecek boş bir levha olduğu[19] en nihayetinde de biyolojik

[17] Günay Tümer, "Asli Günah", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, s. 496-497.
[18] Neil Postman, *Çocukluğun Yok Oluşu*, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 80.
[19] Özlem Aydoğmuş Ördem, *Çocukluk Sosyolojisi Paradigmalar-Paradokslar-Eleştiriler*, Çizgi Kitabevi, 2020, s. 23.

temeller üzerine sosyal diyalogla inşa edilen bir toplumsal özne olduğu öne sürülmüştür. Çocukluk üzerine yapılan yeni çalışmalar sabit ve değişmez bir çocuklukta karar kılamayacağımızı göstermektedir.

Hasan Eren'in kaleme aldığı etimoloji sözlüğünde çocuk, halk ağzında bala, bebek, bızdık, çağa, velet şeklinde de karşılık bulur.[20] Türk Dil Kurumu sözlüğünde çocuk; "küçük yaştaki oğlan veya kız; bebeklikle erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak" şeklinde tanımlarken[21], Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin birinci maddesinde "Daha erken reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır."[22] denilmektedir. Gelişim psikologlarınca kabul edilen çocukluk çağı, fiziksel, zihinsel, sosyal, duygusal gelişim ve dil gelişimi alanlarında görülen ilerleme ve büyümenin eşlik ettiği değişimlerdir. Bu dönem, uzmanlarca genelde 0-18 yaş arasındaki dönem olarak kabul edilmektedir.[23]

Çocukluk yaşının ne zaman başlayıp ne zaman son bulduğuna dair hukuki değerlendirmeler, kültürlere ve bunlara bağlı olarak yapılan hukuki düzenlemelere göre değişmektedir. Reşit olma, olgunlaşma gibi kültürel tanımlar ve ülkelerin yasaları çocukluğun ne zaman biteceğini ortaya koymaktadır.

1.1.2. Çocukluk Fikrinin Ortaya Çıkışı

Çocukluğun yakın tarihin görece yeni kavramlarından olduğu düşünülürse geçmişte bugünkü anlamıyla 'çocuğu' bulmak güçtür. Çocukluğu aramak için geriye, Batı düşüncesinin mimarı antik döneme gidildiğinde özel bir kategori olarak

[20] Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi, Ankara,1999, s. 96.
[21] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, https://sozluk.gov.tr/ (28.02.2020).
[22] Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme (28.02.2020)
[23] Emine Ayyıldız ve Akardaş, Elif, "Aklımızdaki 'Çocuk': Erken Çocukluk Uzmanlarının Çocuk Algısı Fenomenolojisi", Medeniyet *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 1, 2020, s. 56-65.

çocukluğa işaret eden bir kelime bulunmaması, heykellerine rastlanmaması bugün anladığımız şekliyle çocukluğun olmadığının kanıtları sayılmaktadır. Roma döneminde ise Antik Yunandan miras alınan *'okul'*la ortaya çıkan genç ve gelişkin bir çocuk anlayışı görülmektedir. Romalılar, çocukların yetişkinlerin sırlarından korunması gerektiğinden yola çıkarak çocuk ve ayıp kavramı arasındaki ilişkiyi keşfetmişlerdir. İyi geliştirilmiş bir ayıp düşüncesi olmaksızın çocukluğun var olmayacağını varsayımıyla bu, çocukluk düşüncesinin evriminde çok önemli bir adım olarak kabul edilir.[24] Roma'nın yıkılmasıyla başlayan Orta Çağda; okuma bilincinin yitmesi, kâğıt kıtlığı ve kilisenin okuryazar toplum yerine zanaat toplumunu yeğlemesi gibi sebeplerden okuma yazarlığın, ardından eğitim ve ayıp düşüncesinin ortadan kalkması henüz kısmen keşfedilen çocukluk kavramının unutulmasına yol açmıştır. Orta Çağda yetişkinler ve çocuklar arasında sınırlar olmaması, çocukların vasiyetnamelere dâhil edilmemesi ve ölüm kayıtlarında cinsiyetlerine yer verilmemesi gibi uygulamalar çocukluk fikrinin yokluğuna işaret etmektedir.[25]

Antik dönemin çağdaşı geleneksel Doğu'da ise bazı açılardan Batı'dakiyle aynılaşan bir çocukluk anlayışı vardır. Eski Çin erkek çocukları için eğitimi çok önemserken Sümerlilerin kızların eğitimini okula devrettiği görülmektedir. Mısır kültüründe ailenin temeli olarak görülen kız çocukları, annelerinin adlarıyla çağırılırken Mezopotamya kültüründe çocuk, ailenin varlık nedeni olarak kabul edilmektedir. Tüm bu kültürler genelde itaat temelinde inşa edildiği için çocuklara saygılı olmak ve itaat etmek ilk öğretilen şeyler arasındadır.[26]

Antik Yunan'daki ve geleneksel Doğu'daki çocuk tasavvuru arasındaki en önemli benzerlik her ikisinde de çocuğun yetişme dönemi olarak tayin edilmiş özel bir dönem olmaması ve çocukluğun çok kısa sürmesidir. Her iki kültürde de kız ve erkek çocuklar arasında ayrımlar yapılmaktadır. Bu kısa süren benzerlikler listesinin aksine

[24] N. Postman,1995, s. 20.
[25] a.g.e., s. 16.
[26] Mustafa Ruhi Şirin, "Değişen Çocuk ve Çocukluk: Biraz Tarih ve Felsefe Biraz Sosyoloji ve Çocukluk Sosyolojisi", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 7, 2019, s. 3.

çok daha uzun olan farklılıklar listesinde çocukların hangi değerlere göre yetiştirildikleri, yetişkinler; özellikle aile ve sosyal çevreyle ilişkileri, toplumsal hayata katılımları gibi birçok temel faktör bulunmaktadır.

Çocukluk tarihi üzerine yapılan çalışmaların öncüsü, çocukluğun biyolojik bir süreç değil, sosyal bir kurgu ve kültürel bir inşa olduğunu söyleyen Aires'tir.[27] Bir kez çocukluğun kültürel bir kurgu olduğunu kabul edildiğinde, her yerde ve her zaman, aynı şekilde deneyimlenen genel geçer bir çocukluk fikri savunulamaz. Buna karşın yaşadığımız çağda çocuk denildiğinde aklımıza gelen büyük ölçüde modern Batı düşüncesinin çocukluk kurgusudur. Çocukluk fikrini ve çocukluğa ilişkin kabulleri incelerken Aires'in çocuk tartışmasının temelini inşa ettiği unutulmamalıdır.[28] Aries çocuk ve çocuğun tanımını tarihte ilk kez inceleyen isimdir ve ondan sonra çocuk, araştırmalarda özne olarak yer almaya başlamıştır.[29]

Aires'e göre çocukluk Rönesans keşiflerinden belki de en önemlisidir. O, modern çocukluk kavramının temellerinin burjuvazi ve aristokrasiyle atıldığını ve gelişmenin ayrı bir evresi olarak çocukluğun Orta Çağda mevcut olmadığını ileri sürmüştür. Orta çağın Avrupa'sında resimlerde çocukların giyiniş ve tavır olarak 'küçük yetişkinler' şeklinde resmedilmesi, çocukların yetişkinlerle aynı işleri yapıp aynı oyun ve etkinliklerine katılması ve ayrı oyunları ya da oyuncakları olmaması[30] bu fikre kaynaklık etmektedir. Aries eserinde, yetişkinlikten ayrı bir evre olarak ele alınan çocukluk kavramının ilk olarak on altıncı yüzyılda şekillenmeye başladığını, öncesinde ise çocuğun bebeklik dönemi biter bitmez yetişkin dünyasına ait bir varlık olarak algılandığını ileri sürmüştür.[31] Orta çağın çocukluğun karanlık yılları olduğunu ileri süren Aries ve deMause'un aksine Pollock ve Hanawalt Ortaçağ döneminde de

[27] Emrah Akbaş, Atasü Topçuoğlu, Reyhan, "Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu- Eleştirel Bir Değerlendirme", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 20, Sayı: 1, 2009, s. 95-104.
[28] a.g.m., s. 9.
[29] Zeynep Erdiller-Yatmaz, Erdemir, Ersoy ve Erbil, Fethiye, "Çocuk ve Çocukluk: Okul Öncesi Öğretmen Adayları Anlatıyor", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 3, 2018, s. 286.
[30] Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 39.
[31] Zeynep Erdiller Yatmaz, Erdemir, Ersoy, Erbil, Fethiye, "Çocuk ve Çocukluk: Okulöncesi Öğretmen Adayları Anlatıyor", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 3, 2018, s. 286.

çocukların aileleri ve çevreleriyle karşılıklı ve samimi bir ilişkisi olduğunu ve çocukların kutlamalar ve şenliklere 'çocuk' kimliğiyle katıldıklarını ileri sürmüştür. Corsaro da benzer şekilde çocukluğun her dönemde kendini ortaya koyacak bir yol bulduğunu; çocukların oyunlara, kültürel etkinliklere ve kutlamalara aktif şekilde katıldıklarını ve kendi akran kültürlerini yarattıklarını söylemiştir. On altıncı yüzyıl ve öncesinde çocukların yaşayışlarına ve anne babalarıyla arasındaki ilişkinin doğasına dair bir görüş birliği yoktur. Ancak alanda yapılan araştırmalar çocukluğun zamana ve bağlama göre farklılaşan tanımına ve deneyimlerine dikkat çekmesi bakımından önemlidir.[32]

Aydınlanma düşünürlerinin "ilk günah öğretisi" doktrinine karşı girdikleri mücadelede John Locke ve Rousseau'nun çabaları kayda değerdir. Locke çocuğu "tabula rasa" (boş bir sayfa) olarak ele almış yeterli eğitimle istenilen kalıba sokulabileceğini iddia etmiştir. Romantik çocuk görüşünün savunucusu Rousseau ise çocukların günahkâr oldukları iddiasına "masumiyet" fikriyle karşı çıkmıştır. Çocukların masum doğduklarını savunan Rousseau'ya göre çocukluğun ilk üç yılı içgüdü dönemi, dört on iki yaş arası duygular dönemi sonraki ergenlik dönemi ise düşünceler dönemidir.[33]

Çocukluğun biyolojik bir kategori olmakla beraber ancak uygun kültürel çevrenin mevcut olması durumunda yeşerip ortaya çıkacağını savunan Neil Postman'a göre hem toplumsal bir inşa hem de psikolojik bir olgu olarak çocukluk, on altıncı yüzyılda ortaya çıkmış ya da çıkarılmış ve günümüze kadar inceltilip desteklenmiştir.[34] Aries gibi Neil Postman da Orta Çağda çocukluk kavramının olmadığını, aydınlanma hareketiyle çocukluk düşüncesinin ortaya çıktığını iddia etmiştir. Çocukluk fikrini Rönesans'ın en önemli keşiflerinden biri olarak gören Neil Postman'a göre matbaayla temellenen bir yetişkin enformasyonun oluşması ve bu

[32] Z. Erdiller Yatmaz, E. Erdemir, F. Erbil, 2018, s. 286-288.
[33] Mustafa Ruhi Şirin, "Değişen Çocuk ve Çocukluk Biraz Tarih ve Felsefe Biraz Sosyoloji ve Çocukluk Sosyolojisi", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 7, 2019, s. 11.
[34] N. Postman,1995, s. 8.

enformasyonun çocukları dışlaması neticesinde yetişkinler çocuklardan uzaklaşmış ve çocukluk ortaya çıkmaya başlamıştır. Matbaayla birlikte yetişkin ve çocuk enformasyonlarının ayrışmasının yeni bir iletişim ortamı biçimlendirdiğini ve matbaa yayınlarının, 'okuma yeterliliğine dayalı' yeni bir yetişkinlik tanımlaması ve buna karşılık olarak 'okuma yetersizliğine dayalı' yeni bir çocukluk algısı yarattığını öne sürmektedir.[35]

Akbaş ve Atasü Topçuoğlu yaptıkları çalışmada çocukluğun kökeninin modernitede aranması gerektiğine işaret ederek*: "Bilimsel ve rasyonel soruşturmanın geleneksel 'taassup' karşısındaki zaferi olan modernleşme içinde çocukluk, hamlıktan olgunluğa erişecek, gelişecek, evirilecek nosyonlarının eridiği bir pota olarak, kendine has bir simgesel öneme haizdir."* demektedir.[36] Modern çocukluk algısı yalnızca çocukluğa değil aynı zamanda yetişkinliğe dair de bir konumlandırmadır. Çocukluk inşa edilirken diğer taraftar yetişkinliğin de sınırları çizilmekte çocuklara yönelen her çaba aynı zamanda yetişkinlere yönelik de bir mesaj içermektedir.[37]

Toran'a göre toplumlardaki çocukluk algısının ve fikrinin tarihsel gelişimi sırasıyla; küçük yetişkin, günahkâr çocuk, mülkiyet olarak çocuk, yatırım aracı olarak çocuk ve nihayetinde haklarıyla birey olarak çocuk şeklinde gerçekleşmiştir.[38] Çocuğun yetişkinlerin vahşi dünyasından sakınılması gereken "sevgiye değer" masum varlıklar olduklarının keşfedilmesiyle çocuk, günahkârlıktan kurtarılmış ve yetişkinliğe hazırlanması gereken eksik insan olarak görülmesiyle de ulus devletin ideolojik tahakküm alanlarından biri hâline gelmiştir. Geleceğin büyükleri ve ideallerin taşıyıcıları olarak görülen çocuklar günümüzde modern düşüncenin dayatmalarıyla şekillendirilmektedir.

[35] N. Postman,1995, s. 31.
[36] E. Akbaş, R. Atasü Topçuoğlu, 2009, s. 97.
[37] Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 22.
[38] Z, Erdiller Yatmaz, E. Erdemir, F. Erbil, 2018, s. 288.

1.1.3. Türk Kültüründe Çocuk

İslamiyet'in kabulünden önceki Türk topluluklarında çocuk ve eğitim anlayışları açısından benzerlikler vardır. Türk kültüründe çocuk fikrinin merkezinde aile yer almaktadır. Çocuklara değerlerin aktarılması ve toplumsal kimliğin öğretilmesi ailenin sorumluluğudur. Sözlü kültürün yaşayışı şekillendirdiği Türk toplumlarında, çocuk eğitimine yönelik uygulamalar yaşam biçiminin etkisiyle şekillenmekte çocukların ve gençlerin sosyalleştirilmesi ve eğitilmesinde toplumun töresi önemli bir yer tutmaktadır.

Türeyiş, Oğuz Kağan, Manas gibi Türk destanlarının yansıttığı çocuk kültürüne bakıldığında kız çocuklarının güzelliği ve uysallığının, erkek çocuklarının ise gücünün ve kahramanlığının ön plana çıkarıldığı; kızlara ev işleriyle ilgili gereken bilgi anne tarafından, erkeklere avlanma ve savaşmaya ilişkin bilginin ise baba tarafından verildiği görülmektedir.[39]

Geleneksel dünyanın geri kalanı gibi Türk dünyasında da kız ve erkek çocuk arasında çeşitli ayrımlar bulunmaktadır. Kimileri 'biyolojik' gerekçelere, kimileri kültüre dayanan cinsiyet kalıpları çocuk düşüncesini temelden etkilemektedir. Türk kültüründe kadınlar oldukça güçlü bir pozisyonda olmalarına rağmen erkek çocuk, kahramanlık ve güç sembolü olması sebebiyle yeğlenmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra gelen eşitlikçi öğreti de diğer pek çok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de güçlü etki bırakmamıştır. Geleneksel kültürde çocuğa değer aktarma görevindeki aile, kalıp davranış ve tutumları canlı tutmuş; baba otoritesi üzerinden itaatkâr küçük adam ve küçük kadınlar yetiştirmeye devam etmiştir. Baba otoritesinin yerini devlet ve okulun aldığı yakın tarihimizde de itaatkâr ve sadık çocuk makbul kabul edilmiştir.[40]

[39] M. Şirin, 2019, s. 8.
[40] a.g.m., s. 12.

Osmanlı toplumunda ise geleneksel geniş aile tipinin devam ettiği ve çocuğun aile eğitiminde ve mahalle, cemaat denetiminde yetiştiği görülmektedir.[41] Dönemin çocukluğunun, çağdaşı Batı'nınkinden çok da uzun sürmediği söylenebilir. Tanzimat'la hız kazanan yenileşme ve Batılılaşma çabaları Türk toplumunda modern çocukluk fikrinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Okay'a göre Osmanlı'da Tanzimat dönemine değin çocuğun ayrı bir yeri ve konumu bulunmamaktadır.[42] On dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen modernleşme çabaları, siyasal ve toplumsal alanda büyük değişimler yaşanmasına sebep olmuş İmparatorluğun merkezinde yer alan "yetişkinlik" ve "çocukluk" tasavvurlarının geleneksel yapısı büyük ölçüde aşınmıştır.[43]

Osmanlı aydınları, Batı tarzı modernleşme hareketiyle beraber çocuk konusunda birçok eserin çevirisini yapmış, bir yandan çocuk pedagojisine ilişkin eserler basılırken diğer taraftan romanlar, gazeteler ve dergiler aracılığıyla çocuk kavramı topluma tanıtılmıştır.[44] Çocuğun sosyal yaşamda kıymetlenmesiyle beraber çocuk yayınlarının sayısında kayda değer bir artış gerçekleşmiştir.[45]

Osmanlı toplumunda milletin ve geleceğin garantisi olarak görülmeye başlanan çocuk, kamusal alanda ilgi odağı olmuş, okulların zorunlu hâle getirilmesiyle çocuğun siyasi irade ve onun kurduğu düzenle uyumlu rol ve davranışlarla donatılması Osmanlı modernleşmesinin vizyonlarından biri olmuştur. Yenileşme çabalarının başında sultan otoritesine karşı "itaatkâr" ve "sadık mümin" olarak yetişmesi arzulanan çocuktan II. Meşrutiyetle birlikte "ideal yurttaş" olması; Balkan Harbi sırasında ise ulusal intikam peşinde koşan "millî asker-yurttaş" olması beklenmiştir.[46]

[41] Ayşegül Kuş, "Batılı Bir Seyyaha Göre 19. Yüzyılda Osmanlıda Çocuk Olmak", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk Sempozyum Bildiri Kitabı*, Cilt 1, 2016, s. 5.
[42] a.g.e., s. 15.
[43] G. Öztan, 2019, s. 6.
[44] Ö. Aydoğmuş Ördem, 2020, s. 42.
[45] G. Öztan, 2019, s. 36.
[46] a.g.e, s. 6.

Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan çocukluk, ülkenin yeni bir kimlik arayışında olduğu, ideolojilerin ortaya çıktığı döneme denk gelmiş; kimlik bunalımının merkezinde yer alan çocuklar, devletin ideolojilerini uygulayabileceği öznelere dönüşmüşlerdir. Erken modernleşme paradigmasını şekillendiren Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık ve muhafazakârlık gibi ideolojiler Cumhuriyet dönemi ile yerini Milliyetçilik ideolojisine bırakmıştır.[47]

Meşrutiyet dönemi çocuklardan öncelikle meşrutî erdemlerle donanmasını, mevcut yönetimin üstünlüklerinden haberdar, hak ve yükümlülüklerini bilen "küçük yurttaşlar" olmasını istemekteydi. Bunun için yurttaşlığa atıfta bulunan, görev, kamusal sorumluluk, ahlak gibi unsurlara dayanan millî bir pedagojik yaklaşımın bu dönemde hâkim olduğu görülmektedir.[48]

Cumhuriyet dönemiyle beraber 'modernleşme misyonu'nu yüklenen çocuk; cumhuriyet değerlerine bağlı, *"vatanını seven ve mevcut rejime sadık, iktidarda tek partiyi benimsemiş, kendisinden önceki rejimi kötüleyen, mevcut rejimin kıymetini bilen, varlığını bu rejimin devamında gören, milliyetçi ve Türkçü"* yurttaş olarak inşa edilmek istenmiştir.[49] Cumhuriyet seçkinleri yeni rejimin 'biçim' kısmıyla daha çok ilgilenmekte, onu göstergeler ile temsil edilen hatta denk tutulan bir 'medeniyet projesi' olarak görmekteydi ve doğal özellikleri ile çocuklar da bu projenin en önemli ve vazgeçilmez yapıtaşı konumundaydılar. Cumhuriyet'in evlatlarının, hâkim ideolojiye göre çocukluktan itibaren 'medenî olmanın kıymeti'ni ve 'tüm incelikleri'ni idrak etmeleri beklenmekteydi.[50]

Cumhuriyet idealleriyle donatılan çocuklara Batı, ulaşılması ve yaşanması gereken bir ideal olarak sunulmuş, çocuklara yönlerini Doğu'ya değil Batı'ya

[47] Ö. Aydoğmuş Ördem, 2020, s. 43.
[48] G. Öztan, 2019, s. 46.
[49] M. Şirin, 2019, s. 15.
[50] G. Öztan, 2019, s. 74-77.

çevirmesi gerektiği mütemadiyen telkin edilmiştir.[51] Cumhuriyet döneminin Batı imgesi ve modernite tasavvuruna ilişkin ipuçlarını çocuk yayınlarında bulmak mümkündür. Batılı güçlerle girişilen askerî ve siyasî mücadeleler sonucu kurulan Türk devleti, modernite projesinde Batıyı referans almaktadır. Kendi içinde çelişkili gözüken bu durumu ussallaştırmak için Batı'yı kendi projeksiyonunda yeniden inşa eden yeni devlet, Batı'dan makbul bir başka Batı çıkarmıştır. Bu dönemde yayınlanan çocuklara yönelik eserlerde bu çaba açıkça görülmektedir.[52]

Çocuklar için kaleme alınan eserler incelendiğinde Batı, ulaşılmak istenen refah ve kalkınma düzeyine işaret etmektedir. Diğer taraftan çocuğun "ulusal özgüvenini" inşa etmek için Türklüğün erdemleri, Türk çocuğunun cesur, azimli, kabiliyetli, ahlaklı, titiz niteliği sık sık tekrar edilmiştir. Türk ırkının doğuştan gelen 'asalet', 'şeref', 'kahramanlık' gibi özelliklerine vurgu yapmak için Türk milliyetçiliğinin 'altın çağ Orta Asya' anlatısına başvurulmuştur. Cumhuriyet çocuğunun inşasında yalnızca Orta Asya miti değil aynı zamanda yakın tarihten bir referans olan Çanakkale Savaşı ve Millî Mücadele de etkin şekilde kullanılmıştır. Dönemin edebiyat eserlerindeki bağımsızlığına düşkün, kahraman ve savaşçı, zulme sessiz kalmayan çocuk kahramanlar askeri bir disiplin ve itaatle yetiştirilmek istenen Türk çocuğu için bir model olmuştur.[53]

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında başlayan eğitimde modernleşme girişimleri Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiş ve yeni kurumlar kurulmaya devam etmiştir. Ancak çocuk nüfusunun başta sağlık olmak üzere yoksulluğu ve refahını temellendirecek ve sosyal politikalara yönlendirecek sosyal bilim

[51] Ö. Aydoğmuş Ördem, 2020, s. 47.
[52] Bkz., Graf Zeplinle Bir Günlük Seyahat, Kanaat Kütüphanesinin Çocuklara Mahsus Seyahat Hikayeleri, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932. Bkz., Almanya'da Bir Cevelan, Kanaat Kütüphanesinin Çocuklara Mahsus Seyahat Hikayeleri, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932. Bkz., Amerika'da İki Türk Çocuğu, Kanaat Kütüphanesinin Çocuklara Mahsus Seyahat Hikayeleri. Kanaat Kütüphanesi, İstanbul,1932. Adı sayılan eserlerde ön plana çıkarılan unsurlar neredeyse tümüyle aynıdır. Batı'nın şehircilik anlayışı, ileri teknolojisi, çalışkanlığı övülürken kendi ülkesinin de bu medeni düzeye ulaşmasını düşleyen kahramanlar amaçlarını gerçekleştirmek için çalışmaya yönlendirilir.
[53] G. Öztan, 2019, s. 70-81.

çalışmalarının gündeme gelememesi, çocukla ilgili sosyo-kültürel politikaların gecikmesine sebep olmuştur.[54]

Hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Cumhuriyet dönemlerinde modernleşme gibi çocukluk da geleneksel kültürün modern kültüre evirildiği çok yönlü toplumsallaşma süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukla birlikte geleneksel kültür de dönüşmektedir. Bir başka deyişle Türkiye'de çocukluğun tarihinin modernleşme tarihi olduğu söylenebilir.[55]

Günümüz Türkiye'sinde çocukluk dünyadaki diğer çocukların karşılaştığı büyük tehlikeyle karşı karşıyadır: Kitle iletişim devrimi. Önce telgraf sonra sinema ve televizyon şimdi de internetle gelen yığınla enformasyon çocukluğun silikleşmesine ve anlamını yitirmesine yol açmıştır. Giddens, post modern dünyayla karşı karşıya kaldığımız şu günlerde çocukluğun kendine has konumunu yitirdiğini, televizyon ve internet erişimi sayesinde çocukların yetişkinler dünyasına dâhil olarak oldukça hızlı bir şekilde büyüdüklerini söylemektedir. Ona göre küçük yaştaki çocuklar bile yetişkinlerle aynı televizyon programlarını izlemekte, yetişkin dünyasına dair bilgileri erken yaşta ve kendinden önceki kuşaklara oranla daha fazla bilmektedir.[56]

Yaşadığımız dönemde yeni bir çocukluk anlayışı hâkimdir. Bir taraftan çocuk yanlısı gibi görünen öte taraftan çocukla gerilimli bir ilişkiyi içeren bu anlayış, çocukluğun üzerine inşa edildiği toplumsal bağlamı yok etmektedir. Yirmi birinci yüzyıldaki egemen çocuk imgesi hakkında medya ve diğer toplumsal aktörler arasında anlamsal bir denkliğin, kültürel bir uzlaşının olduğu söylenebilir. Devletin okul aracılığıyla, özel sektörün de büyük ölçüde medya yoluyla kurguladığı post modern çocuk; *"yüksek gelire önem veren, saygın meslek sahibi olmak isteyen, rekabet ve açık yarışa düşkün, eşitliksizlikçi ilişkiler içinde bencil ve tüketime düşkün"* nitelikleriyle

[54] M. Şirin, 2019, s. 17.
[55] a.g.m., s. 17.
[56] A. Giddens, 2013, s. 216.

dönemin ekonomik ve politik gerçekliğini yansıtan bir mikro kozmos gibidir. Okullarda neoliberal birey modeli işlenirken ders kitaplarında ağırlıklı olarak küresel ögeler bulunmaktadır. Medyada da hep daha fazlasını isteyen bir çocuk temsili vardır. Bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlardan oyun oynayan ve dünyayla bağını internetle kuran "tüketici küresel çocuk", kendi benlik gelişimini pasif bir şekilde kablo bağlantılarıyla gerçekleştirmektedir.[57]

Artan iletişim imkânları ironik bir şekilde çocuk ve aile arasındaki iletişimi zayıflatmış geniş aile yerine çekirdek ailede sınırlı etkileşim olanaklarıyla büyüyen çocuklar, artan oranda ekrana bağımlı hâle gelirken akranları ve çevresiyle yüz yüze iletişimden uzaklaşmıştır. Oyuna ve iş birliğine dayalı çocukluğun yerini dar alanda, genellikle dijital etkileşime dayalı, paylaşım ve ortak etkinliğin az olduğu bir çocukluk almıştır.[58]

Bireylerin yaşam şekli, istekleri, amaçları hatta kimliklerini belirlemelerinde büyük bir güç olan dijital medyanın özellikle sosyal medyanın yaygın kullanımı kendi karar gücü henüz olgunlaşmamış çocukların sömürülmesine yol açabilmektedir. Ebeveynlerin yüzeysel ve biçimsel eğitim anlayışı; yasalarda yer alan boşluklar ve yetersizlikler çocukların medya aracılığıyla istismar edilmesini kolaylaştırmakta[59], çocuk hakları çerçevesi dikkate alınmaksızın çocukların popüler kültürün nesneleri hâline getirilmeleri çocukların hem bugününe hem geleceğine zarar vermektedir.[60]

Sosyalleşmenin anlamını ve sınırlarını genişleten elektronik medya, ailelerin sorumluluklarını da değiştirmiştir. Ebeveynler, çocukları için en iyi okulları bulmak, okul sonrası aktivite ve etütleri organize etmek, çocukları madde kullanımı gibi zararlı

[57] Esra Karaduman ve Gököz, Gökhan, "TRT Yerli Çocuk Programlarında Çocukluğun İnşası: Eğitim, Toplumsallaşma, Politik Özne Biçimleri", *TRT Akademi Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 4, 2017, s. 382.
[58] Mahmut Tezcan, *Çocuk Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 140.
[59] Ö. Aydoğmuş Ördem, 2020, s. 61.
[60] a.g.e, s. 88.

alışkanlıklardan korumak, cinsel konularda gerekli eğitimi vermek, medya araçlarıyla geçirilen zamanı kontrol altına almak gibi pek çok önemli rolü üstlenmektedirler.[61]

Günümüzde gelinen noktada çocuk kavramının ve çocukluğun önemsenmesindeki dengenin kurulamadığı, bu dengesizliğin çocuk merkezli ailelerin ya da yarıştırılan çocukların ortaya çıkmasına sebep olduğu bilinen bir gerçektir. Gelişimsel bakış açısının getirdiği kazanımlar çocuk ve çocukluk kavramına çok önemli katkılar yapmış olmasına rağmen günümüz toplumunda çocukların yalnızlığa itildiğini ve çocukluk kavramının da sanal mekânlara sıkıştırıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çocuk ve çocukluk kavramları ve tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları değişimler doğru şekilde değerlendirildiğinde, kaybolan ya da çevrimiçi mecralara sıkıştırılan çocukların yeniden gerçek hayata kazandırılmasının güç olacağı düşünülmektedir.[62]

1.1.4. Çocukluğun Kültürel İnşası

Çocukluk, her kültürde ve toplumda özel önemi haiz bir gelişim dönemidir. Bu bağlamda her toplum çocuğa; farklı sosyal, gelişimsel ya da kültürel anlamlar yüklemektedir. Çocuk çalışmaları çocukluğun doğal varsaydığımız niteliklerin büyük oranda toplumsal ve değişken olduğunu göstermiştir. Her zamana ya da her toplumda geçerli tek bir çocukluk anlayışından söz edilemeyeceği gibi aynı zamanda hatta aynı toplum içinde değişen ve çelişen çocukluk anlayışlarının bir arada yer alabilmesi mümkündür.[63] Çocukların kimlikleri kişilikleri ve davranışları büyük ölçüde içinde bulundukları kültür tarafından şekillendirilmektedir.

[61] Kemal Sayar, Bağlan, Feyza, *Koruyucu Psikoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 206.
[62] Mehmet Sağlam, Aral, Neriman, "Tarihsel Süreç İçinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", *Çocuk ve Medeniyet*, Cilt 1 Sayı: 2, 2016, s. 43.
[63] M. Şirin, 2019, s. 25-26.

Bugün kültürel, sosyal ve siyasi söylemin çocuk algısının şekillendirilmesinde biyo-genetik kuramdan çok daha fazla rol sahibi olduğu kabul edilmektedir. Çocukluk yalnızca biyolojik bir kavram değil, aynı zamanda toplumsal ve politik bir kurgulamadır; tarih boyunca iktisadi, sosyo-kültürel ve siyasi düzlemde farklı şekillerde anlaşılmış ve kavramsallaştırılmıştır. Tüm coğrafyaları kuşatan tek bir çocukluk anlayışı bulunmadığı gibi çocukluk özelinde çizgisel bir çocuk imajından bahsetmek de mümkün değildir. [64]

Her kültürün, kendi geleceğine yönelik olarak kültürel ideallerini gerçekleştireceğini varsaydığı çocuklarla ilgili farklı fikir ve uygulamalara sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Çocuk kavramı her zaman düşünürlerin, filozofların ve eğitimcilerin ilgisini çekmiştir. Çünkü çocuk, insanın ilk evresi ve orijinal formu, insanlık idealinin temeli olarak görülmüş ve ulaşmak istenen yüce amaçlar çocuklar üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Soyun sürdürülmesi ve geleceğin inşasında önemli görülen çocuk, her zaman insanın soyunu devam ettirme yolundaki arzusunun ve umudun simgesi olmuş; insanın yok oluşunu yenme formülü ve zamana karşı direnme yolu olarak görülmüştür.[65]

Toplum imkânsız bir proje, eksik, hayalî ve kurgulanmış bir organizasyon olarak kabul edildiğinde[66], toplumun yok sayılamayan unsuru çocukluk ve onun sınırlarının belirlediği yetişkinlik de ancak bir kurgu olarak görülebilmektedir. Biyolojik olarak çocukluğun her zaman var olduğu reddedilemez ama çocuklukların yetişkinler dünyasından ayrı, müstakil bir yaşayış biçimine sahip olması ve çeşitli engellerle yetişkinler dünyasından uzak tutulması çok eski bir tarihe dayanmamaktadır. Fakat ortaya çıkması çok güç olan ve zaman alan çocuk, kapitalist dünyanın sömürü araçlarından biri hâline gelerek hızla aşınmış, geç kapitalizm ve neo-liberalizm çocukları dünyada en çok kullanılan son köleler hâline getirmiştir.[67]

[64] G. Öztan, 2019, s. 3.
[65] Mine Tan, "Çağlar Boyunca Çocukluk", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 22, Sayı: 1, 2019, s. 72-83.
[66] Ö. Aydoğmuş Ördem, 2020, s. 17.
[67] a.g.e., s. 15

Rönesans'la çocuğa duyulmaya başlanan ilgi; burjuvazinin, çocukların yetişkinlerden ayrı bir özne olduklarını kabul etmesiyle zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde çocuk ve çocuk eğitimine ilişkin fikirler şekillenmeye başlarken alanda ilk bilimsel çalışmaları yapan J. Locke ve Rousseau çocukluk fikrinin temelini atmışlardır. Burjuva ailesinin maddi imkânlarıyla yükselttiği çocuk fikri, yaklaşık yüz yıl sonra orta ve alt sınıflara yayılarak Batı toplumunun bir gerçekliği hâline gelmiştir.[68]

Kaynağını Rönesans'tan alan modern çocukluk kavramı üç temel önermeye dayanmaktadır: Bunların ilkinde çocuğun aile, toplum ve devlet ekseninde kendi yerini aldığı ve haklarıyla beraber korunması gerektiği savunulurken ikincisinde akılcı bir bakış açısıyla çocuğun yetiştirilmesine ilişkin yürütülen bilimsel çalışmalarla birlikte alanın kurumsal çerçevesinin çizilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Üçüncü ve son önermede ise modern çocukluk düşüncesinin demokratik değer ve ilkeler üzerine bina edildiği işaret edilmiştir.[69]

Foucault'un tanımıyla bir denetim ve pozitif iktidar toplumu olan modern toplum tüm üyelerini normal ve normal olmayan ölçütlerine göre gözlemekte ve normal olmayanı sosyal kontrol mekanizmalarıyla ıslah etmektedir. Avrupa kapitalizmi şartlarında ortaya çıkan ve yükselen modern ulus- devlet, birbirinden farklı pek çok yolla "iyi vatandaşlar" yetiştirmeye yarayan; "eğitici", "uygarlaştırıcı" ve "normalleştirici" vasıtaları elinde bulundurmaktadır.[70] İdeal vatandaşın inşası için elindeki denetim ve kontrol mekanizmalarıyla çocuğa yönelen modern devlet, öncelikli olarak anne ve babayı çocuğun disiplininden sorumlu tutmuştur.[71] Çocukların ehlileştirilmesi, disipline edilip makul vatandaşlar hâline getirilmesi işinde ikinci rol ise okullara verilmiştir. Sonuç olarak modern çocukluk, sermayeci kültürün

[68] G. Öztan, 2019, s. 22.
[69] E. Karaduman, G. Gököz,2017, s. 380
[70] Bilge Durutürk, "Michel Foucault'nun İktidar ve Özne Kavramlarına Bir Bakış: Gözetim Toplumu", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, Cilt 53, Sayı: 3, 2018, s. 961.
[71] N. Postman,1995, s. 62.

bir ürünü olarak ortaya çıkmış dolayısıyla onun şekillenmesi doğal akışında değil aksine kontrollü bir denetimle gerçekleştirilmiştir.

Foucault bireyin disipline edilmesi ve iktidar ilişkilerine dair çalışmalarıyla gözetleme, denetleme, uyarma, cezalandırma gibi birey için temel disipline edici kuralların söylemler aracılığıyla nasıl oluşturulduğunu göstermiştir. Çocukluk da bu anlamda bir sosyal politik inşa ve söylem derleminin ve düzeninin bir ürünü olarak kabul edilebilir.[72] John Locke'un ifadesindeki gibi çocuk eğer bir "tabula rasa" ise onun işlenmesinde aile, öğretmenler ve devlet sorumluluğu üstlenmişlerdir.[73] Öğretmenler okullu öğrenmenin doğasına uygun ardışık nitelikli kitaplar yazarak bir bilgi ve beceriler hiyerarşisi inşa etmiş, bu hiyerarşi çocukluğun devrelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.[74]

Çocukluğun keşfinden çok kısa zaman sonra enformasyonu yetişkinlerin tekelinden çıkaran ve herkesin ulaşabileceği yakınlığa ve herkesin anlayabileceği basitliğe indirgeyen bir dizi kitle iletişim aracının keşfi, matbaa ile inşa edilen ve okullu öğrenmeye dayalı çocukluk fikrini yıkmaya başlamıştır. Önce telgraf ve sonrasında gerçekleşen grafik devrimi ile soyutlamaya dayanan dil temelli düşüncenin yerini "bilişsel açıdan daha geri" olan resim temelli düşünme almıştır.[75] Elektrik ve grafik devriminin ürünü olan televizyon da yetişkinler ve çocuklar arasındaki bölücü hattı tümüyle yıkmış, enformasyona doğrudan, hiçbir zihinsel beceriye sahip olmaksızın ve kontrolsüzce maruz kalan çocuk, yetişkinlerin gizli dünyasına ekran aracılığıyla dâhil olmuş ve artık kitapla inşa edilen çocukluğuna dönme imkânı kalmamıştır.[76]Çocuklar kendi yalıtılmış dünyalarından çıktıkları yeni düzende medya marifetiyle "yetişkin çocuk" ve "genç yetişkin" gibi tanımlamalara dâhil olmuşlardır.

[72] Gürkan Öztan'dan aktaran Ö. Aydoğmuş Ördem, 2020, s. 26.
[73] G. Öztan, 2019, s. 24.
[74] N. Postman,1995, s. 63.
[75] a.g.e., s. 96.
[76] a.g.e., s.

Çocukluk sınırının bulanıklaştığı günümüzde medya, çocuksuluğu ve yetişkin olmayı bir arada kullanarak yeni bir yetişkin çocuklar pazarı yaratmaktadır.[77]

Yirminci yüzyılda çocukluk fikri karşımıza bir ideoloji olarak çıkmış olup bu yüzyıl çocukluğun hem tasarlandığı hem de tüketildiği bir dönem olmuştur. Modern devletin varlığına karşı çıkan her potansiyeli ehlileştirmek, disipline etmek ve iyi vatandaşlar üretmek için giriştiği süreç, günümüzde ideal tüketicinin üretimine dönüşmüştür. Matbaa ve burjuvazinin güçlenmesiyle hayat bulan çocuk, Sanayi Devrimi ve sermayeci ekonomiyle tekrar tarım toplumundaki araçsal değerine dönmüş durumdadır. Sınıfsal, etnik ve cinsiyete dayalı ayrımlar bir tarafta "imtiyazlı bir çocukluk" yaratırken; Sanayi Devriminin kurbanı olan çocuk, özne değil ancak sömürü aracı hâline gelmektedir. Çocuğu işçi olarak alabildiğine sömüren sermayeci sistem, ironik şekilde çocuk hakkındaki çok yönlü araştırmalar yapılmasını da desteklemektedir. Bu çelişkinin arka planında mümkün olan her şeyden en fazla kârı elde etmeye çalışan kapitalizm bir "nesne" olarak görülen çocuktan da en yüksek verimi elde etmek için onu anlamak ve tanımak zorunda kaldığı gerçeği yatmaktadır.[78]

İçinde yaşadığımız çağda çocukların eğitimi, gelişimleri ve ilgileri artan oranda önemsenmesine rağmen çocukluğun tüketilmesi ve yok edilmesi önlenememiştir. 1989'da imzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi ve çocuklara yönelik pek çok koruyucu önlem girişimine rağmen çocukların ihmal ve istismarının önüne geçilebilmiş değildir. Çocuğun sömürülmesi, tacize ve şiddete kurban olması önlenememiştir.[79]

---

[77] Ö. Aydoğmuş Ördem, 2020, s. 30.

[78] E. Akbaş, R. Atasü Topçuoğlu, 2009, s. 100.

[79] Birleşmiş Milletler verilerine göre 2018 yılında tüm dünyada süren çatışma ve savaşlar sebebiyle 12 binden fazla çocuk yaşamını kaybetmiştir. Şaşırtıcı düzeyde yüksek olan bu sayının çoğunluğunu Suriyeli, Afganistanlı, Filistinli ve Yemenli çocuklar oluştururken hayatını kaybeden ve yaralanan 24 binden fazla çocuğa yönelik olarak ağır hak ihlalleri gerçekleştirilmiş; çocuklar savaşçı olarak kullanılmış ve cinsel şiddete maruz kalmışlardır. Uluslararası Çalışma Örgütünün verilerine göre dünyada 88 milyonu erkek, 64 milyonu kız çocuğu olmak üzere toplam 152 milyon çocuk, bir diğer ifadeyle her 10 çocuktan biri, hâlihazırda çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Bu çocukların ortalama yarısı sağlık ve gelişimlerini olumsuz etkileyen tehlikeli işlerde çalışmakta ve sayıları 73 milyonu bulmaktadır. (Global Estimates of Child Labour: Results and Trends *(Küresel Çocuk İşçiliği Tahminleri: Sonuçlar ve Trendler), 2012-2016; Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Cenevre (2017)*) Türkiye'de ise TÜİK'in 31 Mart 2020 tarihinde yayınladığı "Çocuk İşgücü Anketi" verilerine göre 5-17 yaş aralığındaki çocukların 720 bini aktif olarak iş hayatına katılmaktadır. Yine TÜİK verilerine göre

Çocuk yirminci yüzyılda pek çok hak elde etmiş gibi gözükse de tüketim nesnesi olmaktan kurtulamamış, çocuk kavramı toplumsal yaşamda tam olarak yerini alamamıştır. İletişim teknolojilerindeki takip etmesi güç değişiklikler, yaşlarına ve mizaçlarına uygun eğitim yöntemleriyle yetişkinler dünyasına hazırlanması gerekli görülen çocukların, hızla ve yığınla yetişkin enformasyonuna maruz kalmalarına böylece yetişkinlik ve çocukluk arasındaki sınırların ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Medya güç kazandıkça saf, masum ve kendi hâlinde çocuk fikri ortadan kalkmakta ve çocukluk masumiyeti bir sömürü aracı hâline gelmektedir.[80]

1.2. MEDYA

Birinci bölümün ikinci kısmını oluşturan "Medya" başlığı altında kitap, gazete, radyo, televizyon, internet gibi iletişim ortamlarını ifade eden medya, iletişim kavramından itibaren açıklanmaya çalışılacak; kitle iletişim kavramı ve araçları ile enformasyon aracı olarak medyanın tarihi anlatılarak medyanın çocukların gelişim dönemleri üzerindeki etkilerine değinilecektir.

1.2.1. İletişim

İletişim insan yaşamının ve toplumsal kültürel düzeninin olmazsa olmaz bir unsurudur. İnsanın varoluşunu anlamlı kılan ve bir arada yaşamalarına olanak tanıyan iletişim olmaksızın toplumsal hayattan söz etmek mümkün değildir. İletişim yalnızca insanlar arasında bir şeylerin alınıp verilmesi değil, iletişimde yer alan her iki tarafın toplumsal bağlam ve deneyimleri ışığında oluşan anlam dünyaları ve simgelerin alışverişini ifade eder.[81]

2017 yılında 107.984 çocuk suça sürüklenme nedeniyle; 155.024 çocuk ise mağdur olarak güvenlik birimlerine getirilmiştir. https://www.tuik.gov.tr/ (18.02.2021)

[80] Ö. Aydoğmuş Ördem, 2020, s. 30.

[81] Orhan Gökçe, *İletişim Bilimine Giriş*, Konya, 2010, s. 15.

İletişime ilişkin iki yüze yakın tanım bulunduğunu söyleyen Mutlu'nun aktardığı tanımlardan birkaçı şöyledir[82];

1. *"İletişim bilginin, fikirlerin, duyguların, becerilerin ve benzerlerinin simgeler kullanılarak iletilmesidir."* (Berelson ve Steiner, 1964)
2. *"İletişim mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşimdir."* (Gerbner, 1972)
3. *"İletişim katılanların bilgi yaratıp karşılıklı bir anlaşmaya ulaşmak amacıyla bu bilgiyi birbirleriyle paylaştıkları bir süreçtir."* (Rogers ve Kincaid, 1981)
4. *"İletişim, sayesinde dünyayı anlamlı kıldığımız ve bu anlamı başkalarıyla paylaştığımız insani bir süreçtir."* (Masterson, Beebe ve Watson, 1983)

İletişime ilişkin bu tanımlar çok çeşitlilik gösterse de temelde iki noktada uzlaşmaktadırlar; iletişim bir fikrin, duygunun, tutumun ve benzerlerinin birinden diğerine aktarıldığı çizgisel modeli benimsemekte ve karşılıklılık, ortak algılama ve paylaşma gibi unsurları içermektedir. İletişimin oluşabilmesi için beş farklı etmenin bir araya gelmesi gerekmektedir. Kaynak, ileti (mesaj), kanal, alıcı ve amaç bir araya geldiğinde iletişim gerçekleşir. Kaynak, mesajı oluşturan kişi ya da tüzel kişidir; mesaj ise haber, bilgi ve düşünce olabilir. Kanal, telefon, televizyon, sohbet, mektup gibi iletişim araçlarından biriyken alıcı, kullanılan kanala, kaynağa göre dinleyici, izleyici, okuyucu olabilmektedir. Alıcıya mesaj iletilir ve alıcı da buna karşılık kendi yanıtını verirse iletişim süreci tamamlanmaktadır.[83]

Latince 'communis' kelimesinin türetilmiş 'communication' kavramının karşılığı olarak kullanılan iletişim, İngilizce aslında bulunan 'toplumsallaşma' anlamından yoksundur. Oysa Latincedeki anlamı, 'communa', 'de communis', 'communicare' gibi kelimelerden anlaşıldığı üzeri bir ortaklığı, birlikteliği, toplumsallaşmış olmayı, iştirak hâlini içermekte; dolayısıyla iletişim, yalnızca insanlar

[82] Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2017, s. 158.
[83] a.g.e., s. 159.

arasında bir süreci değil aynı zamanda bireyler vasıtasıyla gerçekleşen toplumsal düzeydeki bir süreci de ifade etmektedir.[84]

İnsanın türsel özelliği olan toplumsallaşma, iletişimi zorunlu hâle getirmektedir. Dolaysız şekilde doğal ortamına uyum sağlayan diğer canlı türlerinin aksine insan, uyum sağlamak için toplumsallaşma kabiliyeti sayesinde kazandığı kültüre güvenmektedir. Kültürü oluştururken diğer insanlarla beraber etkinlik gösteren birey, duygu, düşünce ve inançlarını anlam yüklü seslerle, işaretlerle, bedensel hareketlerle ya da tüm bunların stilize edilmiş işaretleri ile birbirine aktarır, yanıt alır ve yanıta karşılık hazırlarlar. Böylece kültürel donanımı geliştiren iletişim sayesinde bireyler, yaşamları boyunca kazandıkları bilgi, beceri ve duyguları hem kendi kuşakları içinde hem de gelecek kuşaklar arasında ortaklaştırmış olurlar.[85]

En eski insani faaliyetlerden biri olarak iletişim ve iletişim araçları sembolik ürünlerin, anlam dünyalarının, karşılıklı etkileşimin paylaşılmasına olanak tanımaktadır. Bu yönüyle insanların kendilerini, çevrelerini ve diğerlerini nasıl algıladıklarını belirlemekte, zamanın ve mekânın örgütlenmesinde hayati bir rol oynamaktadır.[86]

İletişim çağı ya da enformasyon çağı olarak nitelendirilen günümüz dünyası tümüyle iletişim üzerine inşa edilmiştir, öyle ki toplumların gelişmişlik düzeyleri dahi iletişim becerileri üzerinden tanımlanmaktadır.[87]

---

[84] Ünsal Oskay, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 393.
[85] a.g.e., s. 393-396.
[86] Burak Özçetin, *Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 53.
[87] O. Gökçe, 2010, s. 29.

1.2.2. Kitle İletişimi, Özellikleri ve Kitle İletişim Araçları

TDK Sözlüğünde *"Dağınık insan topluluklarının örgütlenmiş bir kaynaktan iletilen haberlere veya uyarılara aynı anda maruz kalması, birtakım kaynaklardan elde edilen bilgi ve haberlerin değişik araçlarla geniş halk topluluklarına yaygın olarak duyurulması, kitle haberleşmesi."*[88] şeklinde tanımlanan "Kitle iletişimi" terimi ilk kez 1940'larda Harold D. Lasswell tarafından kullanılmıştır. Kitle iletişimi, bir kitlesel araçla örneğin televizyon, gazete, sinema hatta duvar panolarıyla dolayımlanan iletişimi ifade etmektedir.[89]

Kitle iletişimi kavramındaki 'kitle' sözcüğü iletilerin/mesajların aynı anda birçok insana yöneltildiğini ifade etmektedir. Kitlenin ifade ettiği insan çokluğu kaynağın onlarla doğrudan iletişime geçmesini olanaksız kılar. Kaynağın çeşitli araçlarla mesajlarını ilettiği bu kitleler genellikle anonim, pek çok farklı sosyal ve ekonomik statüden gelen, heterojen insan topluluklarıdır. Kitle iletişimi kavramında yer alan iletişim sözcüğü ise yüz yüze gerçekleştirilen kişiler arası iletişimden farklı olarak bir veya birden fazla kaynağın çok sayıda, anonim ve türdeş olmayan dinleyici ya da izleyici kitlesine hitap etmesini ifade eder.[90]

İletişim tarihi insanlık kadar eski olsa da kitle iletişimi görece yeni bir kavramdır. Thompson'ın *"Enformasyon veya sembolik içeriğin sabitlenmesi ve iletimi yoluyla sembolik malların kurumsallaşmış üretimi ve genelleşmiş dağıtımı"* şeklinde tanımladığı kitle iletişimi kavramının birtakım ayırt edici özellikleri bulunmaktadır;

1. Üretim ve dağıtımı belirli teknik, kurumsal araçlar gerektirir.
2. Kitap, resim, müzik gibi sembolik formların metalaşarak ekonomik bir değer hâline gelmesiyle gerçekleşir.
3. Mesajın üretildiği ve tüketildiği bağlamlar birbirinden kopuktur.

[88] https://sozluk.gov.tr/ (29.11.2020)
[89] E. Mutlu, 2017, s. 200.
[90] O. Gökçe, 2010, s. 225-227.

4. Üretilen sembolik formlar zaman ve mekânda yayılır böylece iletiler üretildiği ortamın ve zamanın çok uzağında tüketilebilir.[91]

Kitle iletişimi nasıl örgütlendiğine bakılmaksızın haber, eğlence, müzik ve belgeseliyle merkezîleşmiş bir öykü sistemi konumundadır. Daha önceleri yerelin egemenliğinde bulunan çoğulcu bir karaktere sahip olan eğlence, haber, masal, hikâye ve müzik üretimi, kitle iletişimiyle tekelci endüstriyel yapıların egemenliğine geçmiştir.[92]

Kitle iletişimi araçları, mesajların ve sair ürünlerin kitlesel iletimini olanaklı kılan, büyük sermaye gerektiren ve kullanılması giderek daha az uzmanlık isteyen teknolojik araçlardır. Basın (gazete, dergi, kitap), radyo, televizyon, sinema ve internet temelli iletişim ortamları kitle iletişimi denildiğinde akla gelen araçlardır.[93]

Ünsal Oskay'a göre kitle iletişim araçlarının genel özellikleri şöyle özetlenebilir: Bu araçlar tek bir kişi değil bir kuruluştur. Muhabirler, sermaye terkibi ve bu sermaye oluşumunun gerekli kıldığı toplumun belirli kesimleri ile kurulan bağlar ve yakınlıklar, kullanılan teknoloji seviyesi ve kurumun kendi içindeki meslek etiği bu kurumsallaşmış kişiliği oluşturmaktadır. Yüz yüze iletişimde tek kişinin iletiyi kodlarken yaptığı simge seçimi, sentaks arama, oluşturma, iletişimde etkinlik arttırmak için kuramsal bilgilerden yararlanma gibi işleri kitle iletişiminde gazete, radyo, ya da televizyon bir kuruluş olarak yapmaktadır.[94]

[91] B. Özçetin, 2019, s. 53.
[92] İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, *Öteki Kuram*, Erk Yayınları, Ankara, 2005, s. 17.
[93] a.g.e., s. 17.
[94] Ünsal Oskay, *İletişimin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 46-47.

Kısaca kitlesel boyutta ileti dağıtan araçlar olarak tanımlanan geleneksel kitle iletişim araçlarının temel özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

1. Geniş bir kitleye hitap ederler.
2. Kamusal ve içeriği herkese açık bir iletişim sunarlar.
3. İzler kitlesi çeşitli toplumsal gruplardan gelen ve birbirinden farklı niteliklere sahip insanlardan oluşan bir topluluktur.
4. İzler kitle kimliksizdir. Bir diğer ifadeyle izler kitle üyeleri birbirini ve iletişimciyi tanımazken iletişimci de izler kitleyi tanımaz.
5. Kitle iletişim araçları farklı mekân ve zamanda yer alan çok sayıda insanla ilişki kurabilir.
6. İletişimci ve izler kitle arasındaki ilişki profesyonel iletişimci rolündeki kişiler dolanımıyla kurulur.
7. Kitle iletişim araçlarının ürünleri halkın toplumun için kolayca elde edilebilir niteliktedir.[95]

1.2.3. Bir Enformasyon Aracı Olarak Medya

Gazete, radyo, televizyon, gibi kitlesel mesaj ileten araçlar için 'kitle iletişim araçlar' tanımlaması kullanılmaktayken, 1980'li yılların sonunda kendilerini 'medya' olarak tanımlayan bilhassa Amerika ve Avrupa'daki televizyonlar, yapım şirketleri ve haber ajanslarının etkisiyle medya kavramı, ülkemizde de yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

İletişimin kitlelere yönelik tarafını işaret eden medya, İngilizce sözlükte *'çok sayıda insanın bilgi ve eğlenceye ulaşmasını mümkün kılan radyo, televizyon, internet ve benzerleri'* olarak tanımlanan 'media' kelimesinden Türkçeye geçmiştir[96] ve Türkçede kitle iletişim araçlarını ifade etmek için kullanılır.

[95] E. Mutlu, 2017, s. 201.
[96] https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/media?q=media (24.11.2020)

Latince kökenli medya sözcüğü, kamuoyuna, halka ait olan manasındaki 'medium', 'mediae' sözcüğünden türemektedir. Yazı ve görüntü aracılığıyla iletişim kurmayı sağlayan gazete ve dergi gibi yazılı basın; radyo, televizyon, sinema ve filmleri içeren elektronik basın ile internet temelli iletişim ortamlarının oluşturduğu kitle iletişim araçlarının bütününe medya denilmektedir.[97]

Eylemlerimize yön ve şekil veren bilgi ve bilginin iletilmesi, insanlık tarihini inşa eden iki önemli unsur olmuştur[98] ve yüzyıllar boyunca farklı hız ve yoğunlukta gerçekleşmişlerdir. Bilginin yavaş bir şekilde doğduğu ve yayıldığı ilkçağ dönemi çok uzun olmakla beraber iletişimin sınırlı gelişme gösterdiği; insan topluluklarının benzer gelişme devrelerini, benzer zamanlarda yaşadıkları bir dönemi ifade etmektedir. Bilginin hızla biriktiği fakat aynı hızla yayılamadığı ikinci dönemde pek çok yenilik ve gelişme yaşanmakta; farklı topluluklar arasında gelişme farklılıkları ortaya çıkmaktaydı. Kültür ve medeniyetler arasındaki uçurumun açıldığı döneme işaret eden ikinci evre ise elektronik iletişim olanaklarının ortaya çıkmasıyla son bulmuş ve yeni dönem bilginin olağandışı bir hızla doğduğu ve yine aynı şaşırtıcı hızla yayıldığı "enformasyon çağı" olarak adlandırılmıştır.

Alvin Toffler'e göre insanlık önce tarım toplumundan sanayi toplumuna ardından da iletişim devriminin gerçekleştiği bir aşamaya geçmiştir.[99] Sanayi Devrimi sonrası hızla sanayi toplumunun oluşması gibi enformasyon devrimi de enformasyon toplumunu doğurmuştur.[100] McLuhan'ın deyimiyle "evrensel bir köy"e dönüşen dünyamızda gelişmiş iletişim teknolojileri bilgiyi üretmeyi ve yaymayı olabildiğince kolay ve hızlı hâle getirmiştir. Yaşamımızı hiçbir boşluk bırakmaksızın kuşatan iletişim araçları, her geçen gün etki ve yoğunluğunu arttırarak mevcut yaşam pratiklerimizi değiştirirken aynı zamanda yeni yaşam biçimleri üretir hâle gelmiştir.

---

[97] A. Rıdvan Bülbül*, İletişim ve Etik*, Damla Yayınları, Konya, 2000, s. 1-2.
[98] Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2020, s. 278.
[99] Yusuf Kaplan, *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1991, s. 4.
[100] Yusuf Adıgüzel, *"Kitle Toplumunun Açmazları" Kültür Endüstrisi*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001, s. 11.

Mağara duvarlarına ilk resimlerin çizildiği milattan önce 2700 tarihinden bu yana insanlar mesajlarını, Amerikan yerlilerinin yaptığı gibi dumanı ya da Sümerlilerin, milattan önce dört bin yılında yaptığı gibi kil tabletleri kullanarak farklı medya araçları marifetiyle iletmişlerdir.[101] Antik dönemde yazıtlar, kilden yapılan tabletler, fermanlar, Roma Senatosunun aldığı kararları halka duyurmak maksadıyla senato duvarlarına astığı papirüsler[102] dönemleri için birer medya aracı olmuşlardır.

1450 yılında Gutenberg'in icat ettiği baskı makinesinin yerini sanayileşme sonrası buharlı baskı makineleri almış, elektrik devrimi sonrası gerçekleşen telgraf (1835), telefon (1876), sinema (1895), radyo (1895), televizyon (1927), bilgisayar (1942), internet (1978)'in keşfi ve bu keşifleri takip eden hızlı teknolojik gelişmeler iletişim kavramını tamamen değiştirmiştir.

Günümüzün kamusal ve sosyal hayatın büyük bir kısmını şekillendiren medya, yaygın kitle iletişimini olanaklı kılarak dünyadaki herhangi bir yerde gerçekleşen hadiseleri eş zamanlı olarak öğrenmemizi, farklı insanlar ve yerler hakkındaki bilgilere hızla erişmemizi mümkün hâle getirmiştir. Özetle, dünyayı geniş bir projeksiyonda görünür kılarak bugünü geleceğe taşımıştır.[103] Medya bilgiyi ve bilgi araçlarını elinde bulundurması sebebiyle toplumu değiştirme gücüne sahiptir. Toplumsal yaşantının devamını sağlayan mevcut kültürler üzerinde geri dönüşü mümkün olmayan etkiler yaratırken aynı zamanda kendi özgün kültürünü de yaratmaktadır. Bugün yaygın şekilde toplumsallaşma, sosyalleşme aracı olarak kullanılan medyanın kültürü, geleneksel kültürleri geri plana atarak, toplumları yeniden şekillendirmektedir. Toplumsal ve kültürel dinamiklerin bireylere aktarılması ve yaygınlık kazanması işlevi gören medya; toplumdaki duygular, düşünceler, kanaatler, tutumlar ve davranışlar üzerinde belirleyici bir role sahiptir.[104]

---

[101] Y. Adıgüzel, 2001, s. 36.
[102] Sedat Cereci, Özdemir, Haydar, "Medyanın Toplumsal Gelişimi: Medya Toplumları" *International Journal of Social Science,* Sayı: 33, s. 1-10.
[103] Marshall McLuhan, "Myth And Mass Media", *Daedalus*, Cilt 88, Sayı: 2, 1959, s. 339-348.
[104] Ali Arslan, "Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 1, 2004, s. 1-12.

Yeni teknolojiler marifetiyle kendisini yeni durum ve koşullara uygun şekilde yeniden yapılandırabilmesi, medyanın duygu ve düşüncelerin aktarıldığı bir araçtan toplumsal dinamiklerin dönüştürüldüğü bir araca dönüşmesine imkân sağlamıştır. Medya artan işlevleri ve gücüyle duygu düşünce ve haberlerin anında ileten, toplumsal olay ve meseleleri ele alan, gündemi belirleyen ve bu yolla yönetsel süreçlere dâhil olan bir mekanizma durumundadır.

1.2.4. Medya ve Enformasyon Toplumu

Günümüz toplumu için kullanılan 'enformasyon toplumu' kavramının temelinde toplumun bilgi ve bilginin iletilmesiyle olan ilişkisi yatmaktadır. Kimilerine göre, bugün 'enformasyon toplumu' olarak adlandırdığımız oluşum, aslında sanayi toplumlarının bir ileri aşamasını temsil etmektedir. Bu yönüyle iki kavram arasında nitelik yönünden bir fark yoktur ancak derece yönünden bir fark bulunmaktadır. Yeni teknolojik gelişmelerin tüm toplumsal kurum ve süreçleri baştan aşağı değiştirecek ölçüde bir toplumsal devrime yol açtığı düşüncesi yanlıştır. Diğer tarafta ise her ne kadar oluşumu tamamlanmamış ve dolayısıyla ayrıntılı analizi mümkün olmayan bir teknolojik dönüşüm söz konusu olsa da bu yeni araçlar marifetiyle şekillenen toplumun, sanayi toplumundan nitelikçe çok daha farklı olduğu söyleyenler bulunmaktadır. Onlara göre sanayi toplumu maddî değerin üretilmesini öncelerken enformasyon toplumundaki itici güç, enformatik değerlerin üretilmesidir. Sanayi toplumunu ortaya çıkaran ve kökleşmesini sağlayan temel güç, insanın fiziki gücünü arttıran ve çoğu zaman kas gücünün yerine geçen buhar makinesiyken; enformasyon toplumunun kurucu gücü, insanın zihinsel kabiliyetlerini arttıran kimi alanlarda da onun yerini alan bilgisayar teknolojisidir.[105]

Enformasyon toplumunun kilit unsuru bilginin metalaşması, yaydığı bağlamsız enformasyonla bilginin değerini ve onun eyleme dönüşebilme becerisini zayıflatan telgrafla başlamıştır. Telgraf bilginin, yenilik, ilginçlik ve özgünlükle

[105] Nabi Avcı, *Enformatik Cehalet*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020, s. 89-91.

değerlendirebileceği vehmini ortaya çıkarmış, enformasyon anlam ya da yarar aranmaksızın alınıp satılan bir meta hâline gelmiştir. Yöneltildiği insanlara içinde yaşadıkları toplumsal ya da entelektüel ortam açısından çok az ya da hiçbir anlam ifade etmeyen bol miktarda ilgisiz enformasyon eylemlerimiz, günlük planlarımız üzerinde neredeyse etkisizdir. Yarattığı eylem olanaklarıyla anlamlı hâle gelen enformasyon telgrafla başlayan iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle eyleme dönüşme kabiliyetini kaybetmiş ve enformasyon doygunluğu toplumsal ve politik etki alanlarının daralmasına yol açmıştır.[106]

Televizyon da içeriğin metalaşmasında büyük rol oynamış; bilgi ve haber aktarma amacıyla yola çıkan medyanın küresel tüketimi teşvik eden bir araç hâline gelmesine sebep olmuştur. Bir kaydetme ve sunma aracı olma iddiasındaki televizyonun gerçeklik yaratma aygıtı hâline gelmesiyle toplumsal dünyanın televizyon tarafından betimlenip dayatıldığı bir evrene doğru gidilmiş; televizyon, toplumsal ve siyasal varoluşa ulaşmanın arabulucusu hâline gelmiştir.[107] Pierre Bourdeiu'nun ifadesiyle bir "ayıklama" faaliyeti olan televizyon, hangi enformasyonun gösterilmeye değer hangisinin göz ardı edilebilir olduğunu ayırt ederek bir bakış açısı sunmaktadır. Gösterirken dâhi gizlemeyi başaran televizyon, yapması gereken bilgilendirme işini, göstermesi gerekenden başka şeyler göstererek ya da göstermesi gerekeni anlamsızlaştırarak onu gerçekten uzaklaştırmayı başarabilir böylece gizleme işini gözler önüne sererek yapmaktadır.[108]

Televizyonun ardından internet, enformasyon iletimi açısından sayısız olanağı beraberinde getirmiş, verileri sayısallaştırarak bilgisayarın, enformasyonu işleyip depolamasını ve kolayca iletmesini olanaklı kılmıştır. Sayısallaştırma, iletişim amacıyla kullanılan yazı, ses, fotoğraf, görüntü gibi verilerin kaydedilmesini, korunmasını, çoğaltılmasını ve yeniden düzenlenip kullanılabilmesini sağlayan veriyi

[106] N. Postman, 2019, s. 87-91.
[107] Pierre Bourdieu, *Televizyon Üzerine*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 29.
[108] a.g.e., s. 14.

her yere iletebilme ve herkesle paylaşabilmeyi mümkün kılan teknolojilerin iletişim alanında kullanılmasını temsil eder.[109]

Elinde bulundurduğu alan hâkimiyetiyle internet başta insanları olmak üzere her türden nesneyi ve olayı enformasyona dönüştürerek metalaştırmakta ve satılabilir hâle getirmektedir. İnternetin temellendirdiği teşhircilik toplumunda her özne kendisinin reklam nesnesi olmakta ve her şey sergi değeriyle ölçülmektedir. Her şeyi ifşa eden, dışa çeviren ve ortaya seren pornografi kültürü, içine aldığı her şeyi *"tüm sırlarından arındırılmış bir şekilde hemen tüketilmeye hazır"* bir meta hâline getirmektedir. Her şeyin sergilenmeye mecbur edildiği kapitalist ekonomide nesneler ye da bilgiler karanlıkta değil aşırı ışık altında yok olmaktadırlar.[110] Bir diğer ifadeyle internet dolanımıyla yayılan ve kullanıcı müdahalesine açık hâle gelen bilgi anlamını ve gerçekliğini yitirmektedir. Artan enformasyon hakikati ortaya çıkarmadığı gibi her geçen gün daha fazlası serbest kalan enformasyonun oluşturduğu yığın, bir karmaşadan fazlası değildir.[111]

1.2.5. Yeni Medya

Geleneksel medyanın gücünün zayıfladığı ve onun yerini internet temelli medyaların aldığı günümüzde medya denildiğinde akla sosyal medya, dijital oyunlar ve internet temelli platformlar gelmektedir. Yeni medya olarak anılan bu iletişim mecraları, geleneksel medyayı da içine alarak kitle iletişimine farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu değişimi anlamak için yeni medya kavramını, özelliklerini ve düşünsel arka planını açıklamak gerekmektedir.

[109] Rıdvan Gençer, *"Medya Çocuk İlişkisi Bağlamında Mevcut Duruma İlişkin Çalışma Sonuçlarının İncelenmesi"*, Sakarya Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 26.
[110] Byung-Chul Han, *Şeffaflık Toplumu*, Metis Yayınları, 2019, s. 28.
[111] a.g.e., s. 61.

Teknolojik gelişmeler medya araçlarının çok boyutlu bir yapı kazanmasına yol açmıştır. İletişim ortamları her türden veriyi etkileşimli bir şekilde eş zamanlı olarak sunabilmekte ve bütün bu verileri büyük formatlar hâlinde depolayıp saklayarak istenilen an kullanıma çağırabilmektedir. Teknoloji marifetiyle dönüşen bu araç ve ortamlara yeni medya denilmektedir.

Toplumsal yaşamı kaçınılmaz şekilde egemenliği altına alan yeni medya, günlük yaşamdan iş ve eğitim hayatına kadar her alanı etkisi altına almış durumdadır. Hızla gelişen bilişim teknolojileri enformasyon üretimi ve dolaşımını olağanüstü derecede arttırmış, çalışma ve eğitim ortamları bilgisayar temelli hâle gelirken toplumsal yaşam ve sosyal ilişkiler de sanal mecralara kaymıştır. Din adamları televizyonlardan ve sosyal medya araçlarından daha fazla mensuba ulaşmakta; politikacılar iletişim araçları vasıtasıyla kitleleri enformasyon ve dezenformasyon bombardımanıyla etkisi altına almaktadır. Toplumsal hareketlerin çıkış ve örgütlenme mecrası olan iletişim araçları buna tezat olarak çok uluslu şirketler için kârlı bir pazar hâline gelmiştir.[112]

Yeni medya denildiğinde ilk akla gelen teknoloji kuşkusuz internettir. Yeni medya, bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelerin iletişim alanına uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır. Kavramdaki "yeni" ifadesi teknoloji ve onun etkileşimli(interaktif) yapısını işaret eder. Radyo ve televizyon geleneksel medya olarak konumlandırılırken uydu yayıncılığı, kablolu televizyon, fiber optik, internet, mikro işlemciler, internet ve benzerleri yeni medya olarak adlandırılan bilişim teknolojileridir.[113]

Yeni medya kavramında yer alan "yeni"lik yalnızca teknolojik bir yeniliği değil medyaların iletişim modellerindeki, felsefesindeki dönüşümle beraber tüm sistemdeki teknik, sosyolojik, hukukî ve diğer pek çok faktörün değişimini ifade eder.

[112] Uğur Dolgun, "Kitle İletişim Araçları ve Yeni Medya" *Sosyoloji: Günlük Yaşamı Anlamak,* (Ed.) Ali Arslan, Mustafa Çağlayandereli, Paradigma Yayınları, 2016, s. 345-369.
[113] U. Dolgun, 2016, s. 5.

Bu değişikliklerin tamamı az ya da çok, doğrudan ya da dolaylı şekilde insanı dönüştürme gücüne sahiptir. Dolayısıyla yeni medyanın tanımının açıkça yapılması ve etkilerinin değerlendirilmesi yaratacağı devrimlerin ve olası sonuçların şimdiden öngörülebilmesine ve yönetilebilmesine olanak tanır.[114]

Yeni medyaların en ayırt edici niteliklerinden ilki sayısal temsil kabiliyetidir. Sayısal temsil prensibi, dijital medyalara her türden içeriği çok farklı işlemlere tabi tutabilme, hiç kayıp yaşamadan yeniden üretebilme, kopyalayabilme ve dağıtabilme yeteneği sağlar. Bu ortak sayısal dil sayesinde tek bir iletişim aracıyla neredeyse tüm veri formatlarına erişim mümkün olmaktadır. Medya üzerindeki üretim, manipülasyon, dönüştürme ve diğer başkaca işlemler yalnızca kullanıcı marifetiyle değil aynı zamanda insan müdahalesi olmaksızın otomatik olarak da gerçekleştirilebilmektedir.[115]

İletişim altyapılarını tamamen değiştiren yeni medya, aynı zamanda insanları, işletmeleri, sanayileri, politikaları, uluslararası düzenlemeleri ve yönetimleri küresel ölçekte yakınsayarak değişimi ve yeniliği ortak ve temel bir koşul hâline getirmiştir.

İnternet temelli yeni medyaların önemli özelliklerinden biri de yakınsamadır. 1960'larda sayısal iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle orta çıkan yakınsama kavramı bilgisayarların insan vücudunun ve aklının bir uzantısı olabileceği fikrinden doğmuştur. Bilgisayar sistemlerinin medyalarla bütünleşmesiyle beraber bireylere yeni duygusal yetenekler sunan medyalar bireye görmediği, duymadığı ve gitmediği birçok deneyimi dijital uzantıları sayesinde yaşayabilme olanağı sunmaktadır.[116]

[114] Akan Yanık, "Yeni Medya Nedir Ne Değildir?", *Journal Of İnternationaml Social Research,* Cilt 9, Sayı: 45, 2016, s. 899.
[115] a.g.m., s. 902.
[116] a.g.m, s. 899.

Geleneksel medyada ses, bilgi, veri ve görüntüleri dolaşıma sokmak için farklı altyapılar ve araçlara ihtiyaç duyulur. Örneğin televizyon için kablo şebekesi; internet için bilgisayar gerekmektedir. Gerçekleşen teknolojik gelişmeler medya araçlarının bir araya getirildiği tekil altyapı sistemi sayesinde araçlar ve hizmetler arasındaki bağımlılıkları ortadan kaldıran yeni nesil şebeke sistemlerinin gelişmesini mümkün olmuştur. Yakınsama, radyo, televizyon ve telekomünikasyon gibi medya vasıtaları arasındaki sınırları kaldırmış ve çok çeşitli medya mecralarının tek bir altyapı ya da şebeke üzerinden kullanılmasını sağlamıştır.[117] Yakınsama sayesinde kullanıcılar yer, zaman ve cihaz kısıtlaması olmaksızın herhangi bir araç vasıtası ile tüm medya ortamlarına erişebilmektedirler.

Yeni medya; multimedya olarak adlandıran entegrasyon özelliği sayesinde birden fazla medya tek bir araçla kullanılabilmektedir. Zaman zaman yeni medya kavramı yerine kullanılan multimedya; metin, görüntü ve ses gibi farklı iletişim biçimlerini aynı şebekede bir araya getiren bir platformdur. Oysa bilişim teknolojilerinin bir ürünü olan yeni medya yalnızca dijital bir medya olmanın değil aynı zamanda interaktif bir enformasyon dağıtım aracıdır.[118]

Yeni medya düzeninde bilgisayar teknolojilerinin bellek kapasitesi ve hızında yaşanan gelişmeler maliyetleri düşürürken performansı hızla yükseltmiştir. Telekomünikasyon ve yayıncılık alanı ve bu alana yönelik ürün ve hizmetler sayısallaşmış ve tüm iletişim işlemlerinin aynı kanal üzerinden yapılması olanaklı hâle gelmiştir. Bilişim teknolojilerindeki artan hız ve kapasitenin aksine araçların minyatür boyutlara gelmesi kolayca taşınabilmesine; basitleşen ve teknik bilgi gerektirmeyen kullanımları da yaygınlaşmasına yol açmıştır. Geleneksel medyanın mesajlarını tümüyle pasif ve yalnızca alıcı olarak gördüğü kitleye hedef gözetmeksizin iletmesinin aksine yeni medyada hedef kitle anlayışı benimsenmiştir. İçeriği belirli mesajları, çok geniş bir alanda heterojen kitlelere iletilmek yerine; daha dar alanda ve belirli

[117] OECD, *Telecommunications and Broadcasting: Convergence or Collision? No. 29*, OECD Publishing, 1992, s. 9-96.
[118] A. Yanık, 2016, s. 902.

beklentileri olan spesifik hedef kitlelere ulaştırılma anlayışı öne çıkmaktadır.[119] İnternet platformları kullanıcı tercihleriyle ilgili verileri derleyerek izleyicileri belli türlere çekmekte ve onlara kişiselleştirilmiş seyretme seçenekleri sunmaktadırlar. Böylece yeni medya teknolojileri yalnızca ihtiyaca yanıt veren değil aynı zamanda onu yaratan ve şekillendiren araçlar konumuna gelmiştir.[120]

Yaygın internet ağının olanaklı kıldığı hızlı, karşılıklı, düşük maliyetli iletişim, geleneksel medyaya karşı önemli bir güç elde etmesine yol açmıştır. Monolog üzerine kurulu geleneksel medyada araç mesajı aktarmakta; kim oldukları, yaşları, cinsiyetleri, sosyal konumları, beğenileri belirsiz olan isimsiz heterojen izleyici/dinleyici kitlesi ilgili mesajı almaktadır. Yeni medya ise diyalog üzerine kuruludur.[121]

Yeni medya etkileşim kabiliyeti sayesinde geleneksel iletişim sistemlerini dönüştürmüş bu sayede kaynak ve hedefin karşılıklı olarak içeriği manipüle edebilmesine olanak sağlamıştır. Benzer şekilde geleneksel medyanın heterojen hedeflere homojen mesajlar ileten tek yönlü kitlesel iletişiminin aksine yeni medya sistemlerin otomatik olarak topladığı verilerden kitleleri oluşturan bireylerin ortak ya da ayırıcı özelliklerine erişerek onlara yönelik özel içerikler sunabilmektedir.[122]

Yeni medya düzeninde toplumsal ve coğrafi sınırlar ortadan kalkmış, ulaşım teknolojileri, uydu yayıncılığı, bilgisayarlar ve benzeri teknolojik ilerlemeler; insanların, fikirlerin ve malların, zaman ve mekânda daha öncesinde hiç olmadığı kadar hızlı ve güvenli şekilde taşınmasını mümkün kılmıştır. Bu teknolojiler sahip oldukları özellikler; enformasyon ve bilişim sektöründeki maliyetlerde görülen çarpıcı düşüş, bilgisayar ve bilişim teknolojilerini birleştiren "dijital buluşma" ve uluslararası

[119] U. Dolgun. 2016, s. 351.
[120] Z. Bauman, 2020, s. 246-247.
[121] Barış Bulunmaz, "Yeni Medya Eski Medyaya Karşı: Savaşı Kim Kazandı ya da Kazanacak?", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 1, 2014, s. 22-29.
[122] A. Yanık, 2016, s. 902.

elektronik ağ ilişkilerinin hızla büyümesi gibi faktörler sayesinde sosyal, ekonomik ve kurumsal çerçevede yapısal dönüşümlere yol açmıştır.[123]

Yeni medya çeşitli uzantılarıyla bireye yeni deneyimler için birtakım yetenekler sunmuştur. Kazanılan yeni kabiliyetler düşünme ve davranış biçimlerine etki ederek algıları dönüştürmüş ve nihayetinde insanları da hiçbir teknik aracın yapamayacağı oranda değiştirmiştir. Yeni medya yalnızca içeriğiyle ya da bireye sağladığı uzantılarla değil kendi başına yapısal olarak da anlamlar üretmektedir. Medya sadece mesajı taşıyan bir kanal değil başlı başına anlam üreticisidir, fikirleri saklar, açığa çıkarır ve değiştirir. [124]

Yeni medya bedeni ve mantığı dışlamayan aksine bedeni çevreleyip ona yeni uzantılar ekleyerek tarihte eşine rastlanmayan etkileşim yöntemleri kazandırmıştır. Yeni medya-insan bütünleşmesi sayesinde gerçeklerin sanal temsillerinin yaratılması ve sanal ortamlara nakledilmesi yalnızca nesneleri değil duyguları, değerleri ve algıları da dönüşüme uğratmaktadır. Bu bütünleşme, medyayı tüketilen bir nesne olmaktan çıkarmakta ve iletişime katılanların tümü tarafından üretilen, paylaşılan, dönüştürülen ve sürekli yenilenen bir organizasyon hâline getirmektedir.[125]

Yeni medya kavramında yer alan "yeni" sıfatı post modern bir gönderme içermektedir. Başka bir ifadeyle "yeni" sıfatının arka planında güçlü, hayalî ve ideolojik bir misyon bulunmaktadır. Yeni medya kavramının yeni vurgusu, kökenini aldığı Batı'nın iddia ve aksiyonlarının, kronojik olarak yeni olsun ya da olmasın daha yenilikçi ve ilerici olduğunu ima eden bir ideolojinin sonucudur. Chun ve Kenan'a göre emperyal Batı "yeni" ifadesiyle farklı bir tahakküm biçimi başlatmıştır.[126]

[123] U. Dolgun, 2016, s. 352.
[124] A. Yanık, 2016, s. 901.
[125] a.g.m., s. 899.
[126] a.g.m, s. 905.

Yeni medya, moderniteden post-moderniteye, endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçişte, merkezî jeopolitik ulusal sistemin dağılması ve küreselleşme süreçlerinde merkezî bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla yeni medya, dünya politikasının, ekonomisinin ve kültürel hayatının bütünleşmesi ve yönlendirilmesinde çok önemli bir araç durumundadır. Tüketim kalıplarını bireyselleştirip dönüştüren; kamusal alan ve özel alan kavramlarını ters yüz eden, böylece özgürlükler ve mahremiyet gibi alanları tehdit eden yeni medya, tüm bu sosyal, ekonomik, kültürel sonuçlarıyla Yeni Çağın en önemli tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır.

1.3. MEDYA VE ÇOCUK İLİŞKİSİ

Medya ve çocuk ilişkisi başlıklı bu kısımda, çocukların medya kullanımları ve medyanın çocuklar üzerindeki etkileri bilişsel ve sosyal gelişim dönemleri çerçevesinde, Piaget ve Vygotsky'nin gelişim kuramlarından yararlanılarak açıklanacaktır.

Teknolojinin inşa ettiği yeni dünya düzeni eski olan her şeyi kökünden değiştirdiği gibi iletişim biçimlerini, araçlarını ve uygulamalarını da değiştirmiştir. Gündelik yaşamımızı devam ettirmek için etkileşime girmek ve iletişim becerilerimizi geliştirmek zorunda olduğumuz gerçeğine toplumsal yaşamımızı kaçınılmaz şekilde egemenliğine alan medya da eklendiğinde yeni iletişim biçimlerinin toplumu derinden etkilediği reddedilemez.[127] Bu etki kuşkusuz gelişim ve değişime en açık sosyal grup olan çocuklarda daha fazladır. Çocukların gelişimine ve öğrenme faaliyetlerine etki eden aile, okul ve arkadaş çevresi olarak sıralanan faktörlerin tamamı medyanın kapsama alanının içinde yer almaktadır. Çocuk aile içinde büyüyüp öğrenerek olgunlaşırken; aile toplum içinde şekillenir, değişir ve gelişir. Sosyalleşme süreci, çocuğun topluma uyum sağlayarak onun bir mensubu hâline gelmesini ifade etmektedir. Çocuk gelişimi sürecine etkileyen toplumsal değişkenler düşünüldüğünde medya başat unsurlardan biri durumundadır.[128]

[127] Z. Bauman, 2020, s. 240.
[128] Yıldız Dilek Ertürk, "Çocukluk Çağı Gelişim Dönemlerine Göre Medya Kullanımı", *Çocuk Hakları ve Medya*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 49.

İnsanın içinde yaşadığı toplumsal çevre, insan hayatına yön veren en önemli faktördür. İçinde bulunduğumuz fiziksel, sosyal çevre dünyaya bakışımızı biçimlendirmekte, anlayışımız zaman içinde biriken ve kuşaklar arasında aktarılan eski yargılar tarafından şekillendirilmektedir. Bu yargılara eşlik eden bilgi ve beceri birikimi şekillendiği bağlam var olduğu sürece anlamını kaybetmezler.[129] Bu bağlamı dönüştürme gücüne sahip kitle iletişim araçları, çevreyi gelişim üzerinde etkin kılan donanımları oluşturmaktadır. Birçok türüyle çok farklı açılardan çevreyi şekillendiren medya araçları, çocukların büyüme ve gelişme evrelerinde kayda değer etkiler göstermektedir.

Barry Sanders, çocuğun yetişmesinde kültürün rolünü medyanın üstlendiğini; çocuklara dünyanın toplumsal, ahlaki ve duygusal çeşitliliğini ve nüanslarını anlatmada ailelerle yarıştığını söyleyerek çocukların toplumsallaşmasında medyanın rolünü vurgulamıştır.[130] Medyanın çocuk gelişimi üzerindeki etkisi çevresel etkiler arasında değerlendirilmektedir. Çocuğun içinde bulunduğu çevrede çocuk üzerinde etkili olan pek çok dinamik bulunmaktadır ki bunların en etkili olanlardan biri her geçen gün artan gücüyle medyadır. Bronfenbrenner'in "Ekolojik Sistem Teorisine" göre çocuk, bir ekosistem kurgusu ile şekillendirilen çevrede yaşamaktadır. Bu kurgunun önemli unsurlarından biri olan medya, çocuğun gelişimi, öğrenmesi ve toplumsallaşması üzerinde büyük bir çevresel etki oluşturmaktadır. Giyim tarzından yeme içmeye ve oynanan oyunlara kadar medya, çocuğun çevresel ekosisteminde büyük bir hâkimiyete sahiptir. Bu gücüyle medya ortamları ürettikleri ve yaydıkları mesajlarla duygular, düşünceler ve tutumlarda değişiklikler meydana getirebilmektedirler.[131]

Çocuk, yakın çevresinde anne babası, kardeşleri, akrabaları ve arkadaşları ile etkileşimde bulunarak gelişmeler gösterirken aile ortamıyla başlayan küçük çevresi,

[129] Z. Bauman, 2020, s. 211.
[130] Gülten Küçükbasmacı, "Elektronik Çağda Sözün Satıcıları: Radyo ve Televizyon", *Journal of Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı: 4, 2013, s. 1072.
[131] Singer ve Singer'den aktaran Y. D. Ertürk, 2011, s. 53.

diğer çocuklar, komşular ve okul ortamıyla büyümektedir. Bu çevre içinde kendi mizacı ve biyolojisiyle yoğrulan çocuklar,[132] ilk çocukluk döneminde duygu ve düşüncelerin ayrımı yapamaz ve gerçekliği değerlendirme yetenekleri zaman içinde gelişir. Deneyimlerinin henüz yetersiz olması nedeniyle çevresinde gerçekleşenleri olduğu gibi algılayamayan çocuk, medya araçları vasıtasıyla aldığı mesajları kendi gerçekliğine göre yeniden kurgulamaktadırlar. Çocuklar medyadaki kurgu mesajların sebep olduğu korku ve gerçeklikleri yetişkinlere kıyasla daha şiddetli yaşar ve hissederler.[133]

Medya mesajları büyük ölçüde yetişkinlerin algılama düzeyi, beğenisi ve istekleri doğrultusunda kurgulanarak hazırlanmaktadır ve genellikle bu mesajların içeriği çocukların algı seviyesi ve mesajları kavrama kapasitelerinin üzerindedir. Mesajın soyut kavramsal yapısı, kurgusu ve akış planı çocuklar için uygun olmadığından onların düşünce dünyalarında bir yere sahip olmadığı düşünülmektedir.[134]

Çocukların gerçek ve hayali ayırt etme becerisi ileriki yaşlarda gelişmektedir. Üç yaştan önce medyada maruz kalınan her şey çocuklar için gerçektir. Örneğin televizyondaki bir bardak suyun eğer televizyon eğilirse dökülecceğini düşünürler. Bir şeye atfedilen gerçeklik ne kadar fazla ise ondan etkilenmemiz de o kadar fazla olacağı için gerçeği hayalden ayıramayan çocuklarda medyanın etkileri daha büyük boyutlardadır.[135] Çocukların medyaya maruz kalma süreleri arttıkça gerçek hayata uyum sağlamaları güçleşmektedir.

Belirli amaçlarla üretilen medya mesajları, toplumsal, ekonomik, politik, tarihsel ve estetik bağlamlar içinde üretilmekte; kitle iletişim araçlarının, kurumsal

[132] K. Sayar, 2010, s. 23.
[133] Cynthia Hoffner, "Children's Emotional Reactions To A Scary Film: The Role Of Prior Outcome Information And Coping Style.", *Human Communication Research*, Cilt 23, Sayı: 3, 1997, s. 323-341.
[134] Y. D. Ertürk, 2011, s. 54.
[135] K. Sayar, 2017, s. 212.

kimliklerine, hedef kitlesine, yayın politikasına, ekonomik ve siyasi bağlantılarına uygun şekilde formatlanmaktadır. Bu sebeple kitle iletişim araçlarının gerçeği temsil etme şekilleri, alımlayıcının dünya algısını biçimlendirmede etkilidir. İletişim sürecinde okuyucu, izleyici ya da dinleyicinin kültürel müktesebatı, çevresi, dünyayı algılama biçimi, ihtiyaçları ve beklentilerine göre alımlanan medya mesajları, çocuklara neyi düşünecekleri, nasıl düşünecekleri, nasıl davranacakları, kendilerini ve diğer insanları ne şekilde görecekleri ve değerlendireceklerini doğrudan ya da dolaylı yollarla söylemektedir. Medya çocuklara özgürlük, adalet, geçmiş, gelecek, kadın, erkek, insan onuru ve hakkı gibi pek çok kavrama ilişkin hazır kalıplar sunarak bunları öğrenmelerini sağlamaktadır.[136]

1.3.1. Çocukların Gelişimi ve Medya

Psikoloji ve özelde gelişim psikolojisinin gelişmesiyle beraber çocukluğun ayrı bir toplumsal kategori olarak ortaya çıkması kolaylaşmıştır. Çocukların çeşitli yaşlarda neye benzediği ve bu özelliklerin hangi etkenlerden kaynaklandığı araştırılmış, bir yandan çocukluğun niteliği ortaya konulurken bir yandan da yeni sınırlamalar ve açılımlar getirilmiştir. Akademik çevrelerin dolayısıyla yetişkinlerin çizdiği bu sınırlar hâlâ çocuğun sosyal ağını oluşturmaktadır. William Kessen'in *"Yalnızca Amerikan çocukları siyasal manevraların geniş kültürel güçleriyle, uygulamalı ekonomilerle ve zımni ideolojik bağlanımlarla biçimlenmiş ve belirmiş değildir, çocuk psikolojisinin kendisi de ancak donuk bir biçimde anladığımız ve çoğu zaman bilmediğimiz yönlerde geniş kültürün gelgit dalgalarıyla hareket eden kendine özgü bir kültürel yaratmadır."*[137] ifadesi çocuk gelişimi üzerine yapılan çalışmaların çocuk kültürünü yadsınamaz biçimde şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

[136] Necla Mora, *Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 58.
[137] Harry W. Gardiner, Gander, Mary J., *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 4.

Psikoloji çalışmalarının başlarında gelişim kavramının yalnızca çocuklara uygulanacağı düşünülmekteyken şimdi bunun yaşam boyu devam eden bir süreç olduğu görülmüştür.[138] Döllenmeyle başlayan insan gelişimi, yaşamının sonuna kadar farklı özellikler ve hızlarda devam etmektedir. Çocukluktan hayatımızın sonuna değin gösterdiğimiz gelişim, yalnızca kendi keşiflerimizin sonucu değildir. Çevreden edindiğimiz bilgi ve kavramsal araçlar, gelişimimizde büyük rol oynamaktadır. Gelişimsel süreçler öncelikli olarak kalıtım ve hormonlardan ardından da içinde doğup büyüdüğümüz; sözcüklerimizi ve o sözcüklerle inşa edilen kavramlarımızı edindiğimiz çevreden etkilenmektedir.[139]

Çocuk gelişiminde biliş, duyu ve davranış alanların geliştiği kritik aşamalar bulunmaktadır. Bu dönemlerde gerçekleşen değişim ve gelişimler ve bir sonraki kritik aşamanın oluşumu ve kazanımları için birincil basamak olarak görülmektedir.[140] Çocukların gelişim ve öğrenme dönemlerindeki bu kritik aşamalar her ne kadar esnek sınırlara sahip olsa da eksik ya da hatalı doyumlar ve alımlamalar gelişim açısından pek çok olumsuzluğa yol açabilmektedir.[141]

Çocuklar küçük yetişkinler değildirler, aksine kendilerine özgü kurguladıkları bir dünya ve yaşam pratikleri vardır. Yetişkinlerden daha ilkel bir düşünce yapısına sahip olmayan çocuklar yalnızca farklı düşünürler ve dünyayı farklı algılarlar.

---

[138] a.g.e., s. 42.
[139] Azize Ummanel, "Gelişim ve Öğrenme", *Öğretim İlke ve Yöntemleri,* (Ed.) Süleyman Çelenk, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 43.
[140] Suat Kol, "Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi" *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:21, Sayı: 21, 2013, s. 3.
[141] Güven Büyükbaykal, "Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* Sayı: 28, 2012, s. 34.

1.3.1.1. Gelişimde Temel Kavramlar

Gelişim birikerek ilerleyen sürekli bir değişim hâlidir. Gelişimi tanımlarken kullanılan temel kavramlar büyüme, olgunlaşma, öğrenme, gelişme, hazırbulunuşluk ve kritik dönemlerdir. Büyüme niceliksel bir değişimdir; organizmanın boy, kilo ve hacimsel olarak artışını ifade eder. Olgunlaşma, dış çevreden bağımsız bir şekilde vücut organlarının ve sistemlerinin kendinden beklenen işlevleri yerine getirebilecek düzeye gelmesidir. Öğrenme ise çevreyle etkileşim sonucu zihinsel simge ve bağlantılarda ortaya çıkan kalıcı değişikliklerdir. Öğrenme bilgi, beceri, strateji, tutum, inanç ve davranışların edinilmesini ve değiştirilmesini kapsar.[142] Kişinin yeni öğrenme durumlarına kalıtımsal ve çevresel olarak hazır bulunması anlamına gelen hazırbulunuşluk, yeni bilgi ve tecrübelerin öğrenilip içselleştirilmesi için gereken yeter şartları ifade eder. Yaşamımız boyunca farklı öğrenme duyarlılıkları gösteririz. Belli tür öğrenmelere karşı yüksek duyarlılık gösterdiğimiz dönemler kritik dönemler olarak adlandırılır. Tüm bu süreçler sonunda ortaya çıkan niceliksel ve niteliksel ilerlemelere ise gelişme denir.[143]

Çocuk gelişimi fiziksel, zihinsel, sosyal gelişim ve ahlak gelişimi olmak üzere dört temel süreçten oluşur. Karmaşık ve her boyutun birbirini etkilediği bir süreci ifade eden gelişimin kimi tarafları genetik kimi tarafları çevreden etkilenirken pek çok yönü her ikisinden de etkilenmektedir.[144]

1.3.1.2. Bilişsel Gelişim ve Medya

Zihinsel becerilerin bütününü kapsayan biliş, içinde yaşadığımız çevreyi ve dünyayı anlamlandırmamıza olanak sağlamaktadır. Düşünme gerektiren bütün eylemler biliş kapsamında değerlendirilmektedir. Özetle biliş, zihinsel aktiviteler ve

[142] http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/cocukgelisimilisans_ao/bilisselvedilgelisimi.pdf
[143] A. Ummanel, 2017, s. 38.
[144] Banu Yazgan İnanç, Bilgin, Mehmet, Kılıç Atıcı, Meral, *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Pegema Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 11-14.

süreçleri kapsamaktadır; akıl yürütme, problem çözme, okuryazarlık, yaratıcılık ve hafıza işlevleri bu kapsamın içinde yer alır. Çocuklar yetişkinler gibi düşünmezler ancak onların düşünüşü yetişkinlerinkinden daha ilkel değildir aksine kendilerine özgü bir dünya görüşleri bulunmaktadır.[145]

Çocukların doğumundan ergenlik dönemine kadar olan bilişsel gelişmelerini detaylı şekilde inceleyen psikolog Jean Piaget'e göre bilişsel gelişim, beyin ve sinir sisteminin olgunlaşması ve bireyin çevreyle uyumlu hâle gelmesiyle gerçekleşmektedir.[146]

İnsan bebeklikten itibaren etrafındakiler hakkında tutarlı olarak öğrenmeye devam eder. Bu öğrenme araştırma ve keşfetme ile mümkündür. Doğumla beraber başlayan ve organizmanın çevreyle bir tür uyum geliştirmesini ifade eden bilişsel gelişim, Bireyin etrafındaki dünyayı öğrenmesini ve anlamasını sağlayan zihinsel faaliyetlerdeki gelişmenin tümüdür. Düşünme biçimimiz karmaşıklaştıkça etrafımızdaki dünyayı daha iyi anlarız ve içinde bulunduğumuz ortama uyum sağlamamız kolaylaşır. Bu uyum sağlama sürecinde birey çevresinden aldığı uyarıcıları işlemekte, değiştirmekte ya da mevcut hâliyle kabul etmekte; elde ettiği verileri bir araya getirerek uyumlu bir bütün oluşturmaktadır.[147]

Çocukluktan başlayarak insan gelişimini inceleyen kuramcılar çocuk gelişimini birbirinden farklı şekillerde ele almışlardır. Bilişsel gelişim üzerine çalışmalar yapan eğitimci Piaget'e göre gelişim, kalıtım ve çevrenin etkileşimi sonucu ortaya çıkar, olgunlaşma, yaşantılar, uyum, örgütlenme ve dengeleme ilkelerinden etkilenir. Dolayısıyla kişi yeni öğrenmeler için kalıtımsal açıdan yeterli olgunluğa erişmeli ve yaşantıları aracılığıyla yeni tecrübeler kazanmalıdır.[148] Piaget'e göre

[145] Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, Eğitim Akademi Yayınları, Konya, 2011, s. 53.
[146] Ramazan Arı, *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 56.
[147] E. N. Ahioğlu, 2001, s. 1.
[148] A. Ummanel, 2016, s. 42.

bilişsel gelişim *"boş bir levhanın dışsal faktörlerce doldurulması sonucu değil, aksine bireyin aktif olarak rol aldığı eylemlerin ya da bu eylemler üzerinde girişilen bilişsel işlemlerin sonucu gerçekleşir."*[149] Yaşayan bir organizma olarak insanın karşılaştığı deneyimler sonucu düzeni bozulur ve organizmanın yeni yaşantılara uyum sağlayarak dengelenmesi gerekir. Piaget çocuğun bilişsel gelişimini; duygusal-motor evre, işlem öncesi evre, somut işlemler evresi ve soyut işlemler evresi şeklinde dört evreye ayırmaktadır.[150]

Duyu motor dönem (0-2 yaş): Bu dönem yaşamın ilk iki yılını kapsamaktadır. Piaget'e göre 0-2 yaş arasındaki çocuklar elleri, gözleri, kulakları ve diğer duyu motor ekipmanları aracılığı ile düşünürler.[151] Tüm çocuklar doğuştan refleksif davranışlara sahiptir ve yaşları ilerledikçe davranışları amaçlı hâle gelmektedir. Kendini dış dünyadan ayırt etmeye çalışan bebek bu dönemde nesnenin devamlılığını kavrar. Örneğin gözünün önünden kaybolan bir nesnesin aslında yok olmadığını ve varlığını devam ettirdiğini bilir.[152]

Dünyaya geldiği ilk andan itibaren fiziksel, bilişsel ve sosyal olarak pek çok değişim geçiren bebek beyni, bir yetişkininkinden fonksiyonel olarak farklı niteliklere sahiptir. İki yaşına kadar bebek sakin ve durağan zihinsel işlevlere ihtiyaç duyar. Fakat ekranlardaki hızla değişen akıcı imajlar, bu gelişim döneminde ekrana aşırı maruz kalan bebeklerin kalıcı şemalar oluşturmasını zorlaştırmakta ve beynin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.[153]

---

[149] E. N. Ahioğlu, 2011, s. 1.
[150] Suat Kol, "Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi" *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı: 21, 2011, s. 4.
[151] http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/cocukgelisimilisans_ao/bilisselvedilgelisimi.pdf (07.01.2021)
[152] Binnur Yeşilyaprak*, Eğitim Psikolojisi*, Pegema Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 93.
[153] Yıldız Dilek Ertürk ve Ayşen Akkor Gül, *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin*, Nobel Yayın, Ankara, 2006, s. 33-34.

Bebeklerin sık karşılaştıkları ekranlar, bilişsel gelişimle yapılandırılan ve bebeklerin dünyayı anlamlandırmasına yarayan bilişsel şemaların oluşumuna zarar vermektedir. Bebekler yavaş öğrenirken akrandaki görseller büyük bir hızla akar ve bu uyumsuzluk bebeklerin görüntüleri takip edememelerine ve anlamlandıramamalarına yol açmaktadır. Gördüklerini algılamakta güçlük çeken bebeğin dikkat sürekliliğinde kopukluklar meydana gelir. Doğrudan fiziksel beyin gelişimine etki eden aşırı medya kullanımı, ilerleyen yaşlarda çocukta dikkat dağınıklığı probleminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.[154]

Bebek ve ebeveynler arasında duyguya dayalı ve sevgi temelli bir ilişkiyi ifade eden "bağlanma" da bu dönemde gelişmektedir. Dönem boyunca bebeğin anne babası tarafından sevilmesi ve fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması, kucaklanması, onunla oynanıp konuşulması bebeğin ileri yaşlardaki kişilik gelişiminde ve sosyal gelişiminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Hareketlerine ve seslerine yanıt vermeyen cansız ekranlar, bebeğin sosyal gelişiminde ve dil gelişiminde gecikmelere ve yetersizliklere sebep olabilmektedir.[155]

Yapılan çalışmalar erken çocuklukta özellikle iki yaş öncesinde çocukların ekrana maruz kalmalarının oldukça sakıncalı olduğunu ortaya koymuştur.[156] Çocukların bilhassa dil gelişimlerinin ve motor, sosyal ve duygusal gibi temel becerilerin kazanıldığı bu yaşlar ebeveyn ve çocuk arasındaki sıkı ve yakın ilişkiyi şart koşmaktadır.[157] Medya araçlarıyla geçirilen vakit arttıkça anne-baba ve çocuk

[154] Yolanda (Linda) Reid Chassiakos, Radesky, Jenny, Christakis, Dimitri, Moreno, Megan A., Corinn Cross and Council On Communications And Media, "Children and Adolescents and Digital Media", *American Academy of Pediatrics*, Cilt 138, Sayı: 5, 2016, s. 7.

[155] Fahri Tümkan, "Televizyondaki Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi", http://talimterbiye.mebnet.net/Dergi/4.pdf (06.06.2020).

[156] Detaylı bilgi için Bkz., Ling-Yi Lin, Cherng, Rong-Ju, Chen, Yung-Jung, Chen, Yi-Jen, Yang, Hei-Mei, "Effects Of Television Exposure On Developmental Skills Among Young Children", *İnfant Behavior And Development*, Cilt 2, Sayı: 38, s. 20-27; Frederick Zimmerman, Christakis, Dimitri, Andrew, Meltzoff, "Associations Between Media Viewing And Language Development İn Children Under Age 2 Years.", *The Journal Of Pediatrics*, Cilt 151, Sayı: 4, 2007, s. 364-368.; Suzy Tomopoulos, Dreyer, Benar, Berkule, Samantha, Fierman, Arthur, Brockmeyer, Carolyn, Mendelsohn, Alan L, "Infant media exposure and toddler development", *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, Cilt 164, Sayı: 12, 2010, s. 1105-1111.

[157] Y. Chassiakos, J. Radesky, D. Christakis, M. Moreno, 2016, s. 7.

arasındaki ilişkinin nitelik ve nicelik bakımından azalacağı yadsınamaz bir gerçektir.[158]

Özetle medya araçlarına maruz kalan bebeklerde dil gelişimi aksayabilir, bilişsel beceriler zayıflayabilir, dikkat eksikliği gözlemlenebilir, ebeveyn ve bebek arasındaki yakın ilişkinin kurulmasını olumsuz yönde etkileyen medya tüketimi, diğer gelişimi destekleyici üretken aktivitelere ayrılan vaktin kısıtlanmasına sebep olabilir.[159]

İşlem öncesi dönem (2-7 yaş): Çocukların herhangi bir fiziksel eyleme başlamadan önce bilişsel olarak, mantık aracılığıyla gerçekleştirdiği etkinliklerin tümü "İşlem" olarak tanımlanmaktadır. İşlem öncesi dönemde çocuklar işlem yapamaz, işlemlerin yapılabilmesine yardımcı olan bilişsel yapıları kazanır. Dönemde çocuklar benmerkezcidirler. Kendi algıları dışında bir gerçeklik olduğunu kavrayamazlar.[160] Döneme hâkim olan sembolik nitelikteki düşünce kalıpları zamanla gelişir ve karmaşıklaşır. Mantık temelli düşünmenin henüz oluşmadığı bu evre mantık öncesi; işlem öncesi dönem olarak adlandırılır.[161] Bu dönemde bilişsel, fiziksel ve dil gelişimi süren çocuk, öz bakım becerileri kazanmakta; dil gelişimine ilerledikçe ebeveynleri, kardeş ve arkadaşları ile iletişim ve etkileşimi belirgin şekilde artmaktadır.

Zihinsel yapıların yeni gelişmeye başladığı bu aşamada çocukların yoğun ve kontrolsüz şekilde medyaya maruz kalmaları gelişimlerini yavaşlatabilir, aksatabilir ve geriletebilir; bilişsel gelişim ve dil gelişimi olumsuz etkilenebilir. Bilişsel gelişmenin temel taşlarından birini oluşturan dil gelişimi çevreyle girilen etkileşim sonucu kelimelerin öğrenilmesiyle gerçekleşen hassas bir gelişim dönemini işaret

[158] Daniel R. Anderson, Subrahmanyam, Kaveri, "Digital Screen Media and Cognitive Development", *American Academy of Pediatrics*, Cilt 140, Sayı: 2, 2017, s. 57-61.
[159] a.g.m., s. 58-59.
[160] S. Kol, 2011, s. 4.
[161] C.T. Morgan, 2011, s. 54.

eder. Çevredeki olumsuz uyaranlar dil gelişimini ve konuşma becerisini olumsuz etkileyebilmektedir.[162]

Oyun, okul öncesi çocukları için hayati bir öneme sahiptir. Çocuk, oyun oynayarak farklı toplumsal rolleri, biliş ve hareket becerilerini deneyimleme şansı bulur. Fakat dijital medya araçlarıyla yoğun şekilde zaman geçiren çocuklar aileleri ve arkadaşlarıyla daha az iletişim kurmakta, öğrenmelerini ve problem çözme becerilerine büyük katkılar sağlayan yaratıcı oyunlara daha az zaman ayırmaktadır.[163] Bu dönemde çocuklar fiziksel gelişimlerine paralel olarak kas ve kemik yapılarının ve yürüme becerilerinin gelişmesi için sürekli bir hareket ihtiyacı duyarlar. Bu ihtiyaç sebebiyle koşup oynaması ve sürekli hareketli olması beklenen çocukların medya araçları karşısında uzun saatler hareketsiz kalması, fiziksel gelişimde olumsuz etkiler doğurmaktadır.[164] Ebeveynlerin dijital ekranları bir oyalama vasıtası olarak kullanması özellikle çocuğu yemek yedirmek amacıyla ekrana maruz bırakması, ileriki yaşlarda beslenme bozuklukları yaşamasına ve hareketsiz bir yaşam biçimini benimsemelerine yol açabilmektedir.

Özetle, bu dönemde etrafındakileri somut algılayan çocuklar ekranda karşılaştıkları tüm kurguyu gerçek olarak kabul etmektedirler. Medyada yer alan ses ve görüntü ve olayları somut olarak algılayan çocuğun bu evredeki etkilenmeleri hayatı boyunca süren duygu durumlarının sebebi olabilmektedir. Medya içeriklerinin büyük bölümü okul öncesi dönemdeki çocuklara hitap etmeyen içerik ve akışa sahiptir. Maruz kalınan süre arttıkça bu içerikler çocukların kişiliklerini olumsuz yönde etkilemekte, öz denetim mekanizmalarının zayıflamasına yol açmaktadır.[165] Bunlara ek olarak ekrana maruz kalınan süre arttıkça çocuk ailesiyle daha az zaman geçirmekte, daha az oyun oynamakta ve daha az hareket etmektedir.

---

[162] Y. D. Ertürk, 2011, s. 61.
[163] Judith Van Evra, *Television and Child Development*, Routledge, New York, 2009, s. 71.
[164] Nilüfer Öcel, *İletişim ve Çocuk: İletişim Ortamlarında Çocuk ve Reklam Etkileşimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 189.
[165] Y. Chassiakos, J. Radesky, D. Christakis, M. Moreno, 2016, s. 7.

Somut İşlemler dönemi (7-11 yaş): Bu dönemde sezgisel düşünmenin yerini mantıksal düşünme almakta birey somut problemleri çözüme kavuşturmayı öğrenirken benmerkezcilikten uzaklaşmaktadır.[166] Çocuklar bu dönemde sayıları, süreçleri ve ilişkileri kavrar. Üst düzey sınıflandırma yapmayı ve nesnedeki konum değişikliklerinin miktar, sayı, alan, hacim gibi özelliklerini değiştirmeyeceğini öğrenirler. Bu dönemde çoklu sınıflama yapabilen çocuk; nesneleri gruplandırıp özelliklerine göre sınıflandırabilir. Maddenin miktarı değişmediği sürece biçim ya da hacmindeki değişikliklerin söz konusu madde miktarını değiştirmediğini kavrayabilmektedir.[167]

Bu yaş aralığındaki çocuk, bilişsel gelişimi sayesinde bütüncül öğrenmeler ve deneyimler kazanmıştır. Elde ettiği bu kazanımlar sayesinde mantık temelli düşünme ve bilgiyi işleme becerisine sahip olan çocuk, medya içeriklerinin büyük bölümünü bir yetişkin gibi algılamakta; içeriğin konusu gerçekçi ve kişileri de gerçek hayattan karakterler olmasına rağmen onların yapay, kurgulan bir dünyaya ait olduklarının fark etmeye başlamaktadır.[168]

Bu yaş aralığında farklı medya araçlarını kullanabilme olanağına erişen birey, vaktinin büyük bölümünü sanal ortamlarda geçirmektedir. Bağımlılığı tetikleyen bu durum diğer daha nitelikli aktivitelerin vaktinden çalmaktadır. Özelikle sosyal medya ve dijital oyunlar çocukların okuma alışkanlıklarını olumsuz etkilemekte yaratıcı düşünme ve hayal kurma kabiliyeti gerektirmeyen, çoğunlukla pasif katılımın yeterli olduğu medya ilişkileri düşünme yetisini de zayıflatmaktadır. Bunun aksine kelimelerin zihinde düşünceye dönüşmesini gerektiren kitap okumak, hayal kurmayı tetiklemekte ve yaratıcılığı geliştirmektedir.[169]

[166] A. Ummanel, 2017, s. 43.
[167] Y. İnanç, M. Bilgin, M. Kılıç Atıcı, 2007, s. 128.
[168] Y. D. Ertürk, 2011, s. 62.
[169] a.g.e., s. 63.

Bu dönemdeki çocukların medya araçlarını yoğun kullanmaları hareketli görüntüler ve hızlı geçişlerden oluşan görsel uyarıcılara alışmalarına ve hayatın geri kalan kısımlarında da hızlı geçişler ile yenilikler görmeyi ve hemen memnun olmayı istemelerine sebep olmaktadır. Ekranlardaki hızlı görsel geçişlere alışan çocuklar gerçek yaşamı sıkıcı ve olayların doğal akış hızını yavaş bulmakta, sabırsızlık ve hazlarını erteleyememe riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle ekrandaki görüntüye kıyasla yavaş ilerleyen, birikimli şekilde işleyen ve uzun dönemli hedefler belirleyen okullu eğitime karşı olumsuz bir tutum geliştirilmektedir.[170]

Bu yaş aralığındaki çocuklar, toplumun beklentilerine ve sosyal normlara uygun davranmaya çalışırlar. Sosyal kabulü sağlamak için otoriteye itaat eden çocuklar, genellikle otoritenin davranışlarını sorgulamazlar dolayısıyla ekranlarda yer alan otorite figürlerinin sergilediği olumsuz davranışlar ve verdiği yanlış mesajlar bu yaş grubundaki çocukları olumsuz etkileyebilmektedir.

Soyut işlemler dönemi (12 yaş ve üzeri): Bu dönemde bireyde soyut düşünme gelişir ve bu yetenek bireye kişiliğini inşa edebilme olanağı vermektedir. Sevgi, nefret, güçler, hız, olumsuz sayılar ve zaman gibi karmaşık kavramları rahatlıkla algılayan çocuk, özetle düşünme üzerine düşünebilmektedir.[171] Birey bu dönemde değer ve inançlar sistemini yapılandırır ve fikir dünyasını genişleterek düşüncelerine eylemlerine yansıtmaya başlar.[172]

Bu dönemdeki gençler kim oldukları, yaşamlarına nasıl yön vermek ve ne yapmak istediklerine ilişkin sorularına yanıt aramakta bunu yaparken farklı rolleri denemektedirler. Bağımsızlık duygu ve beklentileri artan ergenler kendi başına karar vermek ister fakat tecrübesizlikleri nedeniyle kendileri için riskli olabilecek

[170] Dafna Lemish, *Children and Television A Global Perspective*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, s. 152.
[171] S. Kol, 2011, s. 6.
[172] A. Ummanel, 2017, s. 43.

davranışlarda bulunma ihtimalleri yüksektir.[173] Bu bağlamda medya araçlarında, şiddet, cinsellik, sigara ve madde kullanımı gibi riskli davranışların ilgi çekici biçimde sunulması bu tür davranışların ergenler tarafından taklit edilmesi olasılığını arttırabilmektedir. Medya araçlarını iletişim kurmak ve eğlenmek amacıyla kullanan ergenler, dijital medyada yeni fikirler ve deneyimlerle karşılaşabilecekleri gibi alkol ve sigara kullanımını özendiren, yaşlarına uygun olmayan cinsel içeriklerle de karşılaşabilirler.[174]

İnternet temelli yeni medyalar, gençlerin güncel meselelere dair fikir edinmesini kolaylaştırırken geleneksel medyanın dayattığı stereotipleri yıkmakta farklı sosyal, dinî ve etnik gruplardan insanları tanıma ve empati kurma imkânı sağlamaktadır.[175] Bu etkileşim olanağı aynı zamanda siber zorbalığa ve mahremiyet ihlallerine de kapı aralamaktadır. Mahremiyet algıları henüz yetişkinlik düzeyine ulaşmamış çocuk ve ergenler sosyal medya aracılığıyla pek çok özel bilgisini kamuya ve istismara açmaktadır.[176]

1.3.1.3. Sosyal Gelişim ve Medya

Birey toplum tarafından tarihsel birikim sonucu oluşturulmuş yapay bir sosyal çevreye doğmaktadır. Birbiriyle ilişkili şekilde inşa edilen toplumsal yapılar bir ihtiyaç ve gereksinimi karşılamakta, zamanın gerekliliklerine bağlı olarak değişip dönüşmektedir. Birey içine doğduğu bu yapının kurallarını deneyimleyerek öğrenir ve çevresindekilerle etkileşime girdiği ilk andan itibaren sosyal rolleri, düşünce ve kültür kalıplarını ve ahlak kurallarını öğrenmeye başlar.

[173] Victor C. Strasburger, Wilson, Barbara J., *Children, Adolescents and The Media*, Sage Publications, California, 2002, s. 94-95.
[174] Y. L. Reid Chassiakos, j. Radesky, D. Christakis, M. Moreno, C. Cross ve Council On Communications And Media, 2016, s. 6.
[175] a.g.m., s. 6.
[176] a.g.m., s. 9.

İlk sosyal ilişkisini anneyle kuran bebek, bu ilişki sayesinde ortama uyum sağlamakta ve anne ile bebek arasında kurulan bu yakınlık bebeğin beslenme, korunma ve sevgi gibi ihtiyaçlarını karşılaması açısından büyük önem taşımaktadır. Büyüyerek anneden kopan bebek çevreye yönelmekte fakat anneyle yaşanan ilk sosyal deneyim ileriki ilişkileri için büyük bir kaynak görevi görmektedir.[177]

Bebeğin aile içinde dünyaya geldiği andan itibaren sosyalleşmesi başlamaktadır. İlk muhatapları anne ve baba olan bebek sonrasında aile çevresindeki diğer yakın kişilerle sosyal ilişkiler kurmakta; bilişsel, duygusal, fiziksel ve dil yönünden geliştikçe çevresi de genişlemektedir. Çocuğun aile içinde başlayan sosyal etkileşimi, arkadaş ve okul çevresi ile devam etmekte, yetişkinlikte ise eş ve aile kurma ve iş deneyimleriyle başka bir boyut kazanmaktadır.[178]

Toplumsallaşma bebeğin doğduğu ortamda ihtiyaç duyduğu desteği alarak, ait olduğu kültürün bilgi ve becerilerini öğrendiği ve bunlar neticesinde kendi benliğini oluşturabildiği uzun bir öğrenme sürecini ifade etmektedir. Kültürün deneyimli üyeleri olan yaşlılar, bilgi ve tecrübelerini çocuklara aktarmakta böylece toplumda devamlılığı ve sonraki kuşaklara aktarılması arzulanan değerler, normlar ve toplumsal pratiklerin öğretilmesi ve geleceğe ulaştırılması mümkün olmaktadır. Kültürel devamlılığın esas koşulu olan kuşaklar arası bağlanma, toplumsallaşma süreciyle gerçekleşmektedir. Yaşamın her döneminde farklı hızlarda kendine gösteren kültürlenme sürecinin en yoğun olduğu dönem, bebeklik ve çocukluk dönemidir.

İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan sosyal gelişim sayesinde kişi, mensubu olduğu toplumun normlarına ve beklentilerine uygun davranışlar sergileyebilir. Sosyal gelişim bireye kendi ihtiyaç ve beklentileri ile toplumun beklentileri arasında denge sağlamayı ve toplumun diğer üyeleriyle iyi ilişkiler

[177] C. T. Morgan, 2011, s. 57.
[178] Aysel Çağdaş, "Sosyal Gelişim", (Ed.) Ramazan Arı, *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 4.

geliştirerek başarılı ve mutlu bir hayat sürmeyi olanaklı kılar. Sosyal gelişimi yetersiz kişi ise içinde bulunduğu toplumdaki insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmakta zorlanabilir. Bu sebeple yaşamın ilk yıllarından itibaren çocuklara sosyal yönden gelişmelerine olanak tanıyan bir ortam sunulmalıdır.[179]

Toplumsallaşma süreci farklı mekân ve bağlamlarda gerçekleşmektedir. Toplumsallaşmanın birinci aşaması olan aile, bebek ve çocuklar için ilk öğrenme ortamıdır ve burada toplumsal norm ve değerler, davranış kalıpları ve kültür pratikleri öğrenilir. Toplumsallaşmanın ana mekânı olan aile, çocuklara dil ve kültür kalıplarını öğretmekte çocuklar elde ettikleri bu kazanımlarla sonraki öğrenmelerini bina etmektedirler. Çocuk büyüdükçe ve geliştikçe sosyal olarak temasta bulunduğu çevresi genişlemeye başlar başta aile sonra kardeşler ve arkadaşlar olarak genişleyen çember okul, sosyal organizasyonlar, medya ve çalışma alanları şeklinde devam eder. Toplumsallaşmanın ikincil ortamlarını oluşturan bu aşamalardaki başarı ailede içinde edinilen sosyal beceriyle orantılıdır.[180]

Güçlü bir toplumsallaşma aracı olan medya ortamında çocuk, çok çeşitli öğrenmeler gerçekleştirebilmektedir. Farklı deneyimleri ve kültürel kalıpları kolaylıkla ve kısa zamanda öğreten medya araçları çocuğun toplumsallaşmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Tüm toplumsal kesimleri kapsayan geniş alanıyla medya araçları; aile başta olmak üzere toplumun tümünü değiştirmekte ve dönüştürmektedir.

Medya toplumsallaşma aracı konumundayken yalnızca yerel kültürleri değil dünyanın başka yerlerindeki yaşayış biçimlerini evlere, okullara ve caddelere getirmekte; medya içerikleri hazırlandığı ülkenin sınırlarını aşarak dünyanın pek çok yerine zaman kısıtı olmaksızın ulaşmaktadır. Kitle iletişim araçları sayesinde çocuklar

[179] A. Çağdaş, 2002, s. 4-5.
[180] A. Giddens, 2013, s. 396.

sahip oldukları yerel kültür ve yaşam biçimine ek olarak ekrandan tanıdıkları insanların da kültürlerini ve yaşama biçimlerini öğrenmektedir. Medyanın bu dönüştürücü etkisi yalnızca çocuklar için değil medyanın kapsama alanındaki herkes için geçerlidir.[181]

Kitle iletişim araçları, yüzyılımızın en etkin sosyalleştirme kurumlarını oluşturmaktadırlar. Bunlar aracılığıyla toplumsal normlar ve değerler, âdetler ve gelenekler toplumsallaşma aşamasındaki çocuklara aktarılmaktadır. Bir taraftan çocukların sosyalleşmesini etkileyen kitle iletişim araçları, diğer taraftan dünyayı tanıyabilmelerini mümkün kılmaktadır.

[181] A. Giddens, 2013, s. 398.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE MEDYANIN KÜLTÜREL ETKİLERİ

Kültür ve medyanın etkileri başlıklı ikinci bölümde kültür ve kimlik kavramları açıklanacak ve medyanın kültürel etkileri değerlendirilecektir. Bu bağlamda kitle iletişim kuramlarından Gerbner'in "Yetiştirme Tezi" ve Adorno'nun "Kültür Endüstrisi" kuramları açıklanacaktır. Çocukların toplumsallaşması çerçevesinde medya ve kültür ilişkisi incelenerek alanda çalışmaları bulunan Vygotsky'nin "Kültürel Gelişim Kuramı"na değinilecektir.

2.1. KÜLTÜR VE KİMLİK

İkinci bölümün "Kültür ve Kimlik" başlıklı birinci kısmında kültür kavramı, kültürel süreçler ve kültür ile medeniyet arasındaki farklar açıklanacak, kimlik ve kimliğin kültürle ilişkisine değinilecektir. İkinci kısımda kültür ve medya ilişkisi kitle iletişim kuramları çerçevesinde değerlendirilirken son kısımda medyanın çocuklar üzerindeki etkisine Vygotsky'nin kültürel tarihsel kuramı çerçevesinde bir bakış sunulacaktır.

2.1.1. Kültür Kavramı

Sosyal bilimlerdeki pek çok kavram gibi kültür de üzerinde mutabakata varılmış tek bir tanıma sahip değildir. Kroeber ve Kluckhon'un 1952 yılında yayımladığı ontolojide 164 farklı kültür tanımı yer almaktadır.[182] Kimi sosyolog ve antropologlar kültürü "öğrenilmiş davranış" olarak tanımlarken kimileri maddi şeylerin, dış dünyada algılanabilen nesne ve olguların bir bütünü; kimileri de ruhi şeylerin, fikir ve düşüncelerin bir bütünü olarak tanımlamaktadır.[183]

Kapsamlı, zengin, dolaylı ve soyut bir anlama sahip olan kültür kelimesi, sözlükte pek çok anlama gelmektedir. Kelimenin çok anlamlı oluşu da kültür alanında çalışanların tanımda uzlaşamama sebeplerinden biridir. Sözlükteki anlamıyla kültür; aynı anda bir toplumu ya da tüm toplumların birikimi olan medeniyeti, belirli bir toplumun kendisini, bir dizi sosyal sürecin toplamını ve bir insan ve toplum teorisini işaret etmektedir.[184]

Kökeni Latince olan kültür kelimesi, Fransızca "culture" sözcüğünün Türkçe telaffuzudur. Latincede sürmek, ekin etmek, sütü mayalamak gibi anlamlara gelmektedir.[185] Türkçede de bu asıl anlamlarıyla kullanımı hâlen devam etmektedir.[186] Toprağı ekip biçme işi insanın çevresi ve tabiat âlemiyle nasıl bir irtibat kurduğunu ifade etmesi bakımından yaşama biçimi ve hayata bakışını ortaya koymaktadır. İnsanın toprakla ilişkisi yalnızca maddî değil aynı zamanda zihnî ve ahlaki bir duruşu da içerir; toprağın nasıl ekilip biçileceği, insanın hizmetine nasıl sunulacağı ve hasat edilen artı değerin nasıl kullanılacağı maddi ve teknik bir konu olmanın ötesinde ruhî ve zihnî bir bakışın ürünüdür. Dolayısıyla kültür, topraktan evvel insan zihninin ekilip biçilmesi,

[182] Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 95.
[183] Zeki Aslantürk, Tayfun Amman, *Sosyoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 232.
[184] B. Güvenç, 1979, s. 95.
[185] a.g.e., s. 96.
[186] Z. Aslantürk, T. Amman, 2000, s. 233.

işlenmesi anlamı taşır. Zihnen ve ahlâken işlenen ve inceltilen insanlar, kültür ve medeniyeti inşa ederler.[187]

İnsanın insana ve maddeye karşı tutumunu şekillendiren bir bütün olarak tanımlanan kültür[188], insanın sosyal bir varlık olması ve toplum içinde yaşamasının bir sonucudur. İnsan doğal ve sosyal olmak üzere iki çevre içinde doğmaktadır. Diğer canlıların aksine tabii çevreye uyum sağlayacak donanımdan yoksun olan insan, doğal çevreye rağmen, onun karşısında varlığını devam ettirebilmek için çevresini hâkimiyeti altına almak ve idare etmek zorundadır. Bu çaba sonucunda kültür adı verilen ikinci çevre inşa edilir. Doğal ve sosyal çevresini kendine göre düzenlemek isteyen birey, öncelikle onu öğrenmelidir. Bu bakımdan insanın çevresini yönetebilmek için öğrendiği her şey kültürü oluşturur. Kültürün öğrenmelerle edinildiği ve gelecek kuşaklara aktarıldığı, tanımda uzlaşamayan sosyolog ve antropologların da mutabakata vardıkları bir husustur. [189]

Günümüzde karmaşık şekilde bir araya gelen insan toplulukları, üyelerinin belirli durumlarda karşılaşacağı sorunlara çözüm bulmak ve birtakım gereksinimlerini karşılamak için çeşitli pek çok araca ihtiyaç duymaktadır. Bu araçlar insanın biyolojik gereksinimlerine, içinde bulunduğu çevrenin koşulları ve beraber yaşadığı diğer insanlarla olan ilişkilerine göre farklılaşmaktadır. Maddi ihtiyaçları karşılamaya yönelen değişken tekniklerle beraber; çoğu zaman tekniğe de bağlı olarak insan ilişkilerini düzenleyen düşünceler, gelenekler, kurallar ve kişisel kanaatler bulunmaktadır işte bu beşerî ilişkiler bütünü kültürü oluşturmaktadır.[190]

[187] İbrahim Kalın, *Barbar Modern Medeni*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018, s. 29.
[188] Mustafa E. Erkal, Baloğlu, Burhan, Baloğlu, Filiz, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s. 170.
[189] Z. Aslantürk, T. Amman, 2000, s. 234.
[190] Yusuf Adıgüzel, *Kitle Toplumunun Açmazları Kültür Endüstrisi*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001, s. 107.

Kültür problemini en erken sezen uygarlıklardan olan eski Yunan, antropolojik bilgisi sayesinde kültür kavramının ortaya çıkışını gözlemlememize imkân vermektedir. İnsanın yalnızca sitenin, şehir hayatının içinde kendisini gerçekleştirebileceğini düşünen Platon'a göre toplum ve kültür birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. İnsanın siyasi bir hayvan olduğu fikrini taşıyan Aristoteles de benzer şekilde düşünmektedir.[191]

Kültür, insan tarafından icat edilen ve nesilden nesile aktarılan duygu, düşünce davranış ve şemaların tümünü kapsamaktadır. Tanımdan da anlaşıldığı gibi nesilden nesile aktarılan hayat tarzını işaret eden kültür, bireyin yaratıcı faaliyetlerinin tamamı; beşerî grup deneyimlerinin örgütlenmiş hâlidir.[192] İnsanın ortaya koyduğu ve içinde yaşadığı gerçekliği ifade eden kültür, belli bir yer ve zamana özgüdür. Her neslin içine doğduğu hazır bulunan kültürü benimsemesi kaçınılmazdır ve bu kültürleme yardımıyla nesiller yerel şartlara uyum sağlamakta, edindikleri bu uyumu gelecek kuşaklara aktarmaktadırlar. Toplumsal yaşamı düzenleyen ahlâk, kurallar, değer ve inançlar, kurumlar ve sosyal normlar insanın kendi birikimini ifade etmesi bakımından "sosyal sermaye" olarak anılmaktadır. İnsan, üretimi, tarih içinde geliştirdiği semboller ve nesilden nesile aktarılan davranış kalıplarıyla sosyal sermayeyi işaret eden kültürü oluşturmaktadır.[193]

İnsanın doğar doğmaz karşılaştığı her şey kültürün maddî ve manevî unsurlarıdır ve insan içinde bulunduğu bu kültürel ortamda davranışlarını öğrenmekte böylece ait olduğu kültürün bir ürünü hâline gelmektedir.[194] Anlayışımız, içinde şekillendiği bağlam var olduğu sürece, zaman içinde biriken ve kuşaklar arasında aktarılan eski yargılar tarafından şekillendirilmektedir. Bu denenmiş, sağlaması yapılmış sistem, dün başarılı olan eylemler için bugün de başarı vaat eder. Duruma uygun davranış tarzını seçmek bizim gibi davranan başkalarıyla aynı safta olmamıza

[191] Y. Adıgüzel, 2001, s. 107.
[192] Z. Aslantürk, T. Amman, 2000, s. 234.
[193] Coşkun Can Aktan, Tutar, Hasan. "Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür" *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 20, 2007, s. 1.
[194] a.g.m, s. 2.

yarar ki bu kayda değer durum, davranışlarımıza, başkalarının hareketlerine ve yaşamımızı biçimlendiren kurumların hareketlerine belli bir öngörülebilirlik kazandırır.[195]

Kendini oluşturan tüm kurumların işlevlerinin üzerinde farklı bir işleve sahip olan kültürün[196] özellikleri Murdock'a göre şöyle sırlanabilir:

1. Öğrenilen bir şeydir. Kalıtımsal ya da içgüdüsel değildir.
2. Tarihidir ve süreklidir; insan öğrenmelerinin tamamını sonraki nesillere aktarabilir.
3. Toplumsaldır, grup içinde yaratılır ve ortaklaşa deneyimlenir.
4. İdeal ya da idealleştirilmiş bir kurallar sistemidir. İnsanın davranışını tartabileceği bir ölçüdür.
5. İnsan ihtiyaçlarını karşılar ve doyum sağlar.
6. Değişir, zaman içinde çevreye uyum sağlarlar. Koşullara göre değişen kültür karşılaştığı farklı kültürlerden öykünme ve ödünç alma yoluyla da değişir.
7. Bir soyutlamadır. Bütünüyle maddî ve gözlemlenebilir bir şey olmayan kültür soyutlamayı yapanın zihninde var olan bir kavramdır.[197]

Şeyleri olduğundan ve olabileceğinden farklı hâle getirme ve onları bu biçim altında tutma işi olan kültür, bir arada yaşamak için düzen kurmayı amaçlayan bir grubun paylaşıp geliştirdiği yapıp etme biçimlerini ifade etmektedir. Tabii(doğal) düzenin (insan müdahalesinden önceki) yerine yapay, tasarlanmış bir düzen konulması anlamına gelen kültür, sadece düzen kurmaz aynı zamanda değerlendirir, kendisinden sapan ve kaosa götüren her şeyi ortaya çıkarır ve bunlara direnir. Doğal düzende ortaya çıkma ihtimali bulunan karmaşanın önüne geçme düşüncesi ancak kültür müdahalesiyle rastlantısallık ve kaostan uzak bir düzen kurmakla mümkündür. Bu bakımdan düzeni tasarlamak, olayların gerçekleşme olasılığını manipüle etmektir.

[195] Zygmunt Bauman, 2020, s. 211.
[196] C. Aktan, H. Tutar, 2007, s. 5.
[197] B. Güvenç, 1979, s. 103-108.

Öncelikler ve tercihler belli değerler doğrultusunda seçilir ve manipülasyonlar sonucu kurulan düzen bir kez sağlam ve güvenli hâle geldiğinde diğer yaşayış biçimlerini göz ardı edilebilir. Düzenin tesisinde tüm bireylerin menfaati vardır bunun en önemli sebebi tüm yaptıklarımızı aslında içinde bulunduğumuz toplumsal ortamlardan öğrenmemiz ve bu öğrendiklerimizi de başkalarıyla etkileşimlerimiz sayesinde kuşaktan kuşağa aktarmamızdır.[198]

Kültür kavramını bugünkü yaygın anlamıyla ilk kez kullanan ve sistematik olarak tanımlayan E. B. Taylor, yaptığı kültür tanımıyla Batı'daki kültür tartışmalarına uzunca bir süre yön vermiştir. 1871 yılında yayımladığı "Primitive Culture" isimli eserinde kültürü: *"Kültür ya da uygarlık yerel manasıyla ele alındığında, bir toplumun mensubu olan insanın öğrendiği elde ettiği bilgi, kanaat, inanç, ahlaki değerler, âdetler, kanunlar, imkânlar ve alışkanlıkların bir bütünüdür."*[199] şeklinde tanımlamıştır. Tanımda ifade edildiği üzere kültür, öğrenilen bir değer, önceki nesillerden devralınan bir miras olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kültürü miras olarak devralırız, yaşarız ve nihayetinde sonraki kuşaklara devrederiz.[200] Taylor'un kültür tanımı her ne kadar değer içermemekte gibi görünse de Taylor, kültürün evrimsel bakış açısıyla bilimsel olarak ele alınabileceğini düşüncesini taşımaktaydı ki bu da "ileri" ve "geri" kavramlarını mutlaklaştırarak, kültürler hiyerarşisinin oluşmasını kaçınılmaz hâle getiriyordu. Batı toplumlarını sosyokültürel evrim piramidinin tepesine yerleştiren bu yaklaşım, dışlayıcı ve ayrımcı, sonucunda da emperyalist bir kültür medeniyet hiyerarşisi ortaya koymaktaydı.[201] Fakat kültürün her toplum için önemli ve vazgeçilmez, sıralanamaz ve derecelendirilemez olduğu hakikati zamanla anlaşılmıştır. Kültürlerin ancak farklı düşünme ve eyleme biçimleri olduğu, kutsanan, tek ve ideal bir yaşam biçimi yanılgısının yalnızca emperyalizme hizmet ettiği gizlenemez bir gerçek olarak açığa çıkmıştır.

[198] Z. Bauman, 2020, s. 208-210.
[199] İ. Kalın, 2018, s. 87.
[200] C. Aktan, H. Tutar, 2007, s. 2.
[201] İ. Kalın, 2018, s. 87.

Özetle kültür, tecrit edici ve ayrımcı niteliğiyle insanları ve şeyleri birbirinden ayırmakta, faaliyetlerimize yön veren, zamanı ve mekânı düzenleyen bir yapı çizmektedir. Belirsizlik ve karmaşadan koruyan kültür, insana güvenlik ve aitlik hissi vermekte, eylemlerimize ve toplumsal yaşamda karşımıza çıkan olasılıklara sınırlar koyarak faaliyetlerimize hem alan açıp hem de hudutlar çizmektedir. Bu sınırların her biri toplumsal ve doğal dünyayı görme biçimimiz üzerinde somut etkiler bırakmaktadır. Kültür yalnızca eylemlerimizi değil tepkilerimizi de şekillendirmektedir.[202]

İnsanın içinde doğduğu kültürü benimseyerek ona uyum sağlaması ve onu gelecek kuşaklara taşırken çeşitli değişikliklere uğratması, kültürel süreçler bağlamında değerlendirilir. İnsanın kültüre intibakını anlamak için kültürel süreçlere değinmek gerekmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında kültürel süreçleri oluşturan kültürleme, kültürleşme, kültürlenme ve kültürel değişim kavramları açıklanacaktır.

2.1.2. Kültürel Süreçler

Eğitim antropolojisi açısından değerlendirildiğinde insanların toplumsal yaşamdan edindikleri kültürel içerik, iç içe ve birbiriyle öncelik sonralık ilişkisi bulunan dört büyük süreçte gerçekleşmektedir.[203] Aşağıda detaylı olarak açıklanacak bu süreçler kültürleme, kültürleşme, kültürlenme ve kültür değişiminden oluşmaktadır.

Kültürleme: Kültürel süreçlerin ilki ve en önemlisi olan kültürleme, insanın çocuk ve yetişkin olarak kendi kültüründe etkinlik kazanmasını ve eğitimi sırasında bilinçli ve bilinçsiz şekilde gerçekleşen şartlanmalarını ifade etmektedir.[204] Kişinin

[202] Z. Bauman, 2020, s. 212-217.
[203] Sanem Bengü Uygunkan, "Kültürleme Kavramı ve Televizyon", *Kurgu Dergisi*, Cilt 21, Sayı: 1, 2005, s. 206.
[204] B. güvenç, 1979, s. 132.

dünyaya geldiği ilk andan ölümüne değin içinde bulunduğu toplumun kültürel içeriğini öğrenmesini, toplum tarafından istenen ve beklenen insan olmasını ifade eden kültürleme; sosyal bilimciler tarafından toplumsallaştırma, sosyalleştirme olarak adlandırılmaktadır. Fakat kültürlemenin toplumsallaştırmadan farklı olarak yalnızca eğitimle gerçekleşen bilinçli öğrenmelerin dışında kalan bilinçsiz öğrenmeleri ve koşullanmaları da kapsamaktadır.[205] Eğitimdeki bilinçli tercihin yerini kültürlemede bilinç dışı, rastgele, kendiliğinden ve bireysel öğrenmeler alır.

Kültürleşme: İnsanın farklı toplumlardan ve kültürlerden öğrenmesini ifade etmektedir. Bir toplumun diğerinden kültürel unsurlar alması ve karşılıklı etkileşimi ifade eden ve ilk olarak 1880'li yıllarda Amerikalı antropologlar tarafından kullanılan kültürleşme, iki ya da daha fazla kültürün sürekli iletişim ve etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir tür kültür değişmesidir.[206]

Kültürleşme kuramına göre kültürlerden biri baskın olsa dahi her iki grup da bu kültür alışverişinden etkilenmekte ve değişime uğramaktadır. İnsanlarla beraber kültürel kurumları ve araçları da değiştiren kültürleşme özetle bir başka kültürle etkileşime girme sonucu kültürün değişmesidir. Yabancı ülkelerde uzun yıllar yaşayan birey ve gruplarda gerçekleşen değişim, kültürleşmedir. Fakat bir toplum diğerini sindiriyor ve tümüyle yutup kendi içinde eritiyorsa bunun adı asimilasyon (özümseme) olur.[207]

Kültürlenme: Kültürel antropoloji bağlamında bir toplumun alt kültürlerinden veya farklı toplumlardan gelen bireylerin ya da grupların etkileşimleri sonucunda asıl kültürden farklı, yeni bir kültürel örüntünün ortaya çıkmasını ifade etmektedir.[208] Sosyolojik bağlamda ise kültürlenme, bireyin toplum tarafından kabul görülen

[205] S. Uygunkan, 2005, s. 207.
[206] B. Güvenç, 1979, s. 134-135.
[207] Y. Adıgüzel, 2001, s. 111.
[208] B. Güvenç, 1979, s. 131.

davranış biçimlerini edinme sürecini ifade eder. Bu bakımdan kültürlenme, kültürün gruplar arasındaki iletişimini, nesilden nesile aktarılmasını ifade etmektedir.[209]

Kültür Değişmesi: Kültürel süreçler ya da etkiler neticesinde kültürün bütününün ya da bazı kurumlarının değişikliği uğraması anlamına gelmektedir.[210] Kültürler diğer kültürlerden etkilenerek değişir, ayrıcı kültürü oluşturan bireylerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde uyumlanır. Koşullar değiştikçe geleneksel çözüm yolları yeni ortaya çıkan ihtiyaçları karşılayamaz, bunları karşılamak ve sorunları çözmek için düzenlemeler yapılır kurum ve kuruluşlar yenilenir ve değişir. Bu yenilikler, keşif ve icatlar neticesinde gerçekleşen kültür değişmesi yalnızca iç dinamiklerden kaynaklanmamakta; bir kültürün diğer kültürlerle teması sonucunda gerçekleşen kültür unsurlarının alışverişiyle de değişim meydana gelmektedir

2.1.3. Kültür ve Medeniyet Farkları

On dokuzuncu yüzyıla kadar kültür, insanlık tarihinin teknik, iktisadî ve idarî fenomenleri olarak tanımlamış; manevî ve yaratıcı girişimlere ise "Medeniyet" adı verilmiştir. Fakat on dokuzuncu yüzyılda kültür ve medeniyet anlamları yer değiştirmiş; insan faaliyetlerinin manevî ve yaratıcı kısmı kültüre yüklenmiş, teknik sanat ve enstrümantal kısmı medeniyet adını almıştır. Bir diğer değişle maddî ve manevî olarak ayrılan kültürün maddî kısmı büyük ölçü de medeniyet olarak anılmaya başlanmıştır.[211]

On dokuzuncu yüzyılda soyut ve evrensel aklın bir tezahürü olarak değerlendirilen medeniyet, bir toplumu manevi değerlerinin, etnik ve coğrafi özelliklerinin kişilerde vücut bulması anlamındaki kültürden ayrı düşünülmekteydi. İnsan aklının tarihi tecrübesinin neticesinde oluşan ve bilim ve teknik temelinde

[209] E. Mutlu, 2017, s. 229.
[210] B. Güvenç, 1979, s. 131.
[211] Z. Aslantürk, T. Amman, 2000, s. 233.

tanımlanan medeniyet, kültürel farklılıkların üzerinde görülmekteydi. Ziya Gökalp'in ifadesiyle "hars" yani ekin anlamına gelen kültür, aynı ekip biçme gibi topraktan toprağa; "toplumdan topluma" farklılıklar gösterirken medeniyet, ortak aklın ürettiği bilimsel ve teknik ilerlemeyi ifade etmesi bakımından evrensel ve umumî bir anlam taşımaktadır. Akla dayanan medeniyet cihanşümulken değerlere ve ruha dayanan kültür, yerel bir nitelik arz etmektedir.[212]

Medeniyet ve kültür tanımlarının ayrışması mikro çalışmalara yönelen ve büyük anlatılardan bilinçli şekilde uzak duran yirminci yüzyıl post-modern düşüncesiyle de uyumludur. Tarihin ve toplumların yönünü belirleyen büyük akım, çerçeve ve modellerin reddedilmesi, kültür çalışmalarını eksik bırakmış ancak medeniyetler çatışması, dünyanın tarihi, küreselleşme teorileri gibi tartışmalar büyük fikir ve anlatıların tekrar sahneye çıkmasına olanak tanımıştır.[213]Bu ayrımı kabul etmeyen Bozkurt Güvenç'e göre kültür ve medeniyet kavramları çoğu zaman iç içe hatta eş anlamlıdır. Çeşitli anlam grupları çerçevesinde ele aldığı kültürün; bilimsel alanda medeniyet, sosyal alanda eğitim, estetik alanda sanat, biyolojik alanda ise üretim olarak anlaşılmakta olduğu ifade etmiştir.[214]

Bu çalışmanın üzerinde durduğu kültürel kimlik ve onun inşası süreçlerini açıklayabilmek için kimlik, kültürel kimlik ve millî kimlik kavramlarına ve küreselleşmeyle beraber değişen kimlik algısına değinilmesi gerekmektedir.

2.1.4. Kimlik

Kimlik insanı başkalarından ayıran duygu, düşünce ve davranışların örgütlü bir bütününü ifade etmektedir. Gelişimi boyunca birey, farklı roller üstlenerek ve farklı etkiler altında kalarak sürekli ve tutarlı bir benlik oluşturmaya çalışır. İnsanın

[212] İ. Kalın, 2018, s. 88.
[213] a.g.e., s. 88.
[214] B. Güvenç, 1979, s. 99.

çevresiyle anlamlı bağlar kurmasına olanak tanıyan kimlik; aile, arkadaş çevresi, iş hayatı, sosyal statü ve dünyaya bakış gibi ögeler tarafından şekillendirilir. Kendi kendine kazanılmayan ancak sosyal bir çevrede edinilebilen kimlik, başkalarıyla beraber, başkalarına karşı kazanılır. Öteki olmaksızın hayat bulamayan kimlik toplumsal yönüyle bizi ötekilerden ayırt eder. [215]

İnsanların anlam ve deneyim kaynağı olan kimlik, "öteki" sorusuyla yakından ilişkilidir. Bir süreç, söylem ve anlatı olarak kimlik daima "ötekine" göre şekillenir.[216] Hiçbir dil ya da kültür "biz" ve "diğerleri" ayrımından kaçamaz. Kimliği tanımlamak ve kendini bilmek çoğu zaman keşfetmek gibi görünse de esasında bir inşa sürecidir ve bu süreç bir "öteki" olmaksızın gerçekleşmez. Ötekinden, onun özellik ve değerlerinden ya da yaşam tarzından kendini ayırt etmek anlamına gelen kimliğin inşası asla tamamlanmaz ve sürekli devam eder. Dünya içinde ayrımlar yapma ve sınırlar çizme becerimiz sayesinde biz ve ötekini ayırt ederiz. Biz ait olduğumuz ve anladığımız grubu; öteki ise ulaşamadığımız, anlamadığımız ve yabancı hissettiğimiz grupları ifade etmektedir.[217] Bir dâhil etme ve hariç tutma işi olan kimlik inşa süreci, ötekine ait gördüğümüz ve bizden uzak tuttuğumuz şeyler yani dışlamalarımız ve büyük ölçüde çevremizden edindiğimiz kaynaklarla oluşturduğumuz bize ait şeyler vasıtasıyla şekillenir. Değişmez bir özü olmayan kimlikler toplumsal yaşamdaki en önemli unsurla; sınırlarla belirlenir. Böylece yalnızca farklılıkları tanımlamakla kalmaz aynı zamanda onları yaratmaktadır.[218]

Günlük dilde çokça birbiri yerine kullanılan kimlik ve kişilik kavramları birbirinden oldukça farklı anlamlara gelmektedir. Kişilik bireyin psikolojik yapısıyla şekillenen ve sosyal unsurlarla beslenen bir gelişme sürecini ifade eder ve gidişatı tekâmüle doğrudur. Fakat kimlik, kişilikten farklı olarak birden fazla insan tarafından

[215] Cengiz Güleç, "Türkiye'de Kültürel Kimlik Sorunu" *Antropoloji Dergisi*, Sayı: 15, 2002, s. 65.
[216] Stuart Hall, "The Local and the Global: Globalization and Ethnicity", (Ed. Anthony D. King), *Culture, Globalization and the World System*, Department of Art and Art History, New York, 1991, s. 72.
[217] Z. Bauman, 2020, s. 55.
[218] Z. Bauman, 2020, s. 66.

paylaşılır; aile, sosyal sınıf, millet, din, eğitim, meslek gibi insanın sosyal ilişkilerinden teşekkül eder. Bu hâliyle kimlik, kişilik gelişmesine katkıda bulunsa da onu kapsayan ve aşan bir şeydir.[219]

Toplumsal sürekliliğin bir göstergesi olan kimlikler, sabit ve değişmez değildir aksine sürekli değişim içinde olan çoğulcu kavramlardır.[220] Dinamik ve çok yönlü bir süreci ifade eden kimlik kazanımı hem toplumsal hem bireysel yaşamdan aktif şekilde etkilenmesi sebebiyle çok boyutludur. Kimliğin ötekine olan ihtiyacı; karşılaşma ve etkileşim sonucu meydan okuma ya da kabulü zorunlu kılar. Bu yüzden değişim ve yeniden yapılandırma kaçınılmazdır. İnsanın toplumsallığı ve iradi eylemlerde bulunabilme yani bilinçliliğinin neticesi olan kimlik inşa süreci, hayat boyu devam etmektedir.[221] Kimliklerin ve aidiyetlerin alınyazısı olmadığını söyleyen Bauman, kimliklerin ömür boyu garanti sağlamayan, müzakereye açık ve vazgeçilebilir şeyler olduğunu; kişinin kararları, attığı adımlar ve eylemlerinin kimlik ve aidiyetler için hayati bir role sahip olduğunu ifade etmektedir.[222]

On dokuzuncu yüzyılda etnik ve ırk temelli açıklamalara; yirminci yüzyılda kültürel mensubiyetlere dayandırılan kimlik, bugün bir taraftan psikolojik ve sosyolojik aidiyet duygusuna diğer taraftan hukuken insan hakkı ve hak talebi ilişkilerine göre inşa edilmektedir. Tarihi süreç içinde gelişip farklılaşan; rasyonelden ziyade sembolik bir bütünü ifade eden kimlikler, bugün katı sahiplikler biçiminde değil; bağlama göre farklılaşan, ilişki, iletişim biçimleri ve sembollerle ortaya çıkan oluşumlar olarak tanımlanmaktadır.

İçinde yaşadığımız post modern dünya parçalara ayrılmış hâldeyken çoğumuz sayısına hâkim olamayacağımız kadar çok fikirler ve ilkeler cemiyetiyle karşılaşırız.

---

[219] Edibe Sözen, *Kimlik Demir Kafesten Plastiğe*, Profil Kitap, İstanbul, 2019, s. 26-27.
[220] a.g.e., s. 19.
[221] C. Güleç, 2002, s. 65.
[222] Zygmunt Bauman, *Kimlik*, Heretik Yayınları, Ankara, 2017, s. 20.

Bu durum kimliğimizin sürekliliği ve tutarlılığını sorgulamamıza sebep olmaktadır. Kimlik bir taraftan keşfedilmesi gereken bir şey, bir emeğin hedefi ve bir amaç olarak kişinin inşa etmesi gereken ya da alternatifler arasından seçip mücadele etmesi gereken bir değer olarak görülürken diğer taraftan da sonsuza kadar tamamlanmayacak ve istikrarsız hâliyle bir kurmacadan ibarettir.[223]

Kimlikler doğal ve iradî olmak üzere ikiye ayrılır. İnsanın içine doğduğu aile toplum, ulus ve uygarlık gibi kimlikler toplumsal çevre tarafından inşa edilir ve sosyalleşme süreci içinde bireyin bunları benimsemesi sağlanır. Bu kimlikler doğduğumuz anda kaçınılmaz olarak edindiğimiz "verili" kimliklerdir. Bir de tercihlerimiz neticesinde oluşturduğumuz kimlikler vardır ki onlar "iradi" adını alır ve seçimlerimize bağlı olarak değişir. Kimlikler iradi ya da tabii olması fark etmeksizin özünde bulunan süreklilik, değişkenlik ve çoğulluk karakteri dolayısıyla mutlak olmaktan çok uzaktır. Verili kimliklerimiz de sonradan edindiğimiz kazanılan kimliklerimiz de sürekli değişmektedir.[224]

Kimlik inşası durdurulamayan bir deneye benzetilmektedir. Bir seferde bir kimlik denenir fakat deneyler durmaz, henüz deneyimlenmemiş pek çok kimlik hâlihazırda bizi beklemektedir. Hayat boyu hayal dahi edilemeyen pek çok kimliği inşa eder ya da arzularız. Şu an sahip olduğumuz kimliğin en iyisi olduğunu ya da bize en yüksek tatmini sağlayıp sağlamayacağını asla bileme imkânını sahip olamayız.[225] Değişim hızının günden güne arttığı teknoloji odaklı dünyamızda tek bir kimliği sürdürmek olanaklı değildir. Şartlar ve değişen koşullar bizi kimliğimizi eğip bükmeye ona yeniden şekil vermeye zorlar. Şaşırtıcı derecede muğlak olan kimlikler bugün saygın, konforlu ve güzel görünen unsurlar üzerine inşa edilmiş olabilir fakat yarın aynı şeylerin elverişsiz, çirkin ve aşağılık bir hâl almayacağından asla emin olamayız.[226]

[223] Z. Bauman, 2017, s. 25.
[224] a.g.e., s. 66.
[225] a.g.e., s. 104.
[226] a.g.e., s. 110.

Kimliklerin genetik mirasla değil toplumsal bir inşa ile kazanıldığı üzerinde uzlaşılmıştır. Fakat asıl önemli sorun kimliğin nasıl ne şekilde, hangi kaynaklardan, niçin ve kim tarafından üretildiğidir. Kimlikler biyolojiden, tarihten, coğrafyadan, iktidar ilişkilerinden, dinî inançlardan, toplumsal hafızadan ve kişisel hayallerden unsurlar içerir ve bu unsurları içinde yer aldıkları sosyal yapı ve zamanın koşullarına ve kültürel bakış açısına göre düzenlerler.

2.1.4.1. Kültürel Kimlik

Kimliğin oluşumu zamana ve mekâna sıkı sıkıya bağlıdır. Doğuştan sahip olmadığımız aidiyetler, içinde bulunduğumuz zaman mekân ve topluma göre şekillenir bu sebeple kişisel kimliğimizi inşa ederken toplumsal üst kimliğe de uyumlu hâle geliriz. Tek tek her bir bireyin kimliği toplamından çok daha fazlasını ifade eden toplumsal kimlik, toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ortak özellikleri ifade etmektedir. Ortak semboller, dil, inanç, etnik köken, coğrafya, paylaşılan geçmiş ve gelenekler gibi nesnel unsurlar içeren kimlik, bu nesnel unsurların toplumun üyelerince benimsenmesi ve içselleştirilmesiyle öznellik kazanmaktadır. Yalnızca duygudaşlık ve manevi paylaşımla ortaya çıkamayan kültürel kimlik, maddi ortaklıklara da ihtiyaç duyar. Nesnel ögeler olmaksızın bir kolektif kimlikten bahsetmek mümkün değildir çünkü insanlar ancak paylaştıkları ortak unsurlar olduğunda bir grup kimliği edinirler.[227]

"Ortak kimlik" ya da "biz kimliği" denildiğinde bir grubun yarattığı ve üyelerinin özdeşleştiği imgeyi anlaşılmaktadır. Bireylerin özdeşleşmeleriyle ortaya çıkan "biz" kimliği kendi başına oluşmamakta ancak kendini bu kimlikte tanımlayan bireyler mevcut olduğu sürece var olabilmektedir. Mensuplarının zihnindeki canlılığı nispetinde ve onların düşünce ve davranışlarına etkisi ölçüsünde güçlü ya da zayıf olmasından söz edilebilen[228] ortak kimliğin, bir kurmaca ve sosyal bir hayal ürünü

[227] C. Güleç, 2002, s. 66.
[228] Jan Assmann, *Kültürel Bellek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 142.

olduğu kabul edilmektedir. Bunun sebebi ancak bireylerin katılımıyla mevcudiyet kazanması öte yandan da bireylere indirgenememesidir.

Kültür ve toplum, insan varlığının temel koşullarıdır insan büyük oranda onlar tarafından biçimlendirilmiştir ve onlara yadsıma ile katılır. Bu iki unsurun ilettiği ya da ürettiği bireysel kimlikler, bir topluma ya da kültüre ait olduğunu dile getirdiğinde "biz" kimliği meydana gelir. Bireyin topluma ait hissetme durumu büyük ölçüde bilinçsiz ve doğal olarak gerçekleşmektedir. Bu aidiyet düşüncesi bilinçli hâle geldikçe biz kimliği güçlenmekte başka bir deyişle ortak kimlik; aidiyetin bilinç düzeyine çıkmasıyla ortaya çıkmaktadır. Kültürel kimlik kültür katılımının bilinçli bir ilanıdır.[229]

Kişisel kimlikler ve kültürel kimlikler çoğu zaman birbirine kaynaklık etmektedirler. Bir taraftan kültür kişisel kimliğin en önemli belirleyicisiyken diğer taraftan kültürün sunduğu pek çok yaşam tarzı alternatifi ve zengin çeşitlilik kişinin bireysel kimliği ve mensubu olduğu kültürün kimliği arasında bir denge ve bağlantı kurarak kendini tanıması ve kimliğine süreklilik kazandırmasına imkân vermektedir.[230]

Daima üretilen ve hiçbir zaman tamamlanması mümkün olmayan kültürel kimlik, geçmişten beslendiği kadar geleceğe dair umut, hayal ve beklentilere göre de şekillenmektedir. Tarihî bir dayanağı olan kimlikler, her tarihî unsur gibi dönüşüp değişirler. Ortak fikir, sembol, tecrübe ve ilişkiler ışığında daima yapılandırılan ve yeniden yapılandırılan kültürel kimlik; "biz kimiz?" ve "nereye aitiz?" sorularının zaman, mekân ve koşullara bağlı olarak sürekli değişen cevabını oluşturmaktadır.[231]

---

[229] J. Assmann, 2015, s. 143.
[230] Suat Sungur, *Küreselleşme Kıskacında Televizyon Yayınları ve Kültürel Kimliklerin Gerilemesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 299.
[231] a.g.e., s. 300.

Kimliği bir bilinç sorunu olarak gören Assmann'a göre kimlik, birbiriyle çelişen iki boyuttan oluşur. Kişinin benliğini, ait olduğu topluluktaki iletişim, etkileşim ve grubun kendisi hakkındaki algısının bir sonucu olarak meydana gelmekte dolayısıyla dışardan içeriye doğru şekillendirilmektedir. Biz kimliği, ben kimliğinden önce gelmektedir ancak öte yandan bizi oluşturan ve taşıyan tek tek benler olmaksızın ortak bir kimlikten söz edilemez. Bireyler "biz"den kazandıkları ortak sembolleri kullanarak ve yine "biz"e karşı aidiyet hissederek ortak hafıza ve bilgiye katılırlar.[232]Kültürel kimlik, kişisel kimliğin de kurucusu olarak ortaya çıkar ve toplumsal yapı içinde inşa edilen kişisel kimlikte kültürel kimliğe dâhildir.

Türüne özgü içgüdüleri sayesinde çevreye uyum sağlayan hayvanların aksine dünyayı simgesel olarak açıklayan böylelikle onu yaşanabilir kılan anlamlar bütünü kültüre uyum sağlamakla hayatta kalan insan, kültüre ait yasalara, normlara, kural ve kurumlara ve simgesel anlam dünyasına uymak suretiyle, yalnızca iletişim ve etkileşimle kurulabilen kültürel kimliği kazanmaktadır. [233] Ortak dil, bilgi ve hafızayla kodlanan, toplumun anlam dünyası ve hayata bakışını oluşturan tecrübe, değerler, beklentiler ve anlamlar çerçevesinde oluşan kültürel kimliğin, kendiliğinden ortaya çıkması ve dolaşımı mümkün değildir, sahnelenmesi ve dolaştırılması gereklidir.[234]

2.1.4.2. Millî Kimlik

Kimlik konusunun evrensel fakat kimliklerin evrensel olmadığını söyleyen C. Calhoun'a göre kimlik söylemi, tartışmasız şekilde moderndir ve modernite kimlik konusunu problem hâline getirmiştir. Benliğin kimliğini inşa etmesi ve tanınması pek çok güçlük ve mücadeleyi gerektirmektedir çünkü kim olduğumuzu belirlerken kendi kimliğimize ek olarak "öteki"leri de tanımlamamız ve bunları sürdürmemiz gereklidir.[235] Bu mücadele ise ancak kültürel biçimlenme ile verilebilir. Modern

[232] J. Assmann, 2015, s. 143.
[233] a.g.e., s. 147
[234] S. Sungur, 2007, s. 302.
[235] E. Sözen, 2019, s. 19.

kimliklerin inşa edilmesinde kültürel söylem, başat rol oynamasına rağmen modern toplumdaki kültür temelli kimlik, geleneksel toplumdakine nazaran güçlü görünür ama gerçekte muğlak ve bulanıktır.

Avrupa'nın kimlik düşüncesinde Batı dışında kalan toplumlar, evrenselleşemedikleri için etnik kimlikler olarak tanımlanmaktadır. Eski Yunan'ın barbarları modern dünyanın ötekileri hâline gelmiş durumdadır. *"Münasip olan Yunanlıların barbarlar üzerinde hüküm sürmesidir"* diyen Aristoteles kadim Yunan'ın kendinden olmayanlara bakışını ortaya koyarken Roma İmparatorluğu da kendi kültürü dışında kalan pek çok şeyi barbarlık olarak değerlendirerek ortadan kaldırmaya çalışmıştır.[236] Kültürü evrimci bakış açısıyla ele alan modern antropologlar da aynı ötekileştirme işini, bilimsel çerçevede gerçekleştirmiş ileri ve geri kavramlarını mutlaklaştırarak bir kültürler hiyerarşisi inşa etmişlerdir.

Kendi ötekisini yaratmayan Osmanlı İmparatorluğu, kimliği kültürle bütünleştirmemiş; yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise "Güneş Dil Teorisi" ve "Türk Tarih Tezi" gibi teorilere dayalı ideolojik, yeni bir kimliği topluma kazandırmaya çalışmıştır. Bir yeniden yapılandırmayla ulus devlet kavramlaştırmasına giden Türkiye Cumhuriyeti'nde kurucu elit, başlangıçta "dayanışmacılık" temelli bir kimlik söylemi benimserken ilerleyen zamanlarda tümüyle uyum sağlamayı önceleyen bir kimlik anlayışı benimsemiş; tek ülke tek kültür fikri yerini tek parti tek tip insan düşüncesine bırakmıştır.[237] Kendi ötekisini yine kendi içinden seçen yönetici sınıf, ürettiği ötekilere nazaran kendi kimliğini inşa etmeye çalışmış, ülke içinde bölünmelere ve belirsizliklere yol açan bu durum kimlik çatışmalarının doğmasına sebep olmuştur. Benzer kimlik tartışmalarının canlılığını sürdürdüğü günümüzde, güçlü tarihsel ve kültürel bağlar tesis edilmeksizin millî bir kimlik oluşturmanın mümkün olmadığı görülmektedir.

[236] İ. Kalın, 2018, s. 56-57.
[237] Edibe Sözen, 2019, s. 24.

Toplumların varlık sebebi olan kültürel kimlik sağlam temellere dayanan bir millet ve devlet yapısının çekirdeğini oluşturan ideal insan unsurunun, kendi öz kaynaklarıyla yoğrulmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bir toplumun millet olabilmesini mümkün kılan kültürel kimlik, bir milleti diğerinden ayırarak milletlerin uyduğu örf ve âdetleri, aile ve hukuk sistemleri, çalışma biçimlerini üretim ve tüketim alışkanlıklarını şekillendirmektedir. Bir çocuk doğduğu andan itibaren başta ailesi ardından okul ve arkadaş çevresi, iş yeri ve sair etkileşim vasıtalarıyla içinde bulunduğu toplumun kültürel kimliğini içselleştirir ve kendi şahsiyetine mal eder. Çocuk içinde yaşadığı toplumun bir temsilcisi konumuna yükselirken kültürel kimlikten nemalanarak kendi kişisel kimliğini inşa eder.[238]

2.1.4.3. Küreselleşme ve Kimlik

Küreselleşme dünyanın küçülerek tek bir yer olarak algılanması bir diğer ifadeyle dünyanın küresel köye dönüşmesini ifade eder. Kapsamlı tanımında ise daha çok batılı müreffeh ülkelerin ekonomik ve toplumsal olarak yoksul toplumlar karşısındaki üstenci ve hegemonyacı tutumları olarak değerlendirilmektedir. Küreselleşme, söz konusu gelişmiş ülkelerin kural koyduğu, diğerlerinin ise uymak ya da dışlanıp yok sayılmaktan başka çaresinin olmadığı yeni düzeni işaret etmektedir.[239]

Yaklaşık olarak beş yüz yıllık bir geçmişe sahip olan küreselleşme, yeni bir süreç değildir. Batılı seyyahların dünyadaki diğer ana karaları keşfi küreselleşme düşüncesini doğurmuş ardından gelen Afrika Kıtasının köleleştirilmesi, Sanayi Devrimi ve kentleşme ve modern ulus devletlerin ortaya çıkışı yeni bir ekonomik düzenin dünyaya yayılmasına olanak tanımıştır. Üretimin yalnızca kâr amacıyla gerçekleştiği, yerli pazarın yabancı pazarla iç içe geçtiği ve sermayenin küresel olarak etkinlik kazandığı bu ekonomi, dâhil olduğu tüm pazarlara kendi modelini dayatmaktadır. Kendinden öncekini yok eden, yok edemediğini yağmalayan,

[238] Y. Adıgüzel, 2001, s. 118-119.
[239] Mustafa Talas, Kaya, Yaşar, "Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, 2007, s. 150.

yağmalayamadığını ise aşağılayan bu sistem, kapitalizmdir.[240] Dolayısıyla küreselleşme kapitalizmle yaşıttır denilebilir.

Kültürel küreselleşme; küreselleşmenin ekonomik boyutundan hemen sonra gelmekte ve en önemli konulardan birini oluşturmaktadır. Küreselleşme bir yandan bir kültür ürünüyken diğer yandan yerel kültürleri etkileyen ve değiştiren bir kavramdır. Bu hâliyle küreselleşme ve kültür karşılıklı ilişki ve etkileşim içindedir.[241]

Küreselleşme hem fiziksel hem de kültürel engelleri aşarak insanları bir araya getirmektedir. Standart hâle getirilmiş bir tüketim kültürünün gereklerini yerine getirmek ve her şeyin ortalama olarak aynılaştırılması anlamına gelen homojenleştime küreselleşmenin anahtar kavramlarından biridir.[242] Bu bağlamda küreselleşmenin kültür üzerindeki asıl etkisi, seçkinlere hitap eden inceltilmiş kültür alanları üzerinde değil bütün bir yaşam tarzını ifade eden günlük pratiklerin tümünü içeren sıradanlıklar üzerinde gerçekleşmektedir. Her toplumda ve zihinde mevcut olan günlük deneyim ve pratiklere işaret eden kültür sıradandır ve sıradanlar üzerindeki küreselleşme tehdidi çok daha önemli ve tehlikeli görülmektedir.

Avrupa'dan ortaya çıkan ve tüm dünyaya egemen olan kapitalist ekonomik düzen, tüm dünyanın iş bölümü yaparak bir iktisadi birlik kazanmasına sebep olmuş aynı beraberlik Birleşmiş Milletler gibi siyasi alanlarda da kendini göstermiştir. Kapitalist ekonominin yaygınlaşması demek, ona kaynaklık eden Avrupa'nın üstünlüğünün yaygınlaşması anlamına gelmektedir. Dünyanın başkaca bölgelerindeki yerel yaşam biçimleri ve geleneksel kültürler üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olan bu yayılma, ilkel toplumların yok edilmesi ve sömürü düzeninin kurulmasıyla başlamıştır. İkinci Dünya Savaşına kadar ekonomik gücü elinde bulunduran Avrupa üstünlüğünün

[240] Mustafa Koç, "Küreselleşmenin Sosyolojik Boyutları" *Küreselleşme ve Psikiyatri*, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, 2003, s. 52-63.
[241] M. Talas, 2007, s. 151.
[242] S. Sungur, 2007, s. 95.

yerini Amerikan hegemonyasına bırakmasıyla[243] kültürel emperyalizm odak değiştirmiş Amerikan tarzı hayat, ideal olarak sunularak yaygınlaşmıştır.

Küreselleşme ne olduğu kadar ne olmadığı da önemli olan bir ideolojiyi ifade etmektedir. Bu bakımdan küreselleşme toplumsal değişimin yeter şartı, doğrusal ya da nihai süreci değildir. Artan iletişim olanaklarının yerel kültürleri mutlak şekilde birbirine yaklaştırarak birleştireceği ve kesin olarak ulusal kültürleri parçalayıp yok edeceği düşüncesi de gerçekçi değildir.[244] Ancak kimlikler bir kez "doğal", önceden belirlenmiş ve müzakereye kapalı olarak görünmelerini sağlayan toplumsal zemini kaybettiklerinde manasını yitirir ve insanlar için aidiyet sunan kolaylıklar olmaktan uzaklaşırlar. Küreselleşmenin kimliklerin üzerine bina edildiği toplumsal zemini sarsması sonucu ırk, toplumsal sınıf ve cinsiyet, vatan ve aile gibi sosyal aidiyetler zayıflamakta ve giderek önemsizleşmektedirler. Hızla değişen dünyada hayalî sürekliliklere dayanan referans çevreleri güvenilirliklerini yitirmekte; yeni, keşfedilmemiş ve deneyimlenmemiş dünyanın vadettikleri karşısında dar ve hantal kalmaktadırlar. Geçici imkânlar ve kırılgan ilişkilerin dünyasında eski model katı ve müzakereye kapalı kimlikler yerine istediği zaman bir saat gibi çıkarılabilen aidiyetler, kesinlikten, belirsizlikten uzak akışkan kimlikler ikame edilmiştir.[245]

Küreselleşme, devlet ve ulus arasındaki yakın ilişkinin zeminini oluşturan kimliklerin hareket alanını genişletmiş ve esnetmiş, katı olmasına rağmen tabii görünen ulusal kimlik anlayışını zayıflatmıştır. Küresel ticarete katılmak amacı güden devletler hâkim ülkelerin koyduğu uyum şartlarını sağlamak için ulusal varlıklarını küresel sermayeye açmış ve pürüzsüz finans akışı için tüm engelleri kaldırmışlardır. Ulus devletler tarafından kıskançça korunan vatanseverlik duyguları bile piyasaya devredilmiş ve onlar tarafından eğlence, spor, festival, anma töreni olarak yeniden düzenlenmişlerdir.[246] Ulusal kimlikler yerine ikame edilmek istenen küresel kimlikle,

[243] Cevat Özyurt, *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, Açılım Kitap, İstanbul, 2005 s. 56.
[244] M. Talas, 2007 s. 152.
[245] Z. Bauman, 2017, s. 36-39.
[246] a.g.e., s. 107-108.

az ya da çok millî kimlikler erozyona uğramakta toplumlar arasındaki düşünme, anlayış ve yaşayış farkları tüketici toplumu yaratma uğruna feda edilmektedir.[247]

Toplumsal tabakaların yerine sınıfın ikamesiyle yaşantımızla gerçekleştirmek zorunda olduğumuz bir görev hâline gelen kimlik inşa işi, önceye kıyasla özgürleşmiş, değişmez otoritelerden, önceden tayin edilmiş rutinlerden ve sorgulanamaz doğrulardan arınmış fakat işaret levhaları ve kilometre taşları olmadan çok zor bir vazife hâline gelmiştir. Kurumların sürekliliği ve güvenilirliğiyle anlam kazanan kimlik, toplumsal yapı ve kurumların akışkanlaşması ve en küçük etkilere dahi açık hâle gelmesiyle bütünlüklü ve tutarlı bir şekilde inşa edilemez hâle gelmiş; toplum, insanları yargılayan ciddi ve acımasız fakat ilkeli ve adil bir hakem olma görevinden azledilmiştir.[248]

Küreselleşmeyle beraber bir zamanlar başarı ve imtiyaz olarak görülen hareket hâlinde olmak bir tercih olmaktan çıkmış bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bir zamanlar macera olarak görülen hıza ayak uydurma insanı bitkin düşüren bir şeye dönüşmüştür. Belirsizlikleri hafifletmesi umulan hız aksine kafa karışıklıklarımızı arttırmış kimlikler, belirsizliğin en yaygın, en şiddetli, en derin hissedildiği yer hâline gelmiştir.[249]

Küreselleşmeye karşı olmayı güneş tutulmasına karşı olmaya benzeten Bauman'a göre küreselleşme meselesinde insanların karşılaştığı asıl sorun, onun nasıl önleneceği değil vahşi taraflarının nasıl dizginleneceğidir. O'na göre küresel sorunlar ancak küresel eylemle çözümlenebilir yerel çabalar yeterli değildir. Geri döndürülemeyen bu süreçte herkesin birbirine bağımlı olduğunu kabul etmesi ve karşılıklı olarak güveni sağlamak kaçınılmazdır. İnsanlık tarihinde ilk defa bireysel çıkarlar karşılıklı saygı ve özene dayalı ahlaki ilkelerle aynı yönü göstermektedir. Ve

[247] Yusuf Adıgüzel, 2001, s. 118.
[248] Z. Bauman, 2017, s. 64-66.
[249] Z. Bauman, 2017, s. 44.

Bauman, küreselleşmenin hâlâ lanetten nimete dönüşme potansiyeli olduğuna işaret etmektedir.[250]

2.2. KÜLTÜR VE MEDYA İLİŞKİSİ

Kültür ve medya ilişkisi başlığı altında medyanın kültürel etkileri, George Gerbner'in "Ekme Kuramı" ve Theodor Adorno'nun "Kültür Endüstrisi" kuramı çerçevesinde değerlendirilecektir.

Kültürel yaşam bütünüyle bir iletişim olarak betimlenebilir. Belirli bir insan topluluğunun içinde yaşayanların müstakil yaşam deneyimlerinin toplamından oluşan kültür, etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.[251] İletişimin kitlesel boyutunda ise kültürü yansıttığı, yozlaştırdığı iyi ya da kötü bir biçimde değiştirdiği iddia edilen kitle iletişim araçları önemli bir yer tutmaktadır. Kitle iletişim araçlarını yalnızca kültürel süreçlerde bir aktör olarak ele almak doğru bir yaklaşım olmayacaktır çünkü sadece araçlar değil araçların içinde oluştuğu ekonomik koşullar; tüketim ve pazar ilişkilerinin tüm toplumsallaşmayı kapsayacak şekilde genişlediği sanayi toplumu şartları da göz önünde bulundurulmalıdır. Kitle iletişim araçlarının bu koşullar altında ileri teknolojinin potansiyel ekonomik veriminden en üst düzeyle yararlanabileceği kültürel düzenlemelere yatkın olması şaşırtıcı değildir. Hâkim kültürü (sermayeci kültür) yansıtma ve haklılaştırma işini üstlenen kitle iletişim araçları, başat kültürü, alt kültürlerde geçerli ve etkin kılmak adına manipülasyonun ötesinde bir kültürel işlev görmektedir. Günümüz toplumunda bir nas gibi kabul edilen "teknolojik rasyonalite" kitle iletişiminin üstlendiği kültürel işlevi gerçekleştirmesini kolaylaştırmaktadır. Toplumdaki egemenlik yapısının ussallaştırılması süreciyle yakından ilişkili olan bu kavram insanın potansiyelini, yeteneklerini ve niteliklerinin tamamını tüketim ideolojisine yönlendirerek, gerçeklik ve insan arasına bir sınır

[250] Z. Bauman, 2017, s. 107-108.
[251] Ü. Oskay, 2019, s. 54-55.

çizmekte; insanların gerçek yaşamı anlamlandırmak yerine simülasyonlar içinde ve hakikatlerin ağır yüklerinden kurtularak yaşamasına yol açmaktadır.[252]

İletişimin asli ve vazgeçilmez aracı söz olsa da çok çeşitli konuşma araçlarının bulunduğu ve tüm bu araçların toplumların mekân, zaman, şeyler ve süreçler hakkındaki fikrini doğrudan doğruya etkileyerek; farklı kültürlerde farklı dünya görüşleri şekillenmesine sebebiyet verdiği bilinmektedir. Bir toplumda bulunan iletişim araçları o toplumun kültürünün, entelektüel ve sosyal meşguliyetlerinin şekillenmesinde başat aktörlerdir. Üst düzeyde soyut düşünme kabiliyeti gerektiren söz merkezli kültürler imgelerin egemen olduğu ekran iletişimiyle içeriğini yitirip görüntü merkezli bir nitelik kazanmaktadır. [253]

Temelde sözle şekillenen kültür, alfabeden ve televizyona kadar her yeni araçla yeniden yaratılır ve bu yeni araçlar düşünceye, ifadeye ve duyarlılığa yeni bir yönelim kazandırarak kendilerine ait eşsiz bir söylem tarzı ortaya çıkarırlar. McLuhan'ın meşhur "araç mesajdır" ifadesindeki mesaj, çağımız medyası için fazla masum ve somut kalmaktadır. Medya mesajlardan çok *"kendi özel gerçeklik tanımını yerleştirmeye yarayan, anlaşılması zor olduğu kadar güçlü içermeler barındıran"* metaforlarla dünyayı bizim için sınıflandırır, hizalar, çerçeveler, dâhil eder, hariç tutar, genişletir, küçültür, renklendirir ve dünyanın görünümüne ilişkin argümanlar sunar.[254]

Postman'a göre söylem biçimleri, bu biçimlerin içeriğini düzenler hatta dikte eder. Bunu açıklamak için Amerikan Kızılderililerinin iletişim için kullandığı duman örneğini verir dumanla iletişim kurarken gönderip alabileceğiniz mesajlar ancak dumanın olanakları kadardır. Dolayısıyla dumanla felsefe yapamazsınız; varoluşun sırlarını konuşmaya elverişli bir araç olmayan duman, biçimi itibariyle içeriği dışlamaktadır. Ekranlar bize konuşmaları sözcükler yerine görüntülerle anlatır.

[252] Ü. Oskay, 2019, s. 53-61.
[253] Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 19-20.
[254] a.g.e., 2019, s. 20.

Görüntünün sözün önüne geçtiği bu araçta da felsefe yapmak güçtür çünkü biçim içeriğe ters düşmektedir. McLuhan'ın bir kültürü anlamanın yolunun o kültürün konuşmalarına bakmak olduğu görüşünden hareketle iletişim araçlarının biçimlerinin belli türden içerikleri kolladığı dolayısıyla kolaylıkla bir kültüre hükmedebileceği ihtimal dâhilindedir.[255]

Kimlik kavramının detaylandırılmasının ardından kitle iletişim araçlarının kültür ve kimlik üzerindeki etkilerinden bahsetmek gerekmektedir. Kitle iletişimi alanındaki çalışmaların çıkış noktası olan etki değerlendirmelerinin tümüne bu çalışmada yer verilemese de seçilmiş olanlara değinmek faydalı olacaktır.

2.2.1. Kitle İletişim Araçlarının Etkileri Üzerine Çalışmalar

On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda Batı'da sosyal, iktisadi, siyasi, demografik ve kültürel pek çok değişimin gerçekleşmesi ve bu değişimlerin tüm dünyaya yayılması toplumsal ve ekonomik hareketliliğin sınırlı olduğu, tarım faaliyetleri ve tarımsal nüfusun yoğun olduğu sosyal dokuyu tümüyle değiştirmiştir. Bu değişimin baş aktörlerinden olan kitle iletişim araçları, yüz yüze iletişimden çok daha farklı etkileşim biçimleri getirmiştir. Bunun sonucu olarak zamandan ve mekândan soyutlanan iletişim, yeni eylem ve düşünme şekillerini zorunlu kılmıştır. Kitle iletişimin yalnızca mesaj iletmekten çok daha fazlası olduğu anlaşıldığı andan itibaren kitle iletişim araçları ve etkileri araştırma konusu olmuştur. Yapılan çalışmalar kitle iletişiminin etkilerini saptamak, insanların kitle iletişim araçlarını kullanımını açıklamak ve kitle iletişiminin ideolojik işlevlerini anlamak amaçlarıyla gerçekleştirilmiştir.[256]

[255] Neil Postman, 2019, s. 18.

[256] Kitle iletişiminin etkilerine yönelik araştırmalar, güçlü etkiler dönemi, sınırlı etkiler dönemi, tekrardan güçlü etkilere dönüş olmak üzere üç temel dönemde incelenmektedir. Güçlü etkiler döneminde Walter Lippmann'ın kamuoyu, Harold D. Lasswell'in propaganda alanındaki çalışmaları etkili olmuştur. Sınırlı Etkiler Döneminde ise kitle iletişiminin bireyler üzerinde sanıldığı kadar etkisi olmadığını, bireye etki eden pek çok değişkenden biri olduğunu söyleyen Joseph Klapper'in 'Kitle İletişiminin Etkileri' adlı çalışması, Carl Hovland'ın iknanın yapısı üzerine çalışmaları, Paul Felix Lazarsfeld'in 'İki Aşamalı Akış Kuramı' ve Mcquail ve Windahl'ın sistematik hâle getirdiği

Kitle iletişim araçlarının etkileri, ilk andan itibaren kitle iletişim araştırmalarının temel konusu olmuştur ve her yeni iletişim aracı beraberinde "ne tarz etkileri olabilir?" sorusunu getirmiştir. Kitle iletişim araçlarının telekomünikasyon, propaganda, eğitim, reklam, kamusal ve insani ilişkiler alanlarında verimliliğin nasıl arttırılacağı ve etkinin nasıl test edileceğine yoğunlaşan erken dönem araştırmaları, medya araçlarının insanların tutumları düşünce ve davranışları üzerinde büyük etkiler yaptığını iddia etmiştir. İnsanlar yetersiz, bilgisiz ve muhakeme yeteneğinden yoksunken; medya araçlarının güçlü ve kurnaz olduğunu dolayısıyla odaklanamayan, dağınık kitlelerin organize ve merkezîleşmiş kitle iletişim araçları karşısında çaresiz olduğunu savunmaktaydılar. İnsanların zayıf ve edilgen pozisyonunu vurgulamak için "Derialtı Şırınga", "Sihirli Mermi" gibi metaforları kullanarak iletişimi, medya araçlarının, etkiye açık bireye dayattığı, zerk ettiği bir şey olarak açıklamışlardır.[257]

1910'lardan 1940'lara kadar süren "Güçlü Etkiler Dönemi"nde kitle toplumunun ortaya çıkışı, Birinci Dünya Savaşı ve sonuçları, totaliter rejimlerin yükselişi gibi olgular dönemin çalışmalarını şekillendirmiştir.[258] Sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı birbirlerine kalıcı bağlarla bağlanmamış, ortak değerleri bulunmayan, manipülasyona açık ve birbirine yabancı insanlardan oluşan örgütsüz kitle, medya araçları için kolay bir av olarak düşünülmüştür. Ancak 1940'lardan sonra yapılan araştırmalar[259] etkilerin sanılan kadar güçlü olmadığını ortaya koymuştur. Medyanın insanların bireysel kanaat ve tutumları üzerinde kültür, inanç ve toplumsal

'Kullanımlar ve Doyumlar Paradigması' etkili olmuştur. Güçlü etkilere geri dönüş döneminde, 'Gündem belirleme', 'Çerçeveleme', 'Bağımlılık' ve 'Suskunluk sarmalı' kuramları etkili olmuştur. Detaylı bilgi için Bkz.Yasin Bulduklu, Karaçor, Süleyman, *Kitle İletişim Kuramları*, Çizgi Kitabevi, 2019, Konya, s. 113-157.

[257] Kitle iletişim araçları ve propagandanın kitleler üzerindeki değiştirici gücünü açıklamak için kullanılan 'Mermi Teorisi' ilk kez Wilbur Schramm tarafından kullanılmıştır. Bu teoriye göre kitle iletişim araçları kitleleri avlamaya yönelmiş avcılardır. Kitlenin pasif olduğu kabulüne dayanan bu düşüncede iletişim karşılıklı değil tek yönlüdür. Yeterli bilgiden yoksun kitle, gücü elinde toplamış ve organize olmuş kitle iletişim araçları karşısında tümüyle etkiye açıktır. Medyadan gelen mesajları değerlendirme ya da bunları eleştirme kudretinden yoksundur. İzleyicinin kaçınılmaz olarak av olduğu bu sistemde, etkiler güçlü ve bir mermi kadar karşı koyulamazdır. Detaylı bilgi için Bkz. Burak Özçetin, 2019, s. 97.

[258] Metin Işık, *Kitle İletişim Teorilerine Giriş*, Eğitim Kitabevi, Konya, 2008, s. 29.

[259] Bkz., Paul Lazarsfeld, Berelson Bernard, Gaudet, Hazel, *The People's Choice How The Voter Makes Up His Mind İn A Presidantial Campaign*, Colombia Universty Pres., New York, 1948.

ilişkiler kadar etkili olmadığını gösteren araştırmalar,[260] insanların sanıldığı kadar pasif olmadığını; mesaj kadar onu alan bireyin niteliği ve mesaja verdiği tepkinin de önemli olduğunu iddia etmişlerdir.

Medya araçlarının bir mesajı iletmek ya da eğlendirmekten çok daha karmaşık toplumsal ve kültürel işlevlere sahip olduğu açıktır. Bu araçlar doğrudan ya da dolaylı şekilde düşünce ve davranış kalıpları üretmekte veya mevcut olanı pekiştirerek yaymakta ve böylece modern dünyanın karmaşık sistemi içinde mobilize olmuş bireyleri bir araya getirip yönlendirmektedir. Bu yönlendirme gücü modern bireyin toplumsal kimliğini geçmişe oranla çok daha fazla bir şekilde dış faktörlere bağlı olarak algılamasından kaynaklanmaktadır. Bunun sebebi kitle toplumundaki bireyin en kişisel arzu ve ideallerini dahi toplumsal kimliği dâhilinde şekillendirmesini şart koşan "bilinç endüstrisi" gibi çalışan sistemdir.[261]

Bu bilinç endüstrisinin en temel aracı olan kitle iletişimi, insanın toplumsal varoluşunun sınırlarını belirlemede en etkili unsurlardan biri olarak bireyin neyi nasıl yapacaklarına ve düşüneceklerine dair bilgiyi edindikleri bir kaynak durumuna gelmiştir. Kitle iletişim araçlarında yer alan temsiller, söylemler, göstergeler kültürel bellekteki ögeleri şekillendirerek ya da yeniden üreterek sosyal kültürel kimliği inşa etmekte ve bireyin gündelik hayatın tüm alanlarındaki tarihine tanıklık etmesine olanak tanımaktadır. Medyanın dolaylı anlatımıyla aktarılan tarihsel geçmiş, bir bakıma kurgusal bir gerçekliği yansıtmaktadır. Toplumsal hafızanın dolaylı söylem ve figürlerle inşa edildiği bu düzlemde birey, içinde yaşadığı toplumun bilgisine medya araçlarında yer alan sembolik unsurlar aracılığıyla ulaşmaktadır. Bireyler ortak tarihi geçmişi medyada yer aldığı hâliyle değerlendirilip bugünün normlarıyla

[260] Bkz., Carl I. Hovland, Weıss, Walter "The Influence of Source Credibility on Communication Effectiveness", *Public Opinion Quarterly*, Cilt 15, Sayı: 4, 1951, s. 635-650.
[261] Ü. Oskay, 2019, s. 309.

ilişkilendirmekte dolayısıyla toplumsal hafıza, günümüz koşullarına ve ihtiyaçlarına göre şekillenip araçsallaşmaktadır.[262]

Başlangıçtan itibaren medya araçlarının etkilerine yoğunlaşan kitle iletişimi araştırmaları, bu araçların yalnızca bireylerin kanaatlerini ve tutumlarını güçlendirme ya da değiştirmekle kalmadığını; konuların tespiti ve kamuoyunun gündeminin belirlenmesinde de kendisini gösterdiğini iddia etmişlerdir.[263] İnsanlara ne hakkında düşünmeleri gerektiğini söyleyen medyanın, içinde yaşadığımız dünyanın çok karmaşık bir yer olduğunu ve buranın ancak birtakım araçlar vasıtasıyla anlaşılabileceğini ima ettiğini söyleyen araştırmalarda bulunmaktadır. Medyanın da her şeyi yansıtamayacağı için kendisine göre önemli olan noktaları seçerek aktardığını, bazılarını ise bilinçli olarak karanlıkta bıraktığını dolayısıyla enformasyonu hazırlayanların gündemi belirleyerek düşünce ve tutumu şekillendirdiğini iddia etmektedirler.[264]

Yirminci yüzyılın önemli düşünce ekollerinden biri olan "Frankfurt Okulu" ise Sanayi Devrimiyle kentlerde yaşamaya başlayan insanın iletişimi, medya araçlarını elinde bulunduran kimselerin denetimine geçtiğini ve bu güç sahiplerinin düzenledikleri kalıp yargılar, simgeler ve stereotiplerle kitle iletişimini bir manipülasyon aracı olarak kullandıklarını iddia etmektedir. Kapitalist sistemin yarattığı tüketim toplumuna eleştiri getiren düşünce geleneği, kent yaşamında bireyin kendi işinde çalışmaktan menedildiği gibi kültürel sahada da kendini idare etmekten menedildiğini söylemektedir.[265] Onlara göre iletişim teknolojileri kuşkusuz insanların gerçeği algılaması üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Fakat bu etki iletişim araçlarının kendi niteliğinden kaynaklanmamakta, gerçekleşen toplumsal değişimler kitle iletişim araçlarının işlevleri ve kullanım amaçlarında değişikliklere yol açmaktadır.

[262] Deniz Özay, Deveci, Akın, "Geleneğin İcadı Bağlamında Ramazan Sohbet Programlarının Kültürel Belleğin İnşasındaki Rolü ve Araçsallaştırılması", *Turkish Studies- Social Sciences*, Cilt 15, Sayı: 7, 2020, s. 3065.
[263] B. Özçetin, 2019, s. 117.
[264] Pierre Bourdieu, *Televizyon Üzerine*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 41.
[265] Ü. Oskay, 2019, s. 301.

Toplumsal alanda var olan yaşantıyı haklılaştıran kitle iletişim araçları eğlenceyi idealleştirmekte; tarihi olayları işlerken dahi çarpıtmaktan, yeniden üretmekten ve değiştirmekten geri durmamaktadır. Bu senaryoda kurban rolündeki çağdaş insan, çalışma saatleri dışında kalan, Aristo'nun *"özgür ve yüceltici düşünce kazanabilmenin kaynağı"* olarak gördüğü serbest zamanını özgürce ve yüce gayeler uğruna harcamaktan menedilmiştir. Bu zaman, bahsedilen niteliklerinden sıyrılarak toplumsal düzene uyum zamanı hâline gelmiştir. İnsanlar kitle iletişim araçlarını çok sevdikleri için değil başkaca herhangi bir iletişim imkânına -kitap okumak gibi- neredeyse hiç sahip olmadıkları için bu denli yoğun şekilde medya araçlarını kullanmaktadırlar. Kimileri için ekranlar gerçek hayattan bir kaçış yoluyken kimileri için katılamadıkları ya da zorlandıkları sosyal ilişkileri; toplumsal yaşamı dolaylı yoldan deneyimleme aracıdır.[266]

Hâkim düşüncenin egemenliğini çeşitli kültürel düzenlemelerle insanlara benimsetmeyi kendine görev bilen kitle iletişim araçlarının da katkılarıyla hızlı, süresi kısa ve her an yenisiyle değiştirilen, anonimleşmiş bir hâl alan toplumsal ilişkiler; insanlara dışardan dayatılan davranış kalıplarının yerinde ve makul görünmesine zemin hazırlamaktadır. Yeni olguları öncesi ve sonrasıyla bağlantısız olarak küçük şok dalgaları şeklinde algılayan insan, içinde yaşadığı toplumsal süreci bütünsel şekilde algılama, tarihi şekilde değerlendirme ve bu süreci etkileme kabiliyetini kaybetme riskiyle karşı karşıyadır.[267]

Batılı ülkelerin gelişme modelini benimseyen ülkelerde toplumsal egemenliğin tesis edilebilmesi bir ölçüde kültürel donanımın güçlendirilmesiyle ilişkilidir. Güç ilişkilerinin değiştiği günümüzde ülkelerin, artan teknoloji ithalatıyla beraber emperyalizmin kurbanı olmaları için kaba kuvvete ya da siyasi birtakım müdahalelere maruz kalmaları gerekmemekte, mütemadiyen artan iletişim kanallarından saniyede milyonlarcası insanlara ulaşan medya mesajları çok daha etkili sonuçlar vermektedir.

[266] Hilde Himmilweit, Swift, Betty "Continuities and Discontinuities in Media Usage and Taste: A Longitudinal Study" *Journal of Social İssues*, Cilt 32, Sayı: 4, 1976, s. 153-155.
[267] Ü. Oskay, 2019, 137.

Kaba kuvvet yerine kültürel hâkimiyet araçlarını kullanan egemen ülkeler teknolojik ve ekonomik olarak kendilerine bağımlı konumdaki ülkelerde belirli bir hayat tarzı; bir yaşama biçimi benimsetmeye çabalamaktadırlar. Bu "yaşam biçimi" ihracatıyla gerçekleşen benzeşme ilgili egemen ülkelere ekonomik bir getiri sağlamaktadır. Teknoloji transferiyle taşınan standardize edilmiş hayat biçimi, sermaye yoğun teknoloji sahibi ülkelerin, gelişmemiş ülkelerden; bilgi yoğun teknoloji sahibi ülkelerin de sermaye sahipleri dâhil diğer ülkelerden kâr elde etmesine imkân vermektedir[268]

2.2.2. George Gerbner'in Yetiştirme Kuramı

Çalışmanın bu kısmında kültürel kimlikler üzerindeki medya etkisini değerlendirirken temel alınan iki kuramdan ilki olan Gerbner'in yetiştirme kuramına değinilecektir. George Gerbner'in kültürel göstergeleri temel alarak televizyonun etkilerine yönelik olarak yaptığı araştırmalar sonucunda ortaya çıkan ve pek çok çalışmayı temellendirmiş bir kuram olan yetiştirme kuramı, ekme kuramı ya da İngilizce adıyla kültüvasyon kuramı olarak isimlendirilmektedir. İngilizcede yetiştirmek, toprağı ekip biçmek anlamına gelen "cultivation" kültürle aynı kökten gelmektedir. Gerbner kitle iletişim araçlarının etkilerini ve toplumda oynadığı rolü "yetiştirme" kavramıyla açıklamaktadır. O, güçlü etkiler paradigmasındakinden farklı olarak medyanın insanların düşünce ve davranışları üzerindeki etkilerinin kısa vadeli ve gözlemlenebilir etkiler olmadığını aksine uzun bir sürede bireylerin toplumsal gerçekliği anlamlandırma biçimlerini etkilemekte olduğunu iddia etmiştir.

Kültürü inşa eden sembolik çevre, Gerbner'in "mesajlar aracılığıyla oluşan etkileşim" olarak tanımladığı iletişim tarafından oluşturulur. Gerbner, iletişimin büyük ölçüde tek taraflı bir etkileme olarak algılandığı bir dönemde kitle iletişiminin kültürel ve sembolik yönlerine vurgu yapmıştır. [269] Gerbner, medyanın insanlara alışık olduğu

[268] Ü. Oskay, 2019, s. 323.
[269] B. Özcetin, 2019, s. 129.

hikâyeleri anlattığını bu yolla farklı kültürel akıntıları tek bir ana kültürel akıntıda birleştirdiğini söylemektedir. Özellikle televizyonun etkileri üzerine yoğunlaştığı araştırmasında televizyonun öykü anlatma işini, aynı dersi tekrar tekrar tekrar anlatan bir öğretmenin yaptığı gibi ısrarla yaptığını ve bu ısrarlı tekrarların uzun vadede yalnızca çocuklar değil yetişkinler üzerinde de etkiler yarattığını iddia etmektedir.[270] Artan teknolojik olanaklarla beraber televizyonun yapısı ve sunduğu seçenekler değişse de yapılan araştırmalar, televizyonun hâlâ güçlü bir ideolojik aygıt olduğunu ortaya koymuştur.[271] Gerbner'e göre kültürel dünyamızı üç farklı hikâye tarzı şekillendirmektedir:

> 1. Şeylerin nasıl işlediğine ilişkin olanlar: Bunlar kurgudur ve gerçeklik olduğunu sandığımız bir fantezi kurmaktadırlar.
> 2. Şeylerin nasıl olduğuna dair olanlar: Haber olarak adlandırdığımız bu hikâye türünde bir toplumun kuralları, vizyonu ve amaçları yer almaktadır.
> 3. Yapılması gerekenlere ilişkin değer ve tercihleri bildiren hikâyeler: Dinî emir ve öğütler ve ahlaki ilkelere ilişkin olan ve yüzyıllardır karşılaştığımız bu içeriğin yerini artık reklamlar almış bulunmaktadır.[272]

Gerbner, bu hikâye türlerinin birbiriyle ilişki içinde olduğunu ve birbirini dengelediğini söyler. Ancak üçüncü hikâye türü ilk ikisinin finansmanını sağladığı için hangi tür hikâyelerin anlatılacağı, hangisinin satılacağına bağlıdır. Dolayısıyla çok satılanın dolaşıma girmesine sebep olan bir kültürel sistem ortaya çıkmaktadır. Bu sistem kültür ürünleri ticarileşmesine, tekelleşmesine, küreselleşmesine ve aynılaşmasına yol açmaktadır. [273]

---

[270] M. Işık, 2008, s. 92.
[271] İzleyici denetiminin arttığı ve programların çeşitlendiği yeni televizyon teknolojilerinin bireyler üzerinde eskisi kadar etkili olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Gerbner'in görece eski olan araştırmasının bir benzeri, televizyonun bireylerin toplumsal gerçekliğe iliştin düşünce ve inançları üzerindeki etkisini ölçmek için E.M. Perse ve D.A. Ferguson tarafından yapılmış araştırma televizyon izleme ve dünyaya, insanlara karşı olan güven duygusu arasında olumsuz bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Detaylı bilgi için Bkz., E.M. Perse, Ferguson, D.A., ve McLeod, D.M., "Cultivation in the Newer Media Environment", *Communication Research,* Cilt 21, Sayı: 1, 1994.
[272] B. Özçetin, 2019, s. 129.
[273] a.g.e., s. 129.

Kitle iletişiminin etkileri bir hızlı etki-tepki sürecinden ziyade istikrarla tekrarlanan ve kaçmanın olanaksız olduğu mesajların ve imgelerin oluşturduğu uzun vadeli etkiler süreci olarak tanımlanmıştır. Televizyonun tutum ve davranışlarımız üzerindeki etkisi anlık ve gözlemlenebilir değildir. *"Televizyon tarafından kültive edilen bilinçliliğin özü, özel tutum ve kanaat yaratmak değil hayatın gerçeklerine ilişkin temel varsayımları ve sonuçlara varmayı temellendiren yargılama kıstaslarını insanların kafasına sokmaktır."*[274]

Televizyon inançlar, imgeler ve kanılar yaratıp yansıtırken bir yandan da var olan imge ve tutumları pekiştirmektedir. Çok yönlü olduğu bilinen yetiştirme sürecinin başlıca etkisi bireylerin dış gerçekliği algılamaları üzerinedir.[275] Anket çalışmalarıyla televizyonun etkilerini ölçen Gerbner, çalışmaları sonucunda televizyon izleyicilerinin gerçekliği ekranda yansıtıldığı şekliyle algılamaya eğilimli olduğunu; çok televizyon izleyenlerin az izleyenlere oranla dünyayı daha acımasız ve güvensiz gördüklerini tespit etmiştir.[276] Televizyona maruz kaldıkça gerçekle irtibatı azalan insan, dışındaki çevreyi televizyonun tekrar eden mesajlarına göre algılamaktadır. İdeolojileri, değerleri, inançları, bakış açılarını ve imgeleri kuran televizyon insanların geniş dünya görüşünü temellendirmektedir.[277]

Toplumda çok güçlü bir ideolojik unsur olan televizyon, inanç ve tutumları etkileyip yetiştirirken insanların toplumsal gerçekliğe bakışını önemli ölçüde değiştirmektedir[278]. Televizyonda gerçek hayattakinden çok daha yoğun bir şeklide şiddete maruz kalan insanlar gerçek hayatta da dünyanın tekinsiz bir yer olduğunu

[274] B. Özçetin, 2019, s. 130.
[275] E. Mutlu, 2017, s. 359.
[276] M. Işık, 2008, s. 93.
[277] B. Özçetin, 2019 s. 131.
[278] E. Mutlu, 2017, s. 360.

düşünerek "kötü dünya sendromu"[279] adı verilen dünyanın korkunç ve yaşanmaz olduğu vehmine kapılmaktadırlar.[280]

Sembolik dünyamızdaki değişiklikler damlaların mermerdeki etkisi gibi önceleri ihmal edilebilir ölçüde küçüktür fakat biriktikçe kritik bir büyüklüğe ulaşır. Elektronik medya anlam dünyamızın niteliğini dolaylı ve aşamalı şekilde geri dönülemez şekilde değiştirmiştir. Elektronik medya enformasyonu, fikirleri, eylemleri ekranlar marifetiyle şekillenen bir kültür yaratmıştır.[281]

Gerbner'in herkese ulaşması sebebiyle özellikle üzerinde durduğu televizyonun, okuryazarlık gerektirmemesi ve toplumsal sınıflar arasındaki ekonomik ve sosyal engelleri aşan yapısı, geniş ve birbirinden farklı nüfusların sosyalleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İnsanlara evinde ulaşan ve ücretsiz olan televizyon, insanların içine doğdukları sembolik çevreyi şekillendirmektedir.[282] Ne yaş ne ekonomik ve sosyal konum ne de entelektüel düzeyin televizyondan dışlanmayı gerektirmemesi bir diğer deyişle televizyonun benimsediği açık kapı politikası; siyaset, eğitim, din, bilim ya da spor fark etmeksizin birçok farklı konuyu bünyesine toplamasına olanak tanımaktadır. Bu kapsamı geniş aracın ilgili konulardaki kavranış biçimlerini yeniden şekillendirdiği inkâr edilemeyen bir hakikattir.[283]

---

[279] "Kötü Dünya Sendromu" kavramı ilk olarak 1970'li yıllarda George Gerbner tarafından kullanılmıştır. Dünyayı olduğundan daha kötü ve acımasız olarak görmek şeklinde tanımlanabilecek kavram, medyaya maruz kalma süresi arttıkça bilişsel önyargıların da arttığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Medyadaki şiddet içeriğine maruz kalan insan, zamanla dünyayı gerçekte olduğundan daha tehlikeli görmeye başlamakta; korku, endişe ve karamsarlık duygularına kapılarak dünyanın korkutucu bir yer olduğunu düşünmektedir.
Psikiyatrist Nevzat Tarhan, medya haberlerindeki tekil şiddet olaylarının insanlarda 'benim de başıma gelebilir', 'ben de kurban olabilirim' şeklindeki düşünceleri arttırdığını, korku ve huzursuzluğu giderek artan bireyin, büyük ve kötü olarak gördüğü dünyadan kaçınmaya başladığını söylemektedir. Gerçek ve fantezinin iç içe geçtiği ekranlarda yer alan şiddet, insanlara yaklaşan bir tehlike olduğu mesajını verdikçe insanların bir kısmı, dünyayı korku dolu ve acımasız görerek dünyadan kaçınmakta bir kısmı ise radikalleşerek saldırganlaşmakta, kötü ve korkunç dünyaya şiddetle karşılık vermektedirler. Şiddet davranışı karşısında saldırgan olma ve karşı şiddetle yanıt verme kültürünün yaygın olduğu Ortadoğu toplumlarında şiddetin görünürlüğü arttıkça yeni şiddet eğilimleri doğmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz., https://www.nevzattarhan.com/kotu-dunya-sendromu.html.(17.07.2021)
[280] B. Özçetin, 2019 s. 132.
[281] N. Postman, 2019, s. 41.
[282] B. Özçetin, 2019, s. 131.
[283] N. Postman, 2019, s. 101.

Televizyonun bizzat kültürün bir unsuru hâline gelmesi ekranların kültürün yaratıcısı mı yoksa yalnızca yansıtıcısı mı olduğu sorusunu anlamsız hâle getirmiştir. Ekranlarda yer alanlara yabancılığımız azalıp uyumumuz arttıkça bu kurmaca dünya bize garip değil normal görünmeye başlar. Kültürün yeni iletişim araçlarına uyum sağlamasıyla mesajlardaki tutarsızlık ve bağlamsızlık rasyonalite gibi görünmeye, bilgi ve hakikat tanımlarını değiştirmeye başlar.[284]

2.2.3. Adorno'nun Kültür Endüstrisi Kuramı

Adorno ve Horkheimer'in kapitalizm ve aydınlanmanın temel eleştirisi konumundaki kültür endüstrisi çözümlemesi çalışmaya dayanaklık etmesi bakımından değinilmesi gereken başlıklardan birini oluşturmaktadır. Muktedirlerin kültürel alanı örgütleyerek modern dünyanın tek tip, yeknesak kalıplarını, kitle iletişim araçları vasıtasıyla yaymasını ifade eden kültür endüstrisi kavramı, kültür ürünlerinin mekanik ve özgünlükten uzak bir şekilde tekrar tekrar üretildiği toplumsal düzeni anlatmaktadır. Bu endüstriler, bütün kültür kollarını montaj hattında üretilebilecek ya da rasyonel büro modeline uyacak biçimde düzenlemekte ve gündelik hayatı ticarileştirmektedirler.[285] Bu ticari temelli kültür üretimini ve kitle iletişimi ile kültür arasındaki ilişkileri anlamlandırmak için kitle, kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

2.2.3.1. Kitle ve Kitle Kültürü

Görece yeni bir kavram olan kitle on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Sanayi Devriminin sebep olduğu toplumsal değişim ve dönüşümler, iş bölümünün gelişmesi, fabrika örgütlenmesinin gelişerek meta üretiminin artması, modern kentlerin ortaya çıkışı ve köyden kente göç neticesinde nüfusun şehirlerde yoğunlaşması, iletişim sistemlerinin karmaşıklaşması ve evrensel bir nitelik

[284] N. Postman, 2019, s. 103.
[285] B. Özçetin, 2019, s. 174.

kazanması, oy hakkının genişletilmesine dayalı siyasi hareketlerin büyümesi, okuryazarlığın artmasına bağlı olarak popüler edebiyatın ortaya çıkması, baskı teknolojilerindeki gelişmeler, nedeniyle özellikle gazete gibi kitle iletişim materyallerine ulaşmanın kolaylaşması geleneksel toplumdaki ilişkilerin çözülmesine ve cemaat tipi örgütlenmenin dağılarak yerini yalıtılmış bireylerden oluşan yeni bir dünyaya bırakmasına sebep olmuştur.[286]

Modern dünyanın inşasının ortaya çıkardığı şehirlerde biriken kalabalıklar, bazen kötücül bazen de politik göndermelerle ama her durumda ideolojik bir bakış açısıyla "kitle" olarak adlandırılmışlardır.[287] Kitle kavramı olumsuz anlamıyla kalabalık ve çokluk kelimelerinin karşılığı olarak cahil ve kural tanımayan insanları ifade etmek için kullanılmış; olumla anlamıyla ise özellikle sosyalist bağlamda belirli hedefler için koordine ve organize şekilde çalışan, dayanışma içindeki insan topluluğunu işaret etmek amacıyla kullanılmıştır.[288]

Bir taraftan eski dünyanın aristokrasiye dayalı hiyerarşik düzenine yönelmiş bir tehdit olarak görülen kitleler diğer taraftan sayı üstünlükleri sebebiyle devrimci bir güç olarak da nitelendirilmekteydiler. Kitle kavramı aynı zamanda kapitalizm karşıtı düşünürler tarafından yeni sanayinin değerini ve pratiklerini alçaltmak amacıyla da kullanılmaktaydı. [289]

Kitle kavramı, kitleyi oluşturan bireylerin toplumundan daha fazla bir anlam ifade etmektedir. Bunun sebebi yan yana gelen çok sayıda insanın kaçınılmaz bir biçimde ortak bir psikolojiye bürünmeleridir. Kitleye dâhil olan birey kişisel niteliklerini bir tarafa bırakarak ortak aklın bir parçasına dönüşür. Tek başınayken asla yapmayacağı şeyleri yapabilir; sayısal üstünlüğün getirdiği güç ve anonimlikle,

[286] B. Özçetin,2019, s. 40.
[287] a.g.e., s. 40.
[288] M. Işık, 2008, s. 16.
[289] B. Özçetin, 2019, s. 42.

olmadığı biri gibi davranabilir. Nihayetinde kitle içinde karakter değişimine uğrayan birey, telkine açık hâle gelebilmektedir.[290]

Sanayi Devriminden ayrı olarak ortaya çıkması mümkün olmayan kitle, yeni toplumsal düzende; merkezî otoritede cisimleşen değerlerin yitirilerek merkez ve çevre arasındaki etkileşimin artması; basit araç ve gereçlerden karmaşık makineli üretime geçilmesiyle ortaya çıkmıştır. Türdeş, önyargılı ve duyarlılığı yüksek kitleler, bireysellikten kolayca sıyrılabildikleri için denetim altına alınması kolay insan toplulukları olarak görülmüşlerdir.[291]

Geleneksel toplumlarda içinde yaşadığı grup aidiyetleriyle anlam kazanan birey, sanayi toplumunda aile ve arkadaşları başta olmak üzere sosyal bağlarından uzaklaşmış; sosyal ihtiyaçların önüne geçen ekonomik beklentiler geleneksel ilişki ve bağların terk edilmesine yol açmıştır.[292] Gelenek, insanlara güvenlik sağlarken gelecek endişesini de hafifletmektedir. Ancak hızla gelişen toplumlarda gelenek, toplumsal dönüşümlere mâni olarak görülerek bertaraf edilmiş; kurumsal meşruiyetini kaybederek toplumlara yön vermede etkinsiz hâle gelmiştir.[293] Geleneğin yetki ve gücünü kaybettiği sanayi toplumunda toplumsal hayat, kitle iletişim araçlarının kültür ürünlerini metalaştırmak suretiyle oluşturduğu kitle kültürünün ilkeleriyle şekillenmeye başlamıştır. Çalışma saatlerinin dışında kalan boş zamana odaklanan kitle kültürü, insanları bilgilendirmeyi ya da eğitmeyi değil eğlendirmeyi amaçlar. Bu yönüyle insanın derinlemesine düşünmesine manidir.[294]

Popüler kültürle kitle kültürünün aynı anlama geldiğini söyleyen Daniel Bell'e göre kitle kültürü köy ya da kasabada değil ancak kentlerde ortaya çıkabilen; standart hâle gelmiş üretim biçim ve teknikleri ile kent tüketicisinin kullanımına sunulan

[290] B. Özçetin, 2019, s. 47.
[291] M. Işık, 2008, s. 17.
[292] Yalçın Akdoğan, *Görsel İktidar*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 15.
[293] Y. Adıgüzel, 2001, s. 31.
[294] Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 69.

kültürü ifade etmektedir. Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan kentleşme ve emeğin yabancılaşmasıyla beraber yalnızlaşan ve bireyselleşen insanı, gündelik hayatın acı hakikatlerinden ve uzun çalışma zamanlarının yorgunluğundan kurtarmak vaadiyle ortaya çıkan medya; bireyleri sistemin üretici kısmında olduğundan daha fazla bir şekilde tüketici kısmında da sömürmektedir. Kitle iletişim araçlarının yaydığı kültürle; insanların zevklerini, beğeni ve taleplerini alçaltarak, içeriğini anlayıp hazmetmelerine ihtiyaç duymadığı kültürel unsurları onlara sunmaktadırlar. Nihayetinde emeğine yabancılaşan insan, kendi kişisel yaşamına da yabancılaşarak gerçek kültürü ve sanatı anlamaktan aciz hâle gelmektedir.[295]

Popüler kültürü ortaya çıkaran kitle iletişimi; sinema ve televizyon karakterlerine çeşitli kültürel işlevler yüklemek suretiyle ikonlar yaratarak kendi gerçekliğini anlamlandıramayan ya da bundan kaçınan insanın dış dünyayı bu ikonlarla anlamlandırmasını olanaklı kılmaktadır.[296] İnsanın kendisi dışında hazır bulunan toplumsal düzene uyum sağlamasını kolaylaştıran bu ikonlar çağdaş iletişimin yeni biçimi olarak değerlendirilmektedirler.[297] Bireyi özgürleştirmek ve bilinçlendirmekten çok uzak olan bu ikonlar gerçek bir toplumsal iletişimin oluşması imkânını ortadan kaldırmaktadırlar. Toplumsal iletişimin temelini oluşturan karşılıklılık, her ne kadar yeni medya ortamlarıyla sunulsa da teknolojik üstünlüğü elinde bulunduranların, yalan ve manipülasyonla siyasi ve sivil gündemi hızla değiştirdiği post-truth[298] döneminde işlevini yitirmektedir. İletişimin teknik

[295] E. Mutlu, 2017, s. 202.
[296] Ü. Oskay, 2019, s. 296.
[297] a.g.e., s. 297.
[298] İlk olarak 1992 yılında kullanılmaya başlayan *'post-truth'* kelimesi 2016 yılında Oxford sözlükleri tarafından yılın kelimesi olarak seçilmesiyle yaygın şekilde dolaşıma girmiştir. Kavramın Türkçe çevirisi tartışma konusu olmuştur çünkü İngilizcedeki 'post' kelimesi, yaygın kullanımdaki anlamıyla 'sonraki' olarak çevrilmektedir. Fakat kavramdaki 'post' kelimesi 'post-war' ya da 'post-campaing' de olduğu gibi bir olayın sonrasını ifade etmemekte, genişletilmiş anlamıyla önüne geldiği sözcüğün önemsizleştiği ve alakasızlaştığı bir dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda 'truth' kelimesi 'hakikat' olarak çevrilirse, *'post-truth'* kelimesinin tam çevirisi 'hakikat sonrası' değil, 'hakikatin önemsizleşmesi' olarak yapılabilir. Gerçek ve ona dair hükümler arasındaki uyumun önemini kaybetmesi yani hakikatin umursanmaması olarak tanımlanan post-truth kavramı, yalan içerse de yalandan daha büyük bir şeydir. Hakikatin önemsizleşmesi döneminde kitleler kendi görüş, kanaat ve önyargılarıyla uyumlu olduğu sürece, gerçek olmadığını bilse dahi, hakikatmiş gibi yalanları kabul etmekte, onları savunup sahip çıkmaktadırlar. Oxford sözlükte *"nesnel olguların, kamuoyu oluşturmada, duygulardan ve kişisel inançlardan daha az etkili olma durumu"* olarak tanımlanan post truth döneminde gerçekler önemsizleşip, değer kaybederken duygular ve önyargılar önem kazanmakta,

unsurlarındaki değişmelerle yeni bir iletişim biçimine varılacağını uman McLuhan'ı yalanlayan günümüz iletişimi, insanları özgürleştirmekten ve sahici bir toplum inşa etmekten çok uzakta bulunmaktadır.

Kitle iletişim araçları kültür unsurlarının alınıp satılabilen; değişim değerinin kullanım değerinin üzerine çıktığı, nitelikçe düşük ögeler hâline gelmesine yol açmış sanayiye dayalı tüketim toplumu, kâr odaklı şekilde standart hâle getirilmiş kültürel ürünlerin sunumunu gerçekleştiren kitle iletişim araçları vasıtasıyla toplumsallaşmaya başlamıştır. Kitle kültüründeki en büyük tehlike meta zehirlenmesidir. Çünkü insanlar kalabalıklaştıkça metaya dönüşmekte ve yine metayla avunarak gerçekliğini perde arkasından görmektedir. Perde arkasında uzaklaşan ve yumuşayan gerçeklik insanın istediği ve öyle uygun gördüğü gerçeklik değil başkalarının ona makbul olduğunu söylediği gerçekliktir.[299]

Düşünsel açıdan yetkin ve özgür olmadığı düşünülen kitle insanı, dışındaki gerçekliği ikonlar ve stereotiplerle kavramaktadır. Bu irrasyonelliğin temelinde toplum yapısında Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan irrasyonelliğe uyma çabası bulunmaktadır. Temelinde yabancılaşmanın bulunduğu ikonoloji, topluma egemenlik ve bunu devam ettirmek için oluşturulan kültürel hâkimiyetin ortaya çıkardığı bir yanlış bilinçlilik sorunu olarak görülmektedir.[300]

İçerik bakımından aynı ancak dışsal unsurları farklılaştırılmış kültürel metalar etnik kökeni, ekonomik düzeyi, cinsiyeti, eğitim düzeyi ve benzeri bakımlardan belirli

olgusal veriler yerine duyguları hedef alan görsel hileler çeşitli araçlarla dolaşıma sokulmaktadır. Kışkırtıcı imajlarıyla afişler, propaganda maksadıyla üzerinde oynamalar yapılan resimler, çarpıtılan ve bağlamından koparılan fotoğraflar, sosyal medyada hızla yayılan taraflı videolar bu görsel hileler arasındadır. Bu hileleri yapabilme olanağının arttığı dijital çağ, hakikatin tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar itibarsızlaşmasına ve gözden düşmesine sebep olmuştur. Artık gerçekler değil algılar, manipülasyonlar ve safsatalar önemli ve itibarlıdır. Buradaki önemli nokta kitlenin bilgisizliği değil bilinçli olarak yalanı tercih etmesidir. Detaylı bilgi için Bkz., Yalın Alpay, *Yalanın Siyaseti,* Destek Yayınları, İstanbul, 2019.

[299] Ü. Oskay, 2019, s. 136.

[300] a.g.e., s. 265.

kategorilere ayrılmış kitle insanına sunulmakta; böylece herkes için bir ürün sağlayan kitle kültürü, kimsenin tüketim çemberinin dışında kalmasına olanak tanımamaktadır.[301] Yalnızca basın, sinema ve televizyon için değil tüm kültürel alanlar için geçerli olan bu şeyleşerek aynılaşma ve nihayetinde kıymetsizleşme; müzik, resim gibi daha soyut kültürel formlar için de geçerlidir. Sanat ürünlerinin neredeyse tamamı diğer tüm mallar gibi kullanım değeri değil, değişim değerinden dolayı üretilip tüketilen metalar hâlini almışlardır.[302]

Kitleleri ekonomik bir meta hâline getiren iletişim araçları, onları yalnızca etkilemekle kalmamış aynı zamanda onlardan kâr elde etmeyi de başarmıştır. Kitle iletişim araçları dağıtım ağları, reklamlar ve ticari düzenlemeleriyle kültür endüstrisinin beslediği tüccarlar hâline gelmişlerdir. Kültür endüstrisinin temel amacı kâr elde etmektir. Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan sermayeci tüketim toplumu, merkezî ve standart üretimi öngören ekonomik ilişkileriyle kültürün medyatize hâle gelmesine sebep olmuş; kendini potansiyel tüketici yerine koyan kültür endüstrileri toplumdaki ortalama beğeniye hitap edebilmek için eşiği gün geçtikçe düşürmüştür. Duyguları etkilediği kadar duyum ve duygulanımı da etkileyen görsel ve işitsel iletiler, kontrolsüzce yayıldığı takdirde düşünme becerisini zayıflatmaktadır. Etkiye en açık grup olan çocuklar ve gençler popüler kültürü, ailelerinde ya da çevrelerinde öğrendikleri kültüre yeğ tutmaktadırlar. Bu sebeple kültür endüstrileri ve tahrip edici etkisine karşı her zaman dikkatle yaklaşılmalıdır.[303]

Başat kültürün unsurlarını, hayata bakışını ve tutum biçimlerini yayan kitle iletişimi, alt kültürleri bütünüyle dönüştürüp özgünlüğünün tümüyle yok olmasına sebep olabilir. Fakat asla yararlanmak istedikleri amaçlarını açığa vuracak kültür politikası ya da yayın politikası gibi deyimleri kullanmazlar.[304] Kendi yaşamları hakkında enforme olmak isteyen insanın kitle iletişim araçlarıyla kendi hayatı ve

[301] Ü. Oskay, 2019, s. 309.
[302] a.g.e., s. 313.
[303] Louı Dollot, *Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 45.
[304] Ü. Oskay, 2019, s. 438.

çevresindekiler hakkında yeterli ve gerçek enformasyona ulaşamadığı gibi içinde yaşadığı dünyanın güvensiz olduğunu düşündüren sürekli yeni uyaranlar almaktadır. Dış dünyayla ilgili açık ve istikrarlı bir resme sahip olmak isteyen insan, bir taraftan da sürekli değişen uyaran ve enformasyonun yarattığı çelişkilerle uğraşmak zorunda kalmaktadır. Yaşam deneyiminin dolaylı yoldan edinildiği kitle iletişimi ortaya çıkan bu ikilemi derinleştirmekte; insanın neredeyse bir uzantısı hâline gelen araçlar, bireysel yaşamdakilere kıyasla sınırsız uyaranlar ve sayısız yaşam ortamları sunmaktadır. Bu hâliyle insana alternatifler sunar gibi görünen bu araçlar esasında insanın kitle toplumunda karşılaştığı en önemli tehlikelerden biri olan, yaşadığı toplumdaki ilişki ve etkileşimlerden uzaklaşması anlamına gelen yabancılaşmasını arttırmakta ve hatta bunu fark etmesini engelleyecek anlık rahatlamalar sunarak kendilerini ilgilendiren haberleri dahi anlamlandıramamalarına sebep olmaktadırlar.[305]

Modern toplumda birey, çelişki ve çatışmalardan kurtulmak için yapay bir uzlaşı ve kardeşlik sağlayan kitleye boyun eğme eğilimindedir. Bireysel benliğimiz toplumsal algılarla şekillenen toplumsal benliğin denetimi altınayken bireyin iradesine duyulan ihtiyaç ortadan kalkmaktadır. Daha baskın bir irade karşısında edilgen hâle gelen birey, kitle erdeminin her türden bireysel inceliğin ve farklılığın üzerinde olduğunu düşünmektedir. Kitleye karşı gelme veya direnme bireyin mutsuzluğuyla sonuçlanır. Basit doğrular içeren ve rasyonelleştirilmesi kolay olan kitle, gücü ve karşı konulamazlığıyla insanın çocuksu tarafına hitap eder. Haddinden fazla doyum ve kayıtsızlık yaratan kitle kültürü, insana düşünmeme, unutma ve gerçekten kaçma olanağı sunar. [306]

Kitle kültürü, daha fazla kişiye ulaşma amacının bir sonucu olarak insanın en korkunç taraflarını ortaya çıkarır. Moral nitelikten yoksun olan bu kültürde şiddet, fiziksel ve zihinsel işkence, cinayet ve tecavüz gibi insanın en karanlık yönlerine ışık tutulur. Ahlaki ölçütlerden yoksun olan bu kültürde kaos ve moral görelilik hâkimdir.

[305] Ü. Oskay, 2019, s. 424.
[306] Yusuf Adıgüzel, 2001, s. 123.

Hiçbir şeyi kutsal saymayan kitle kültürü, her geleneksel toplumda anomali olarak sayılacak şiddet, korku ve pornografi içeriklerini gündelik hayatın bir parçasıymış ve normalmiş gibi gözler önüne serer.[307]

Kitle kültürü, ticari bayağı ve homojen yapısıyla ona sürekli maruz kalan insanları olumsuz şekilde etkilemektedir. Özellikle çocuklar yeni normallerini ve pratiklerini ekran karşısından öğrenmekte, gereğinden fazla aşinalık, duyarsız ve ilgisiz bireyin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Herkese hitap etmek için basitleşen ve çocuksulaşan kitle kültüründe modern insan; oyuncaklar, eğlence ve siyaset alanları ve kitle sporlarıyla yapay bir çocukluğun içinde yaşamaya başlar.[308] Alıcının pasif konumunu avantaja çeviren kitle kültüründe manipülasyon, izleyiciye nasıl ve ne şekilde yaşaması gerektiğini ve neleri tüketmesi gerektiğini telkin etmede çok etkili bir araçtır. İhtiyaçların manipüle edildiği ya da imal edildiği bu kültürel ortamın en etkili aracı reklamlardır.

Gerçek kültüre yabancı olan kitle kültürü uydurmalar, bayağı hayaller ve heyecanların kültürüdür. Tüm kültürel farklılıkları alaşağı ederek gelenek görenek, sınıf ve beğeni engellerini ortadan kaldırır. Muhakeme yeteneği zayıflatılan kitlenin muhalefet etme gücünü elinden alan kitle kültürü bu yönüyle totaliterdir.[309]

Özetle, iletişim araçlarına uygun şekilde tasarlanan ve koşullanan kitle kültürü, bilinen tüm iletişim biçimlerinden çok daha yaygın şekilde toplumdaki her tabakaya hitap eden ve onları etkileyen kitle iletişim araçları sayesinde yayılır. Kitle kültürü, üretildikleri ve yayıldıkları araçlar ve onların muhtevaları sebebiyle ticari ve pazarlanabilir niteliktedirler. Ulaşılabilen en geniş alıcı kitlesine mesajlarını iletmek isteyen bu araçlar, kültürü alınıp satılan ve hızla tüketilen bir meta olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda yegâne amacı tüketilmek ve satılmak olan kültür, hiçbir iz

[307] Ü. Oskay, 2019, s. 440.
[308] K. Alemdar ve İ. Erdoğan, 1994, s. 124-127.
[309] a.g.e., s. 128.

bırakmadan yalnızca eğlence ve vakit geçirme olarak tüketilen bir ürün hâline gelir. Ticarileşen ve talebe göre şekillenen kültürün standartları düşmekte, bilinçli şekilde alçaltılan, ciddiyetini ve anlamını yitiren sanatsal değerin, eğlence değeriyle ölçüldüğü bayağı bir kültür ortaya çıkmaktadır

2.2.3.2. Kültür Endüstrisi

Etkinliğini yalnızca iktisadi düzlemde değil aynı zamanda tüm yaşamda kabul ettirmek isteyen kapitalizm, hayatın tüm alanlarını rasyonelleştirip metalaştırarak bünyesine dâhil etmektedir. Modernizmin toplumsallaşması, insani duygular ve arzuların sistem içinde denetim altında tutulması ve yönlendirilmesiyle gerçekleşmektedir. Kitaplar, filmler, müzik parçaları, gazeteler, dergiler, televizyon programları gibi medya ürünleri de ekonomik ve ideolojik içerikleriyle kapitalist ekonomiyi olanaklı kılan sermayeci toplumun oluşmasında hayati rol oynamaktadır. Gündelik hayat, egemen ve bağımlı insanların, içeriği tayin edenler ve ondan etkilenenlerin bir arada yaşadığı; direniş ve tahakkümün birlikte var olduğu bir zemini işaret eder. Günlük hayatın her alanında etki gösteren kitle iletişim araçlarının ideolojik yatkınlıkları ve ideolojinin devamını önceleyen üretim biçimleri toplumdaki iktidar yapısının devamlılığı için büyük önem arz etmektedir.[310]

Kültür endüstrisinde özne değil ancak nesne konumundaki birey, öncelikli değildir aksine bir hesap kitap unsurudur ve kültür makinesinde bir dişliden fazlası değildir.[311] Ekonomik olarak son derece bağımlı ve acımasız bir birlik içinde bulunan kültür endüstrileri insanları gelir gruplarına göre ayırarak birer istatistik malzemesi hâline getirmektedir. A ya da B filmlerindeki, dergilerindeki ya da öykülerindeki farklılıklar konularıyla ilgili değil tüketicilerin sınıflandırılıp organize edilmesi ve etiketlenmesiyle ilgilidir. İzleyicilerden hiçbirini kaçırmamak adına herkes için bir şeyler sağlayan, ayrımları vurgulayıp genişleten kültür endüstrisi, herkesin önceden

[310] Tolga Kara, "Kültür Endüstrisi Kavramı Çerçevesinde Medya Ürünleri: Eleştirel Yaklaşım" *Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, Cilt 4, Sayı: 1, 2014, s. 51.
[311] E. Mutlu, 2017, s. 221.

belirlenmiş ve endekslenmiş düzeyine göre davranması ve tipine göre ortaya çıkarılan seri ürün kategorisini seçmesini beklemektedir.[312]

Tüm sanat dalları, farklı ortam ve içeriklerde aynı formülü izlemekte; pembe dizilerin dramatik entrikaları, bir caz eseri, Beethoven senfonisinden bir parça ya da Tolstoy romanlarından birinin film uyarlaması hepsi aynılaşmış ve seyreltilmiş şeklide izleyiciye sunulmaktadır. Beğenileri ve istekleri de kültür endüstrisi tarafından şekillendirilen toplumun bu yukardan gelen dayatmaya boyun eğmesi kaçınılmazdır. Toplumun tercihinin bir önem arz etmediği bu düzende kararlar, ekonomik seçim mekanizmasının bir parçasını oluşturan teknik ve personel aygıt tarafından kâr kaygısıyla alınmaktadır. [313]

Kültür endüstrileri arasında bulunan yazısız bir kabule göre farklı bir şey üretmeme ya da onaylamama üzerinde mutabakata varılmış gibidir. Mekanik olarak farklılaştırılmış ürünler arasındaki ayrımlar, çeşitlilik yanılgısı yaratsa da sonunda aynıdır. Değişiyormuş gibi görünen fakat özünde belli bir standarda göre üretilen kültür ürünleri; hazır klişeler, stereotipler, hesaplı efektler ve şakalar ile gerçek hayatın bir görünümü gibi şimdiye hitap ederek; durup düşünecek ve değerlendirme yapamayacak hızda akıp gitmektedir. Sanat eserlerinin anlamını kavramak için gereken idrak, düşünme süresini şart koşarken anı yaşatan kültür endüstrisi, gerçeklerin amansız akışını kaçırmaması için izleyiciye düşünme fırsatı vermez ve hayal gücüne yer bırakmaz. [314]

Boş zamanı olsun ya da olmasın kitlenin sunulan ürünü tüketeceğinden emin olan devasa kültür makinaları, hiç kimseye özel olmayan fakat herkes tarafından aynı

[312] Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 51.
[313] a.g.e., s. 52-57.
[314] a.g.e., s. 50-51.

şekilde paylaşılan sosyal etkiler yaratarak insanları sanayi ekonomisinin gereklerine uygun, her üründe hatasız olarak yeniden üretilen bir tip olarak şekillendirmiştir.[315]

Kültür yalnızca soyut bir olgu değil, toplumsal hayatın araç ve gereçlerinden; inanç değer ve ideolojilerine kadar uzanan geniş bir sahayı kapsayan bütünleştirici bir kavramdır.[316] Yapıp etmelerimizi şekillendiren egemen kültür, bir yandan belirli bir hayat tarzını benimsetirken bir yandan bu hayat tarzını ortaya çıkaran sosyal yaşamın "en doğru ve en iyi yaşam şeklini" olduğunu savunmaktadır. Alt kültürleri de birer sığınma alanı olarak insanlara bırakan ve gerçek yaşamdan kaçış için birer kültür adası olarak muhafaza etmeyi uygun bulan egemen kültür bu yolla da kendisine meşruiyet kazandırmayı amaçlamıştır.[317]

Kültür endüstrisindeki bütçeler ürünün gerçek değeri ya da anlamıyla ilişkili değildir, yatırımın getirisi satış miktarıyla ölçülmektedir. Alıcıları; kapitalist sistemde bedenen ve ruhen sıkışan çiftçiler, işçiler, çalışanlar ve alt sınıf olan kültür ürünleri, uyum sağlamak adına gönüllü ya da gönülsüz kabul edilir. İnsanlar kendilerine sunulanın çaresiz kurbanı olurken üreticiler; "benim gibi düşünmelisin!" değil "benim gibi düşünmeyebilirsin ama bundan sonra aramızda bir yabancısın!" diyerek uyum sağlamayı şart koşmaktadır. Üreticinin kurnazlığından daha tehlikeli olan bu boyun eğme, insanların hareketsiz şekilde onları köleleştiren ideolojiye sevgi beslemelerine yol açmaktadır. Vaat ettikleriyle hiçbir arzuyu tatmin etmeyen fakat uyaran kültür ürünleri tüketiciyi aldatmakta; zihinleri oyalaması umulurken izleyiciye sürekli çeşitli uyaranlar göndererek birtakım etkiler yaratmayı amaçlamaktadır. İzleyici ekranlarda günün sonunda kaçmaya çalıştığı gündelik hayatın övgüsünden başkasını bulamamaktadır.[318]

[315] Theodor W. Adorno, 2020, s. 54-55.
[316] a.g.e., s. 314.
[317] Ü. Oskay, 2019, s. 319.
[318] Theodor W. Adorno, 2020, s. 75.

Eğlence ve eğlendirmeye hizmet eden şeyler insanlık tarihi kadar eskidir fakat kültür endüstrisinin farklı yönü eğlenceyi bir metaya dönüştürerek ticarileştirmesidir.[319] Bu endüstrilerde kültür ve eğlence tek pakete sıkıştırılmış ve kaçınılmaz olarak kültür alçalırken eğlencede entellektüelleşmiştir. Eğlence bir ideal hâline gelerek insanları mahrum bıraktığı tüm yüksek şeylerin yerini, basmakalıp sloganları tekrarlayarak almaktadır. Mutluluğu kahkahalara; aşkı erotizme sığdıran eğlence, mutluluğa saldırmakta ve onu değersiz alanına çekmektedir.[320] Sonuç olarak, kültüre ait maddi unsurlar potansiyellerine erişirken, tinsel unsurların gelişememesi; sermayeci tüketim alışkanlıklarını yansıtan kitle araçlarının kültürü eğlence eğlenceyi de kültür olarak sunması sorunundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Medya ve kültür ilişkisini Gerbner'in "ekme tezi" ve Adorno'nun "kültür endüstrisi kuramı" bağlamında detaylandırmanın ardından insanın içinde yaşadığı kültürü öğrenip içselleştirdiği çocukluk döneminde kültürlenme süreci ve medya arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla Vygotsky'nin kültürel tarihsel kuramına değinilecektir.

2.3. VYGOTSKY'NİN KÜLTÜREL TARİHSEL KURAMI ÇERÇEVESİNDE ÇOCUK VE MEDYA

Çocukların gelişimini Piaget'ten farklı olarak dil gelişimi ve buna bağlı olarak sosyal gelişimle açıklayan Vygotsky'e göre gelişimin kaynağı insanlar arasındaki etkileşim ve kültürdür.[321] Çocukların gelişiminin tek bir açıklayıcı ilke ya da etmenle değil birden çok faktörün karşılıklı ilişkisiyle açıklanabileceğini söyleyen Vygotsky, gelişimi etkileyen unsurları "çoklu güçler" olarak adlandırmaktadır.[322] Ona göre insan davranışı kültürel hâle gelirken evrimsel, tarihsel ve kişiye özgü gelişim

[319] B. Özçetin, 2019, s. 138.
[320] Theodor W. Adorno, 2020, s. 78.
[321] A. Ummanel, 2016, s. 43.
[322] Hasan Atak, "Piaget ve Vygotsky'nin Kuramlarında Çocukların Toplumsallaşma Süreci" *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Cilt 9, Sayı: 2, 2017, s. 170.

farklılıklarından etkilenmekte, biyolojik yasalar tek başına kültürel gelişimi açıklama da yetersiz kalmaktadır. Çocukların organik şekilde büyümeleri ve olgunlaşmanın aşamaları biyolojik gelişim dâhilinde açıklanır ancak kültürel süreçler dâhilinde yeni akıl yürütmelerin ve davranış biçimlerinin öğrenilmesi kültüre bağlı bir gelişimi ifade etmektedir.

Vygotsky'in kültürel tarihsel kuramına göre gelişim, toplum, dil ve sosyal etkileşimler yoluyla biçimlenir. Çocuk zihninin gelişimi yalnızca kendi keşiflerinin değil aynı zamanda çevreden edindiği bilgi ve kavramların da sonucudur. Çocuklar bu kavramları; fikir, beceri ve tutumları çevreden edinir. Kişideki yaratıcı süreç, sosyal çevreye bağımlıdır. Mustafa Ergün'ün ifadeleriyle "Dünyayı kendi algılarımıza göre bilir ve değerlendiririz ama algılarımız da büyük ölçüde sosyal ve kültürel çevreden etkilenmektedir"[323]

Ünsal Oskay'a göre bilincimiz ve içinde yaşadığımız dış gerçeklik, birbirinden öznel ve nesnel şeklinde ayrılan şeyler değil aralarında karşılıklı ve ayrılmaz bir etkileşim bulunan unsurlardır. Birey, mensubu olduğu etnik köken, cinsiyet ve sınıfın yalnızca tipik bir üyesi değil, bu dış gerçeklik içindeki koşul ve çelişkilere anlam kazandıran kişidir. Doğal ortamına dolaysız bir şekilde uyumlanamayan insan, önce içinde yaşadığı topluma, kültüre uyumlanmakta ardından da toplum vasıtasıyla doğal ortamına uyum sağlamaktadır. Dilimiz ve düşüncelerimiz de diğer insanlar ve toplum sayesinde ve bizim bu toplumsal bağlamdaki etkinliğimize göre şekillenip oluşmaktadır. Kişisel ilişkilerimiz ve toplumun kültürel ürünleriyle şekillenen bilinç, her ne kadar aile, arkadaşlar, okul ve diğer sosyalleşme kurumları, kişinin ekonomik statüsü ve buna bağlı olarak kazandığı sosyal statüden etkilense de birey bu süreçte edilgen değildir. Bu yüklemeleri kabul edebileceği gibi onlara karşı eleştirel bir tavır da geliştirebilir. Böylece bir yönüyle toplumsal ve tarihsel olan bilinç bir yönüyle de

[323] Mustafa Ergün, Özsüer, Suphi, "Vygotsky'nin Yeniden Değerlendirilmesi", *Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 8, Sayı: 2, 2006, s. 271.

kişiseldir. Bu bakımdan bilincin aktif bir doğaya sahip olduğunu dış dünyayla etkileşim sürdükçe değişip dönüşeceğini kabul etmek gerekmektedir.[324]

Dili çocuk gelişimi ve kültürleşmesinde en etkili araç olarak gören Vygotsky, sosyal çevremizi ve kültürümüzü ancak dille anlayabileceğimizi söylemektedir.[325] Düşüncenin gelişimi dil tarafından belirlenmektedir. Her düşünce bir genellemeyi her genelleme bir kavramı ortaya çıkarır. Kavramları sözcüklerle sembolize ederiz ve düşüncemizde sözcüklerimizle şekillenir dolayısıyla çevre ve ilişkiler bağlamında kavramları oluşturmak ve etkili şekilde kullanmak anlamına gelen bilişsel gelişim dille mümkündür.[326] Neil Postman da benzer bir şekilde *"Dil üzerinde yapılacak herhangi bir değişiklik, dünya görüşünün değişmesine yol açacaktır."* [327] ifadesini kullanmıştır.

Bilincin toplumsal ve kültürel kurumların dolayımlarıyla şekillenen yönü, dil ve düşüncenin gelişiminin, toplumsal yaşama katılma olanağıyla doğru orantılı olduğunu kanıtlamaktadır. Konuşmanın biricik işlevinin iletişim kurmak olduğunu söyleyen Vygotsky'e göre iki insanın iletişimini olanaklı kılan aralarında bulunan anlam ortaklığıdır. Bu ortaklık ancak toplumsal ölçekte genelleştirilmiş bir düşünce ve tutum biçiminin yani ortak kültürün varlığına bağlıdır. Toplumsal olan dil ve düşünme becerilerinin gelişmesinde hayati bir rol oynamakta toplumsallaşma oranında gelişen dil düşünceyi temellendirmektedir.[328]

Vygotsky çocukların gelişimi üzerine yürüttüğü çalışmalarda dilin toplumsallaşmanın derecesine göre ilk seslenmeler ardından dışsal ve nihayetinde içsel olarak ilerlediğini söylemektedir. Sadece konuşma becerisinin değil aynı zamanda düşünme yeteneğinin de sosyal iletişimle kazanıldığını ileri süren Vygotsky, insanın konuşma ve onunla temellendirdiği düşünme becerisi vasıtasıyla toplumsal bir canlı

[324] Ü. Oskay, 2019, s. 403-404.
[325] A. Ummanel, 2016, s. 44.
[326] M. Ergün, S. Özsüer, 2006, s. 271.
[327] N. Postman, 2019, s. 19.
[328] Ü. Oskay, 2019, s. 406.

hâline geldiğini ve ters bir biçimde toplumsallaşarak bu yeteneklerini güçlendirdiğini ifade etmiştir. Ters toplumsallaşma kavramıyla düşüncenin bireyselden toplumsala değil toplumsaldan(kültürelden) bireysele doğru geliştiğini ifade etmektedir. Kişinin önce içsel sonda dışsal konuşmasının geliştiğini iddia eden Piaget'in aksine Vygotsky konuşma ve düşünmenin insanın toplumsal iletişime katılmadan önce değil ancak toplumsal yaşama katıldığı oranda kazanılan yetenekler olduğunu savunmaktadır.[329]

Toplumsal ilişkilerin etkinliğini ve alanını arttırma işi gören konuşma ve düşünme yeteneği, toplumsal hayatta bireyin daha aktif bir şekilde yer alabilmesi açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının toplumsallaşmadaki rolü düşünüldüğünde bireyin bilinci; konuşma ve düşünme kabiliyeti üzerinde oluşturacağı etkiler azımsanamayacak ölçüdedir. Çocukların medyadan yetişkinlerden farklı bir şekilde etkilenmediği, medyanın var olan düzeni mutlaklaştırma ve sürdürme üzerinde pek etkisi olmadığını söyleyen[330] ve insanların medyayı yalnızca eğlenmek ve oyalanmak için kullandığını iddia eden çalışmalar bulunmaktadır. Ancak kişiyi gerçek yaşamın güçlüklerinden uzaklaştıran medyanın belirli amaçları ve değerleri aşılayamayacak nitelikte olduğunu söyleyen bu görüşler, iyimser gözükse de iyi niyetli olarak değerlendirilemez.

Kitle iletişim araçları toplumun sadece yalnızlıklarına ve doyumsuzluklarına bir çare değildir aynı zamanda belirli kültürel kalıpları izleyiciye aktararak benimsetmekte; dili basitleştirip insanların düşünce kabiliyetlerini zayıflatmakta ve somut algılamayı ön plana çıkararak toplumsal yapı ve kurumları anlamayı mümkün kılan soyutlama becerisine zarar vermektedir. Kitle iletişimi, mevcut toplumsal düzenin kendini yeniden üretmesine yardım ederken insanların gerçekliği kendi toplumsal konumlarından algılamalarına yol açmaktadır.[331] Kitle iletişiminin toplumsal iletişimdeki yoğunluğu arttıkça kişiler arasındaki yüz yüze, doğrudan

[329] Ü. Oskay, 2019, s. 408-409.
[330] George N. Gordon, *The Languages Of Communication: A Logical And Pyschological Examination*, Hastings House Publishers, New York, 1969, s. 288.
[331] Ü. Oskay, 2019, s. 420.

iletişim yolu daha az tercih edilmektedir.[332] Bu sebeple çocukların toplumsallaşma imkânları her geçen gün azalmaktadır.

Vygotsky'nin kitle iletişimin kültürel işlevlerinin anlaşılmasını kolaylaştıran kültürel gelişim kuramı; dil, bilinç ve kültürün birbirine sıkı sıkıya bağlı olduklarını söylemektedir. Toplumsal yaşamda kullanılan gelişmiş simgeler sisteminin ifade eden dil, bir toplumun yaşam şeklini meydana getiren gelenek ve göreneklerini, bilgilerini ifade etmek ve anlatmak ve kuşaktan kuşağa aktarmada yegâne araçtır. Kişi dili kullanmadaki yeteneği ve zenginliğiyle toplumun bir parçası hâline gelmekte ve dilin kendisi de toplumsal yaşamın bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. İletişim olanaklarının hızla arttığı ve ulaşılabilir hâle geldiği çağımızda ortaya çıkan iletişimsizlik probleminin temelinde dil probleminin yattığı söylenebilir. Ortaya çıkan iletişimsizlik ya da etkinsiz iletişimin temelinde dil, bilinç ve insanın toplumsallaşmasının rolünü vurgulayan Ünsal Oskay'a göre farklı toplumsal sınıfların simgesel dünyaları ve dilleri arasındaki uyuşmazlık ortaya paylaşılan bir anlamlar dünyası çıkmasını engellemektedir. Toplumu etkilemekten uzak, kendi kimliğini inşa etmede dahi edilgen hâle gelen çağdaş insan, güç yetiremediği gerçekliğe boyun eğerek toplumsal iletişimden büyük ölçüde geri çekilmekte ve dünyayı var olan zenginlikleriyle değil kendi sınırlı penceresinden algılamaya zorlanmaktadır. Sonuç olarak insan, kitle iletişim araçlarının kendine sunduğu basmakalıp yargılarla yetinmeye mecbur edilmektedir.[333]

Çocukların kültürlenmesinde etkili bir araç olan medya insan denetimi ve faaliyetlerinde neyin anlamlı ve doğal olduğunu göstermesi açısından ideolojik bir kültürlenme aracıdır. Sosyal bilgilerin ve deneyimlerin organizasyonu, fikir birliği ve rızanın sağlanmasında oynadığı rollerle bir arabulucu vazifesi görmektedir.[334]

[332] Ü. Oskay, 2019, s. 425.
[333] a.g.e., s. 434.
[334] Jacquelin Burgess ve John R. Gold, *Geography The Media and Popular Cultere,* Routledge Taylor and Francis Group, New York, 2016, s. 3-4.

Çocukların kültürel düşünce ve tutumları edindiği bir araç olan medya araçları çeşitlendikçe yerel kültürlerin kendini tanıtma imkânları artsa da çeşitlenen medya araçları hâkim kültürün ezberlerini tekrar ederek yerel kültürlerin kendini ifade imkânını elinden almaktadır. Çocuklar geleneksel ve dijital medya araçlarında sergilenen popüler kültür ürünlerine maruz kalmaya devam ettikçe yerel kültürlerin yeni nesillere aktarılması ve bu yolla yaşatılması ihtimali azalmaktadır. Bu yıkıcı etkinin azalması, medyanın yalnızca tüketici değil, üretici kısmında da var olarak ve yerel kültür unsurlarını, konvansiyonel araçlardan sanal mecralara kadar her ortamda sergileyerek mümkün olabilir. Yerel kültüre özgü, ona ait ve onu anlatan unsurların medyadaki görünürlüğü arttıkça, kültürün kendini yeniden üretme ve nakletme imkânı da artacaktır.

Kültür emperyalizminin yozlaştırıcı etkisi, çocukların kültür aidiyetlerini ve kimlik algılarını zedelemektedir. Tek ve biricik olarak sunulan batı kültürü, onu benimsemeyen ya da alternatif üreten kültürleri hiyerarşik bir bakışla dışlamakta ve aşağı görmektedir. Kültürlerin sınıflandırılması ve sıralanmasının mümkün olmadığını anladığımız günümüzde yerel kültürlere düşen, kendileri için tayin edilen konumu kabul etmeden, ısrarla mevcut yaşam biçimlerini savunmaları, geçmişlerine, birikimlerine ve coğrafyalarına uygun olarak şekillendirdikleri düşünüş ve davranış biçimlerini mümkün olan her mecrada sergileyerek diri tutmalarıdır. Ancak bu ısrarlı direnişle kültürlerin yeni kuşaklara aktarılması ve yaşatılması mümkün olabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOZKOPARAN DİZİSİNDE KÜLTÜREL UNSURLARIN SUNUMU

"Tozkoparan Dizisinde Kültürel Unsurların Sunumu" başlıklı üçüncü bölümde araştırmanın konusunu oluşturan Tozkoparan isimli dizi Okçuluk ve Millî Kültür Unsurlarına, Dinî Değerlere, Aileye, Sosyal Değerlere İlişkin Sunumları ve Dil ve Türkçenin Kullanımı bağlamında incelenmiştir. Söylem analizi kullanılarak hazırlanan çalışmada verileri toplamak için dizinin 21 bölümü izlenmiş ve deşifresi yapılmıştır. İlgili deşifre metninde yer alan nicel veriler, excel uygulaması marifetiyle sayılmış ve kategorilere ayrılmış, elde edilen verilerle tablo ve grafikler hazırlanarak bulgular ortaya koyulmuştur. Deşifre metinlerinin sağladığı veriler üzerinden dizideki diyaloglar ve onların arka planındaki mesajlar, içinde gerçekleştikleri bağlama göre değerlendirilmiştir. Mesajlar incelenirken Gerbner'in "Ekme Kuramı" referans alınmıştır. Medyanın çeşitli hikâye anlatma biçimleriyle dünyaya ilişkin değerlendirmelerimizi değiştirdiği varsayımıyla, ne türden kültürel mesajların hangi amaçlarla izleyiciye iletildiği sorusu araştırmanın ana konusu olmuştur.

2018 yılında yayınlanmaya başlayan Tozkoparan dizisinin TRT 1'in internet sayfasında yer alan açıklamaya göre "tüm çocukların ve onlarla birlikte ailelerin severek izleyeceği, sıra dışı ve macera dolu bir hikâyeye" sahip olduğu ve "gelişim çağındaki çocukların ve gençlerin, ruhsal ve bedensel gelişimine katkı sağlamayı" amaçladığı söylenmektedir. Çocukların örnek alacağı bir kahraman yaratmayı amaçlayan dizi, astım hastalığı sebebiyle şehirden kasabaya taşınan Mete'nin

kasabada okçulukla tanışması ve iki rakip okçuluk takımı arasındaki mücadelelere odaklanmaktadır. Dizide başkarakter Mete, okçuluk takımına katılmasının ardından çocuklar arasında Yabani olarak bilinen, ormanda yalnız yaşayan bir kemankeş bulunduğunu keşfetmiş ve kendisine ders vermesi için onu ikna etmiştir. Ailesini kaybettiği için hayata küsen ve insanlardan uzak bir yerde, ormanın içinde yaşayan Salih, namı diğer Yabani usta bir kemankeştir. Mete ve takımı Mavi Ay'a klasik ve modern okçuluk eğitimleri vermekte, onların çalışkan ve başarılı oldukları kadar erdemli, özgüvenli ve sorumluluk sahibi çocuklar olarak yetişmeleri için çalışmaktadır. Dizide okçuluğun tinsel boyutu ön plana çıkarılmaktadır. Salih ve çocuklar arasında teslimiyet ve itaate dayalı bir usta çırak ilişkisi bulunmaktadır. Öğrencilerini bedenen ve zihnen eğiten Salih, onların ruhen de yeterli ve olgun insanlar olması için dizi boyunca ahlaki öğütler vermektedir. Salih, 916 yılında yaptığı menzil atışıyla dünya rekoru kıran usta kemankeş Tozkoparan'ın yayını saklayan ustalardan birinin öğrenciliğini yapmıştır. Tozkoparan'ın yayının sırlı olduğu ve onu ele geçirenin bu sırra sahip olacağına inanılmaktadır. Ustası, Salih'in hem zahiren hem bâtınen temiz biri olduğunu söyleyerek Tozkoparan'ın emanetine onun sahip çıkması gerektiğini ve ona layık bir okçu bulduğunda emaneti ona teslim etmesi gerektiğini söylemiştir. Mete'nin ahlaklı ve yetenekli bir okçu olması Salih'e emanetin gelecek sahibinin o olabileceğini düşündürmüştür. Mete de birtakım tesadüfi olaylar neticesinde emanetlere ilişkin haritalara ve ipuçlarına ulaşmakta, arkadaşlarıyla bu ipuçlarını takip etmekte ve çeşitli maceralara atılmaktadır. Mete ve arkadaşları aynı zamanda okuldaki okçuluk müsabakalarına katılmakta ve rakip takımları Karayel ile mücadele etmektedirler. Karayel takımı lideri Sinan, kasabanın zengin ve nüfuzlu sakinlerinden Nevzat'ın oğludur. Nevzat da bir zamanlar ok dersleri almış ve Tozkoparan'ın emanetinin peşine düşmüş hırslı bir adamdır.

Türk anlatı geleneğindeki zıtlıklar dizide de mevcuttur. Çocuklar arasındaki rekabet, iyi ve kötüler arasındaki bir rekabettir. Mete ve takımı Mavi Ay, iyileri; Sinan ve takımı Karayel kötüleri temsil etmektedir. Mavi Ay her durumda doğru ve güzel olanı tercih eden erdemli ve çalışkan çocuklardan oluşurken Karayel, kural tanımayan ve hilekâr tarafı temsil etmektedir. Bu keskin ayrımda çocuklar kötü değil kötülüğe

mecbur edilmişler olarak yansıtılır. Lider Sinan, annesi tarafından terk edilmiş babasının baskıcı ve merhametsiz tutumu nedeniyle benlik algısı zedelenmiş, öfkeli ve saldırgan bir çocuğa dönüşmüştür. Dolayısıyla dizide kötülükle suçlanan çocuklar değil yetişkinlerdir.

Dizinin ana konusu okçuluk olsa da Türk kültürüne dair pek çok unsur dizide yer almıştır. Ekrana gelen kültürel ögelerden en yoğunu okçuluktur, dolayısıyla incelemeye okçuluk ve okçuluğun Türk kültüründeki yerine değinerek başlanacaktır.

3.1. OKÇULUĞUN VE TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ VE DİZİDEKİ SUNUMU

Tarih öncesi dönemlerden beri savaş aracı olarak kullanılan ok ve yay, pek çok toplum için gücü ve hâkimiyeti temsil etmektedir. Mısır, Asur ve Çin uygarlıklarında farklı şekillerde bulunmuş ve farklı alanlarda kullanılmıştır ancak en karmaşık ve gelişmiş formu orta Asya'daki bozkır kavimlerinde bulunmaktadır. Okçu kavimlerin önde gelenlerinden olan Türkler ok ve yayla öyle hemhâl olmuşlardır ki bu durum karakterlerini şekillendirmiş; savaşmakta mahir, harp teknik ve sanatları hususundaki kabiliyetli bir millet olmalarında önemli bir rol oynamıştır. Göçebe ve savaşçı kültürlerde avlanmak ve savaşmak için ana yöntem olarak benimsenen okçuluk, beslenme ve güvenlik gibi temel yaşam gereksinimlerini karşılaması dolayısıyla bir yaşam biçimi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Türk boylarının isimlerinde sıklıkla ok kelimesine yer vermesi (Bozok, Üçok); ok ve yayı hâkimiyetin ve adaletin sembolü olarak görmeleri, okçuluğun Türk kültüründeki önemini gösterir niteliktedir.[335]

[335] M. Aparslan Küçük, "İslâm Öncesinden Sonrasına Türk Geleneğinde Bir Yaşam Stili: Okçuluk", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD*), Cilt 4, Sayı: 1, 2018, s. 178.

Türkler hayatta kalmak ve topraklarını korumak için küçük yaşlardan itibaren askerî bir terbiye ve eğitimden geçerek her zaman savaşa hazır hâle gelmiş, ordu millet anlayışını doğuran güvenlik ihtiyacı, savaş aletlerinin ve tekniklerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Savaşla iç içe yaşayan Türk toplulukları barış dönemlerinde dahi binicilik ve ok atma müsabakalarını eğlence ve törenlerine dâhil ederek gündelik pratiklerini de savaş talimine dönüştürmüşlerdir.

Hunlardan ve Göktürklerden itibaren Altaylarda ve Çin Türkistan'ının bozkırlarında dağınık şeklide yaşayan Türk boyları Doğu okçuluğunun en başarılı uygulayıcısı olmuşlardır.[336] Eski Türk kültürlerinde ok ve yay, atlı kültürün ayrılmaz bir parçası konumundadır. Öyle ki İskitler, Moğollar ve Avarlar okçu milletler olarak tanınmışlardır. Tahta geçme törenlerinde hakanların tuttuğu ok ve yay, devlet hâkimiyetini simgelerken; devletin kullandığı sikke ve damgalarda yer olan ok ve yay figürleri okçu kültürün yansımaları olarak değerlendirilebilir.[337]

İslam öncesi de güçlü olan okçuluk kültürü İslamiyet'in kabulüyle birlikte manevi bir mana da kazanmıştır. Peygamberlerin çoğunun okçulukla ilgilenmesi ve Kuran-ı Kerim'de Enfâl Suresi'nin 17. âyet-i kerimesinde " وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللهَ رَمَىٰ", "Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı." İfadesi okçuluğun dinî mahiyetini güçlendirmiştir. Kuran'ın bu ifadesi okçular arasında yüzyıllar boyunca uyulması gereken bir düstur olarak kabul edilmiştir. Okçuluğa ait pek çok ritüelin İslami usullerle gerçekleştirilmesi, örneğin okun abdestle ve besmeleyle atılması, İslam'da bulunan müstesna bir fikre, her türlü insani faaliyetin Allah için yapılması fikrine dayanmaktadır.[338] Okçuluğun dinî bir motif ve erdem şeklindeki tasavvurunun temelinde Hz. Muhammed'in hadislerinde yer olan okçuluk övgülerinin de etkisi olduğu görülmektedir. Bir rivayette peygamberin: "Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar: 1- Onu yapan; yeter ki bunu hayır maksadıyla yapsın. 2- Oku atan. 3-

[336] Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 15.
[337] Gamze Yönal, Türkmen, Mutlu, "Türk Kültür Yaşamında Okçuluk" *Asos Journal* Cilt 5, Sayı: 55, 2017, s. 525.
[338] Paul E. Klopsteg, *Türk Okçuluğu*, Erdem Yayınları, İstanbul, 2019, s. 42.

Oku atacak olana ulaştıran." şeklindeki hadisi[339]ve yine peygamber tarafından okçuluğun bir babanın çocuğuna öğretecekleri arasında sayılması, okçuluğun bu yönüyle sünnet olarak algılanmasına sebep olmuştur. Böylece okçuluk yalnızca savaş ve spor değil aynı zamanda ruhani bir disiplin olarak tasavvur edilmiş hatta ok meydanları dahi kutsanarak cennetten bir parça olarak anılmışlardır.[340]

Peygamberin hayatından ve İslami uygulamalardan referanslar bulan okçuluk Osmanlı İmparatorluğu döneminde de itibarını arttırarak varlığını sürdürmüştür. Fatih Sultan Mehmet döneminde Türk okçuluğu zirveye ulaşmıştır. Yalnızca savaşçılar değil sultanlar için de ok ve yay hâkimiyeti, bir maharet göstergesi durumundadır. Sultanlar arasında okçuluk hususuna en çok eğilen IV. Murat olmuştur. Hükümdarlık döneminde okçuluk cemiyetlerinin, ok ve yay imalatçılarının, öğretmenlerin ve okçuların katıldığı büyük şölenler düzenlemiştir.[341] Osmanlının kuruluş yıllarından itibaren en etkili silah sayılan ok ve yay, ateşli silahların ortaya çıkmasıyla savaş meydanlarındaki itibarını kaybetmiştir. Osmanlı ordusunun ok ve yay kullanmayı bırakmasından sonda spor amaçlı olarak devam eden okçuluk,[342] spor tekkelerinde hayat bulmuştur. Pek çok Osmanlı şehrinde ok atışları için tahsis edilmiş ok meydanları bulunmaktadır bunlardan en bilineni İstanbul'da haliç sırtlarında bulunan Okmeydanı'dır. [343]

Osmanlı'da spor teşkilatının temelini atan okçuluk tekkeleri, bir spor olarak okçuluk faaliyetlerinin daha organize şekilde gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmet'in oğlu II. Bayezid de okçuluğu geliştirmek amacıyla "Okçular Tekkesini" kurmuştur.[344] Eski bir geleneğin yok olmasını istemeyen Türkler, 1797 gibi ileri bir tarihte dahi ordusunda bir okçu müfrezesine yer vermektedir. 1808 ve 1839 yılları arasında hüküm süren II. Mahmut da okçular tekkesini yeniden canlandırmak

[339] Ebu Davud, Cihad 24, (2513); Tirmizi, Fedailu'l-Cihad 11, (1637); Nesai, Cihad 26, (6, 28).
[340] M. A. Küçük, 2018, s. 178.
[341] Paul E. Klopsteg, Türk Okçuluğu, Erdem Yayınları, İstanbul, 2019, s. 39.
[342] a.g.e., s. 40.
[343] M. Şinasi Acar, *Osmanlı'da Sportif Atıcılık Nişan Taşları*, Yem Yayınları, İstanbul, 2013. s. 64-65.
[344] G. Yönal, M. Türkmen, 2017, s. 527.

için tekkeye kaydolmuş, talimlere katılmış ve kurallara uygun şekilde resmî olarak üyeliğe kabul edilmiştir. Okçuluğun eski ihtişamını kazanması için uğraş veren padişah, okçuluk hakkında bir kitap yazılması için emir vermiştir. Ancak II. Mahmut'un çabaları, döneminden sonra etkinliğini yitirmiş; itibarlı okçuların sayısı ve okçulukla ilgili meslekler azalmıştır.[345]

Cumhuriyet Döneminde ise Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla ve eski okçuların torunlarının çabalarıyla 1937 yılında İstanbul'da "Ok ve Spor Kurumu" kurulmuştur. İlerleyen yıllarda Fazıl Özok'un gayretleriyle okçuluk alanındaki çalışmalar yoğunlaşmış ancak ülke geneline yayılamamıştır.

Dünya çapında okçuluğun spor olarak nitelendirilmesi 1931 senesinde yedi ülkenin katılımıyla gerçekleşen bir toplantı neticesinde Uluslararası Okçuluk Federasyonunun kurulmasıyla gerçekleşmiştir.[346] Türkiye on altıncı üye sıfatıyla 1955 yılında federasyona katılmıştır. Bugün 160'ın üzerinde üyesiyle dünya okçuluğunu temsil eden bu organizasyonun başkanlığını Prof. Dr. Uğur Erdener üstlenmektedir.[347]

3.1.1. Tozkoparan Dizisinde Okçuluk ve Millî Kültür Unsurlarına İlişkin Sunumlar

Türk toplumu ile ok ve yay arasında yalnızca maddi değil manevi de bir irtibat bulunmaktadır. Avlanmak ve savaşmak için kullanıldığı kadar, hükümdarlık nişanesi, güç ve cesaret sembolü olarak da kullanılmıştır. Peygamberin sünneti olması ve Kuran'daki referansıyla okçuluk manevi boyutunu güçlendirerek günümüze kadar gelmiş, asli işlevlerini yitirse de spor olarak varlığını sürdürmeye ve güçlenmeye devam etmiştir. Bu çalışmanın incelediği Tozkoparan dizisi ismini okçuluk tarihimizin en büyük kemankeşlerinden olan ve İmparatorluğun farklı yerlerinde bazıları hâlen

[345] P. E. Klopsteg, 2019, s. 41.
[346] https://worldarchery.sport/about-us (10.07.2021).
[347] https://worldarchery.sport/about-us/organisation/executive-board (10.07.2021).

aşılamamış on farklı rekor kıran Tozkoparan lakaplı okçu İskender'den almaktadır. Tozkoparan İskender'in en uzun rekoru aynı zamanda bir dünya rekoru olan, gündoğrusu havasıyla attığı Arkurı Menzili'nde 1281,5 gezle (846 m) kırılan rekordur.[348] Dizide Tozkoparan İskender, Mete'nin kendisine örnek aldığı ve emanetine ulaşmak için türlü sıkıntılara girdiği bir kahraman olarak resmedilmektedir. Mete, hayalerinde ve rüyalarında kendisini Tozkoparan olarak görmekte, bu hayallerde okçuluktaki hüneriyle zulüm görenleri zalimlerden kurtarmaktadır.

Dizide Tozkoparan'ın yayı bir emanet olarak saklanmakta ve bu yayın gizemli bir sırrı olduğuna inanılmaktadır. Bu sırra erişen ile kimsenin okçulukta yarışamayacağı düşünüldüğü için okla ilgilenen herkes sırrı çözme gayretine girmiştir. Tozkoparan'ın sırrı Simurg[349] gibi pek çok engelin ardındadır. Sırra ulaşmak için engelleri aşmak, bunu başarmak için de yeterli manevi olgunluğa erişmek gerekmektedir. Mete'nin emanete ulaşmak için gereken liyakati kazanma süreci, Türk okçusunun yetişme sürecini referans almaktadır. Dizide Türk okçusunun çalışkanlığı, ahlakı ve disiplinine vurgular yapılmakta, geleneksel Türk okçuluğu tanıtılmaktadır. Tablo 3.1.1.'de dizideki okçuluk ve millî değerlere ilişkin ifadeler ve ifadelerin hangi bağlamda ele alındığı yer almıştır.[350] Tablo 3.1.2.'de okçuluk ve millî değerlere ilişkin dizide geçen hadise ve tutum yer almıştır.

[348] Atilla Bir, Kaçar, Mustafa, Acar, Şinasi, "Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 8, 2006, s. 39-67.

[349] İran mitolojisindeki efsanevi kuş, bir diğer adıyla Zümrüd-ü Anka. Kuşların ulusu Simurg kuşların hiçbiri tarafından görülmemiştir. Kuşlardan birinin Simurg'a ait bir tüy bulması üzerine onun varlığından emin olan kuşlar onu aramaya çıkmışlar fakat zorlu yolculuğu çok azı tamamlayabilmiştir. Pek çok zorluğu geçerek Kaf Dağının ardına ulaşan otuz kuş, Simurg'un aslında kendileri olduğunu anlamışlardır. Mitolojik kuş Simurg, kişinin kemale olan yolculuğunu ve esas cevherin insanın içinde bulunduğunu sembolize etmektedir.

[350] İfadelerin bağlamı özellikle sunulmuştur. Bunun sebebi sözcüğün tek başına bir anlamı olsa dahi diğer sözcüklerle karşıtlık ya da uyumluluk içinde bir bağlam dâhilindeyken anlamının daha iyi anlaşılacağıdır. Kelimeler ya da ifadeler kültürel hafıza içinde bir koda göre şekillenir, hafıza sözü duyduğu an kültürel kodu devreye sokar böylece sözcük kullanıma dayalı bağlamsal bir anlama kavuşur. Sözcüğün ne olduğu kadar hangi bağlamda kullanıldığı da önemlidir.

Tablo 3.1.1. Dizide Yer Alan Okçuluk ve Millî Kültürle İlişkili İfadeler

Okçuluk ve Millî Kültürle İlişkili İfadeler	İfadelerin Bağlamı	Yer Aldığı Bölüm
"Evet, çocuklar Malazgirt Savaşı bizim için önemli bir zafer. Selçuklu Sultanı Alparslan ve Bizans İmparatoru Romen Diyojen'in orduları arasında 26 Ağustos 1071 tarihinde gerçekleşti. Türk savaşçı birliklerinin yüzyıllardır uyguladığı, Turan taktiği olarak da biliniyor, hilal taktiği bu savaşta çok önemli bir yere sahip. Bakın hilalin bu kısmında çoğunlukla oklu süvariler bulunmaktaydı. Ok, Malazgirt Savaşında çok önemli bir unsurdu."	Tarih dersinde öğretmen çocuklara hitaben söylemiştir. Tahtada hilal taktiğinin çizimleri bulunmaktadır.	1. Bölüm
"Ordular Malazgirt Ovasında karşı karşıya geldiler. Günlerden cumaydı, Alparslan'ın içinde bulunduğu grup karşı saldırıya geçti. Bunu gören Diyojen, Alparslan ve içinde bulunduğu gruba yöneldi ancak bilmediği bir şey vardı, o da Alparslan ve askerlerinin yem olduklarıydı. Alparslan ve ordusu taktik gereği geri çekildiler. Bizans ordusu bu sahte geri çekilişi bir bozgun sandı ve zafer çığlıklarıyla Selçuklu ordusunu takip ederek Alparslan tarafından hazırlanan tuzağa düştüler. Tepelerde bekleyen Selçuklu ordusu sağdan ve soldan gelerek Bizans ordusunu çembere aldı, Diyojen tuzağa düştüklerini anlamıştı ama artık iş işten geçmişti. Bizans ordusu büyük bir bozguna uğramıştı. Zaferden sonra Alparslan, atına bindi, okunu yayına koydu, yayını gerdi gerdi ve bıraktı, ok uçtu uçtu ve düştüğü yere Türklerin Anadolu'daki ilk obası kuruldu."	Tarih dersinde Mete coşkuyla Malazgirt Savaşını anlatmış öğrenciler şaşkın bir şekilde bir taraftan da merakla Mete'nin sözlerini dinlemişlerdir.	1. Bölüm
"Yabani bu ormanda yaşayan çok tehlikeli biri. İnsan gibi görünür ama aslında insan değildir. Tam 285 yaşında olduğu söylenir. Bu ormandaki her şeyde, her bir ağaçta, her kaya parçasında elinin izi vardır. Ruhları ona aittir. Gizli ilimleri kullanarak asırlardır bütün	TDK Sözlüğünde "Karanlık ve ıssız yerlerde, insanın gördüğünü sandığı korkunç hayalet." şeklinde tanımlanan Gulyabani adlı mitolojik varlığa gönderme yapan	2. bölüm

ormanı yönetir. Tabi bir zamanlar o da insanmış, demircilik yapıyor kendi hâlinde mutlu mesut yaşıyormuş. Mutluymuş çünkü orman çocuklarından haberi yokmuş. Orman çocukları, kendilerine ormanın sahipleri diyor ve gürültüyü hiç sevmiyorlarmış. Ama Yabani demir döverken çok ses çıkarıyormuş. Sonunda Yabaniye ormanı terk etmesini söylemişler ama Yabani gitmemiş. Orman çocukları da ona bir an bile huzur vermemeye ant içmişler. Her an her yerde peşlerindelermiş. Sonunda Yabani kendini evine hapsetmiş ve demirini de dövmeye devam etmiş. Öfkeli orman çocukları oraya da gelmişler. Sözlerini dinlemeyen Yabaniye çok ağır bir bedel ödetmişler, neyi var neyi yoksa yakıp kül etmişler. Yabani o gün acıdan delirmiş. Öyle çok acı çekmiş ki ateş bile Yabaninin acısına dayanamayıp intikamını alabilmesi için bir hediye vermiş. Yabani o günden sonra bütün çocuklara karşı nefretle dolmuş. Ormandan aldığı güçle yenilmez bir adam olmuş. Yenilmez ve kötüymüş, hem de çok kötü çünkü o gün içindeki tüm sevgiyi kaybetmiş. Artık Yabani sadece nefretten ibaretmiş. Her yerde gözü var.”	ifadeler, olağanüstü varlıklara ve sıra dışı olaylara yer veren Türk efsaneleriyle benzerlik göstermektedir. Çocuklar arasında yayılan bu efsane, çocukları tehlikelerden korumak için uydurulan korku hikâyelerini andırmaktadır. Çocuklar kendi aralarında hikâyeyi anlatmakta ve yeni arkadaşlarına ormanda tek başına gezinmemesini telkin etmektedirler.	
“Bilgisayarda oynadığınız o oyunlar var ya, el Harezmî sıfırı keşfetmeseydi o oyunların hiçbiri olamazdı. El Harezmî cebir ilminin mucididir. Ondalık sayıların kullanımını geliştirdi ve sıfır rakamının kullanımını açıkladı. El Harezmî’nin çalışmaları evreni matematikle anlamaya çalışan herkese ışık tutmuştur.”	Matematik dersinde öğret-men, öğrencilerine sıfırın bilgisayar teknolojilerindeki önemini ve onu matematik dünyasına kazandıran El Harezmî’yi anlatmıştır	2. Bölüm
“Okçuluğu sen seç seçmezsen evlat, okçuluk seni seçer. Senin seçtiği gibi, beni seçtiği gibi. Sevda işidir okçuluk bir kere dokundun mu bir daha elinden bırakamazsın. O ağacın ruhu ile bir olur ağacın ruhu ile bir olur ruhun, gözlerin	Salih Hocanın Mete’ye okçuluğu neden seçtiğini anlatmaktadır.	4. Bölüm

kapanır kalp gözün açılır, gördüğünle değil hissettiğinle atarsın oku. Öyledir okçuluk işte his işidir, ruh işidir, kalp işidir. Benim kalbimde bu sevdaya düştüğünde senin kalbin kadardı. İlk hocam rahmetli babam da sonra Rauf Efendi sonra da ustam, akıl hocam Asaf Hoca, bildiğim her şeyi ondan öğrendim. Sonra da onun kabiliyetine, onun mahiyetine, onun sırrına emanetçi oldum.”		
“Bakın, burada yazıyor. Aşık oyunu Orta Asya’daki çocukların ok atışlarını iyileştirmek için baş parmak kaslarını çalıştırma yardım eder. Yaptığımız hiçbir şeyin boşuna olmadığını söylemiştim.”	Salih Hoca öğrencilerini bedenen ve zihnen eğitmek için geleneksel yöntemler kullanmaktadır. Onlardan biri olan aşık oyunu dizide tanıtılmıştır.	4. Bölüm
“Tozkoparan İskender okçuluk tarihimizin en büyük kemankeşlerindendir. Bir ok atışı sırasında yayını öyle gelmiş ki yayının toz denilen kısmını koparmış bu yüzden ona Tozkoparan demişler attığı bir ok 846 metre uzağa gitmiş. Bu atış dünya rekoruymuş. Atış o dönemin ustaları tarafından belgelenip okun düştüğü yer yere Nişantaşı dikilmiş fakat o taşın asıl yerini bilmiyorlarmış.”	Mete’nin bulduğu haritadaki simgeyi telefondan tarayan Burak, simgenin Tozkoparan’a ait olduğunu ve onun nişan taşını işaret edebileceğini söylemiştir.	6. bölüm
“Tozkoparan'ı bilir misiniz? Menzil atışlarında attığı ok hâlâ dünya rekoru. Tamı tamına 1281,5 gez yani bu da yaklaşık 800 metreye tekabül ediyor.”	Sezgin öğretmen Nurgül Hanım’ı etkilemek için okçuluk tarihine ilişkin bildiklerini anlatmaktadır.	6. Bölüm
“Okçuluk insana özgüven veren bir spordur üstelik sınava hazırlanmana da yardımcı olur.”	Ayla Hoca Yasemin’i ok dersi almaya ikna ederken söylemiştir.	6.bölüm
“Ne hevâ vü ne kemân ü ne kemânkeş; âncak erdiren menzilîne tîri nidâ-yı Yâ Hakk! Yani “ne havadır ne yaydır ne de okçu; hedefe ulaştıran oku bu yakarıştır, Ya Hak!”	Salih Hoca, öğrencisi Mete’ye nefesini kontrol edebilmesi için “Ya Hak” nidasını kullanmasını öğütlemektedir.	7. Bölüm
“Çocuklara millî değerlerimizi aktarmak için gönüllü olarak ders veriyorum.”	Salih Hoca denetime gelen zabıtalara işini açıklamıştır.	7. Bölüm

“En azından millî değerlere saygınız olsun!”	Zabıtaların Salih Hoca’yı şikâyet eden Berke’ye itirazı.	7. Bölüm
“Okçuluk ustalık ister, azim ister, çalışma ister. Okçuluğun üç kuralından biri, ehil olmayana yay verilmez. Diğerleri, görmediğin yere ve eti yenmeyen kuşa ok atma. Görmediğin yere ok atarsan birine zarar verebilirsin, eti yenmeyen kuşa ok atarsan keyfi yere bir can almış olursun.”	Salih Hoca’nın öğrencilerine okçuluğun esaslarını anlatırken kullandığı ifadeler	7. Bölüm
“Ben yazmıyorum oğlum, o beni yazıyor. Ben senin yaşındayken ustam, en çok ne yaptığına dikkat et derdi. İnsan söylediklerini geri alır, düşündüğü zaten onda kalır ama bir şeyi bir kez yaptı mı geri dönüşü olmaz. O yüzden yazmadan önce düşünüp taşınıp emin olmak gerek. Hat da hayat gibidir. Hatta bir çizgi çektin mi geri dönüşü olmaz. Yaşam gibidir; özenli olmak, işlemeden önce sabretmek gerekir. Acele edersen aceleni, tereddüt edersen elinin titrediğini gösterir. Hat sabrı, emin olmayı, kararlı olmayı öğretir. Yani biz onu yazmayız o bizim kim olduğumuzu yazar evlat.”	Salih Hoca hat yazarken oğluyla aralarında geçen ve hat sanatının inceliklerini anlatan konuşmayı hatırlar.	8. Bölüm
“Buna “hüsnü hat” denir yani güzel yazı. Okçulukla hat birbirine çok benzer. Çoğu okçu aynı zamanda hattattır. İkisinde de çırak olan kişi, usta olanın dediklerini sabırla yapmalıdır. Bazı hatlar aşırı gösterişli bazıları ise sadedir. Önemli olan gösteriş yapmak değil zor olanı güzel ve sade kılmaktadır. Hayatta da böyle gösterişten uzak, sadelikten yana olmalısınız.”	Salih, öğrencilerine sabrı ve özeni öğretebilmek için onlardan hat çalışmaları yapmalarını istemiştir.	8. Bölüm
“Ayak taşı okçuların üzerinde durup ok attıkları taşa, ayak taşı denir.”	Salih Hoca bir Okçuluk terimi açıklamıştır.	10. Bölüm
“Her hünerde başı çeken, ok atmada en seçkin kişi kimdir? Ok atarken elinin kuvvetini gördüğü için padişahın taltifine mazhar oldu. Ok düştü 1242 gez ardına. O kadar hızlı hareket etti ki yarışmada, herkes çok şaşırdı. Ok	Mete bulduğu haritadaki Osmanlıca yazıyı tarih öğret meni Nurgül Hoca’dan okumasını istemiştir. Yazı dizide pek çok kez	

meydanın merdi pehlivanı menzil sahibi Tozkoparan.”	tekrarlanacağı üzere Tozkoparan’ın nişan taşında yer alan açıklama yazısıdır.	
“Peki, neden okçuluk hocam?” “Ata sporumuz olduğu için tarihimizin bir parçası olduğu için.”	Misafir okçuluk ekibinin Hocası neden okçuluğu seçtiğini açıklamıştır.	11. Bölüm
“Bu bir Türk yayı, Osmanlı yayı olarak da bilinir. Manda boynuzundan yapılır. Tozkoparan bu tür yayları kullanan gerçek bir okçuydu. Okçuluk o zamanlarda Türklerde hayatın bir parçasıymış. Sadece kemankeşler değil halk da gündelik hayatında yay çekmekle ilgilenir, yaylar üzerine sohbetlere girişirmiş. Tozkoparan'ın karşısına bir gün kimsenin çekmeye gücünün yetmediği bir yay çıkmış. Ahali ne kadar denese de bu yayı germeyi bir türlü başaramamış. Bir kemankeşi sıradan halktan ayıran disiplinli çalışmasıymış, boyutları ya da görünüşü değil. Yıllarca çile çeken, yüzen ve yay çekmek için kollarını güçlendiren Tozkoparan için hiçbir yay zorlu değilmiş çünkü o Tozkoparanmış.”	Salih, öğrencilerine Türk yayını tanıtırken Mete kendisini Tozkoparan olarak gördüğü hayallere dalmıştır.	11. Bölüm
“Size Tozkoparan İskender ile acemin hikâyesini anlatayım. Acem İranlı demektir. Osmanlı'nın en güzel dönemlerinden Fatih Sultan Mehmet Han'ın döneminde, İran'dan usta bir kemankeş gelir ve tüm kemankeşleri meydan okur. Tozkoparan o zaman bir ekmek ocağında un taşımaktaydı. Fatih Sultan Mehmet Han vezirine ‘bizde bu adama galip gelecek bir yiğit yok mudur? diye sormuş. Taşı kaldıran kişi, acemle yarışacakmış. İhtiyar kemankeşler bunun üzerine harekete geçmiş, ortaya ağır bir taş bırakmışlar. Taşı kaldırana da büyük bir ödül olduğunu söylemişler. Tozkoparan İskender utana sıkıla meydana çıkmış ve taşı kaldırıp kaldırıp bırakmış. Her	Salih Hoca, çok çalışmanın, bedenen ve zihnen güçlenmenin okçuluk için önemini anlatmak için bu hikâyeyi anlatmıştır.	13. Bölüm

güçlü olan kemankeş olamaz, yayın dilinden anlamalı, rüzgârı nefesi gibi hissetmeli. Tozkoparan, İranlının okuyla deldiği levhanın aynısından bir tane daha koyup ikisini birden okuyla parçalamış. Kendisinden daha iyi bir kemankeş ile karşılaştığını fark eden Acem oradan sessizce uzaklaşmış. “		
“Osmanlı'dan kalma bir vakıf arazileri halk yararına vakfa devredilen arazilerdir. İnsanlığın iyiliği için ayrılmıştır. Devletin koruması altındadır. Alınıp satılamaz.”	Vakıf arazisini almak isteyen Nevzat’a neden burayı alamayacağı emlak danışmanı tarafından açıklanmıştır.	13. Bölüm
“Bu ıslıklı ok yani ötken oku, bir diğer adıyla çavuş oku. Bu Türk hükümdar Metehan’a ait bir ok. Oktaki delikleri görüyor musunuz? İşte bu deliklerden hava girip ıslığa benzer bir ses çıkarıyor. Lider okunu nereye atarsa takım arkadaşları da oraya atıyor.”	Salih, öğrencilerine kabiliyetlerine uygun geleneksel oklar vermiş ve ıslıklı oku tanıtmıştır.	13. Bölüm
Mete- “Bu zihgir, okçu yüzüğü atış yaparken başparmağınız yaralanmasın diye başparmağa takılır” Burak- “Mete haklı internette başka fikirler de buldum. Yay gerildiğinde yüksek miktarda enerji veriyormuş o enerjiden zihgir sayesinde korunuluyormuş.”	Mete ve arkadaşları haritadaki ipuçlarını takip ederek nişan taşının yerini bulmuşlar ancak nişan taşı onlardan önce ele geçirilmiştir. Nişan taşının geride bıraktığı boşlukta Tozkoparan’ın emanetini saklayan ustaların sakladığı kutuyu bulmuşlar. Kutudan çıkan nesnenin emanetlerden biri olan Tozkoparan’ın zihgiri olduğu anlaşılmıştır.	14. Bölüm
“Bu zihgir çok özel bir zihgir. Tozkoparan’ın zihgirini bulmuşsunuz. Kemankeşler oku ve yayı ile tek vücut olurlar. Tozkoparan İskender de sağ elinin başparmağındaki zihgiri hiç çıkarmazmış. Tozkoparan bazen eline üç ok birden alır, yayı başparmağı ile çektiği için boşta kalan parmaklarıyla yedek okulları tutabilirmiş. Böylece hızlıca peş peşe üç ok	Mete ve arkadaşlarının bulduğu zihgiri ustaları Salih Hoca’ya getirmişler. O da zihgir hakkında bilgiler vermiştir.	14. Bölüm

birden atar, düşmanları karşısında avantaj elde edermiş.”		
“Beş taş, beş büyük emanet. Bize emanet olan basit bir miras değil bir büyük bilgidir Salih. Vekilliğimiz taşlara değil, taşların ardındaki birikimedir. Tozkoparan maharetini işlediği yayı, bildikleri kuşaktan kuşağa aktarılsın diye bize emanet etti. Vakti elbet gelecek sırrı koruyan beş ustanın menzilindeki nişan taşlarından emanetler kendini açık edecek. Bekçiliğin anlamı o gün kendini gösterecek Salih. Beş taş, beş büyük emanet. Hepsini koruyacak, hepsine sahip çıkacaksın. Tozkoparan’ın yayı kendini ancak emanetler onları saklayan ustaların ayak taşlarına yerleştiğinde gösterecek. Bu kutsal görev, zamanında bana emanet olduğu gibi bundan böyle sana emanettir Salih ona layık olasın.”	Bir emanetin kabulü, onun hakkıyla korunması ve sahibine teslim edilmesi Türk töresinde olduğu kadar okçulukla yakından ilişkili olan tasavvuf geleneğinde de önemli ödevler arasındadır. Dizinin temel konusunu oluşturan Tozkoparan’ın emanetinin ona layık bir isme (Mete’ye) ulaştırılması, bir taraftan tasavvuf düşüncesindeki emanet diğer taraftan emanete layık olmayı ifade eden liyakate göndermelerde bulunmaktadır. Dizi boyunca okçuluğun ruhani tarafına yapılan vurgu “emanet” kavramında yoğunlaşmıştır. İmam Gazali Mükaşefetü’l Kulüb adlı eserinde emanet kelimesinin iman kökünden geldiğini onu muhafaza edenin imanını muhafaza edeceğini söylemektedir.[351] Dizideki emanet de benzer şekilde ulaşılıp muhafaza edilmesi gereken olarak nakledilmektedir. Dizinin 33. Bölümünde son emanetin, dördüncü emanet olan aynada yansıyan yüz, yani Mete olduğu ortaya çıkmıştır. Meşhur Zümrüd-ü Anka	

[351] İmam Gazali, *“Mükaşefetü’l Kulüb”*, Semerkand Yayınları, 2013, s. 85.

	efsanesinde olduğu gibi Simurg ulaşılması gerekeni değil menzile varanı işaret etmiştir. İran mitolojisindeki hikâyede Simurg'a ulaşmak isteyen kuşların tamamı yola çıksa da çoğu yoldaki imtihanlara yenik düşmüş geriye kalan otuz kuş, Simurg'un kendileri olduğunu anlamıştır. Aynı alegori, tasavvuf geleneğinde de sıklıkla tekrarlanmış, insanın sınırlılıklarından kurtulup yaratıcının mutlaklığına erişmesinin ancak çileli bir yolu kat etmesiyle mümkün olduğu işaret edilmiştir.[352]	
Berke- "Ata sporu güreş derslerine başladım." Güreş Hocası- "Güreş disiplin demektir, güreş kuvvet demektir, güreş güç demektir Berke!"	Salih'in koruduğu ormanda emanetleri arayan Berke, sürekli Salih tarafından engellenmektedir. Berke, Salih'le mücadele edebilmek için güreş dersleri almaya başlar.	14. Bölüm ve 15. Bölüm
Asya- "Televizyonda okçulukla ilgili bir belgesel izledim. Orada İngiliz uzun yayından bahsediyordu bizim yayımızdan çok daha uzun ve büyük bir yaymış." Salih Hoca- "Çok daha büyük olması Türk yayından daha iyi olduğu anlamına gelmez İngiliz yayı uzun yapısından dolayı Türk yayına göre daha kullanışsızdır. Uzun yay, tek parçadır, tek parça ağaçtan yapılır. Uzun atışlar için tasarlandığı söylenir. Kendi coğrafyasında üstünlük sağlamıştır ama okçulukta İngilizlerle	Öğrencisinin İngiliz yayına ilişkin sorusunu yanıtlayan Salih Hoca Türk yayının niteliklerini, kuvvetini ve hangi malzemeler kullanılarak yapıldığını açıklamıştır. Amerikalı fizikçi Paul E. Klopsteg "Türk Okçuluğu" adlı eserinde Türk yayıyla yapılan menzil atışlarının uzun yayınkilere kıyasla hayret	15. bölüm

[352] Süleyman Uludağ, *"Hayata Sufi Gözüyle Bakmak İnsan-İslam- İrfan",* Dergâh Yayınları, 2015, s. 293.

Türklerin hiç karşı karşıya gelmediği unutmayalım. Yayları esnek olabilir fakat yapısından ötürü Türk yayı kadar kullanışlı değildir. Bizim yayımız kompozit yani yapımında çok malzemenin kullanıldığı bir yaydır. Diğer yaylar gibi yalnızca ahşaptan değildir. Üç ana kısımdan oluşur. Yayın arka yüzü manda boynuzu ile Mersin balığının damağından elde edilen özel bir tutkalla akçaağacı yapıştırılır, yayın ön yüzü ise sığırın aşil tendonu ile kaplanır. Yay çekildiği zaman yayın ön yüzü gerildiği gibi yayın arka yüzü de daralır. Bu yüzden Türk yayı küçük olmasına rağmen İngiliz yayından daha kuvvetlidir. Türk yayı ile Türkler pek çok zafer kazandı hatta Doğu Roma İmparatorluğu'nun sonunu getiren İstanbul'un fethinde Türk yayları en önemli silahlardan biriydi. Tabi Fatih Sultan Mehmet Han bu savaşı sadece silahlarla değil zekâsı ve azmi ile kazandı."	verici şekilde uzun mesafelere ulaştığını söylemektedir.[353] Yazar aynı kitapta İngiliz uzun yayıyla aynı dönemde ortaya çıkan Türk yayının üstün niteliklerinin, bilinçli olarak görmezden gelinmese dahi ihmal edilmiş olabileceğine vurgu yapmaktadır.	
"Bunlar nişan taşlarıdır; Osmanlı'da kemankeşlerin uzun menzilli atışlarından sonra okun düştüğü yere dikililer. Bulduğumuz bu taş, namı büyük kemankeşlerimizden Tozkoparan İskender'e ait. Taşlar büyük bir ipucu. Yıllardır kayıp olan gizemli kemankeş ocağının yerini gösterecek bize. Onu bulduğumuzda tüm dünya Tozkoparan'ın sırrını öğrenmiş olacak ve her şey gün yüzüne çıkacak."	Salih Hoca'nın koruduğu emanetin peşindeki Ayla Hoca, Tozkoparan'ın nişan taşına ulaşmış ve diğer emanetleri bulmak için taşı incelemeye başlamıştır.	15. Bölüm
"Bu normal bir ok, standart savaş oku; bu darbeli ok, yakın mesafede karşındakini sarsmak ya da kalkanları düşünmek düşürmek için kullanılır. Bu meşhur menzil oku, uzun mesafe atışlarda kullanılır. Havada en iyi süzülen oktur. Meşhur ıslıklı oktur, ötken oku	Ayla Hoca Öğrencisi Sinan'a geleneksel okçuluk dersleri kapsamında ok türlerini tanıtmıştır.	16. Bölüm

[353] P. E. Klopsteg, 2019, s. 32.

da denir. Lider kalabalık grup içinde okçuları yönlendirmek için bunu kullanır.”		
“Kendi tarihinize, ustanıza saygınız yok! Taşı yerinden oynatarak Tozkoparan'ın rekorunu ispat etme şansını yok ettiniz. Peşinde olduğunuz her neyse bundan daha değerli olmadığına eminim.”	Cihan’ın, taşı çalan Ayla Hoca’ya hitaben kullandığı ifadeler, tarihi önemi olan nesnelerin kişisel hırs ve emellere alet edilemeyecek kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.	16. Bölüm
“Zeybek sabrı ve kararlılığı temsil eder.”	Batı Anadolu’ya özgü bir halk oyunu olan Zeybek, Çanakkale şehitlerini anma programında sahnelenmiştir.	17. Bölüm
“Çanakkale şehitlerini anma gününe yakışır bir iş yapmamız gerekiyor. Ayrıca bu töreni çocuklarımıza değerlerimizi yansıtmak adına önemli görüyorum.”	Cihan, Çanakkale şehitlerini anma programında ciddiyetsiz çalışmalar yapan öğretmen ve velileri uyarmıştır.	17. Bölüm
“Ecdadımız Çanakkale Savaşı'nda ne yaptı bilir misin? Düşman boğucu gazlar kullandı, sıhhiye çadırlarına saldırdı ama ecdadımız kazanmanın birçok yolu olduğunu olduğu halde doğru yoldan ayrılmadı ve Allah'a sığındı. O yüzden bu savaş centilmenler savaşı olarak anılır.”	Salih öğrencilerine amaçlarına ulaşmak için asla hileli yollara başvurmamalarını, sonuçlarını beğenmeseler de doğru yoldan ayrılmamalarını Çanakkale Savaşında atalarımızın gösterdiği hassasiyeti örnek göstererek öğütlemiştir.	17. Bölüm
“Çanakkale Savaşı, Birinci Dünya Savaşı içinde gerçekleşmiştir. Güç ve silah olarak bizden üstün olan itilaf devletleri, zayıf gördükleri Osmanlı’yı mağlup etmek için bir an önce Çanakkale Boğazı’nı geçmek istediler ama başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Türk askerinin başarılı direnişi karşısında başarısız oldular. Tarihimiz zaferlerle dolu evet ama Çanakkale bizim için çok önemli çocuklar. Bunun sebeplerinden birincisi en zayıf olduğumuz anlarda bile milletçe birlikte	Tarih öğretmeninin Çanakkale zaferine ilişkin bu ifadeleri sınıftaki tüm çocukları duygulandırmıştır.	18. Bölüm

hareket ettiğinizde yenilmez olduğumuzu göstermemizdir. İkincisi ise gücün silah ve cephane ile değil doğrulukla, vatan sevgisi ile ilgili olduğunu tüm dünyaya göstermemizdir. Çanakkale zaferi Türk insanının fedakârlıkları sayesinde kazanıldı. Atalarımız bugün burada olabilmemiz için çok büyük bedeller ödediler. Çanakkale'de şehit olanlar bugün etrafınızda gördüğünüz insanlardan farksızdı. Aynı değerlere inanıyordu, aynı şeylere gülüyorduk lakin söz konusu vatan olunca hepsi gözünü kırpmadan sıcak yuvalarını geride bıraktı."		
"Çanakkale Savaşını sadece bir savaş olduğu için anmıyoruz, ecdadımız Çanakkale'de tüm insanlığa savaşını bile bir onuru olduğunu ve insanlarımızın en zor şartlarda bile değerlerine bağlı kaldığını gösterdiği için anıyoruz. Bize bu değerleri çocuklarımıza aktarmamızı sağlayan, başta Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları olmak üzere tüm şehit ve gazilerimizin ruhları şad olsun!"	Cihan'ın anma programında Çanakkale zaferi hakkında kullandığı bu ifadeler katılımcılar tarafından alkışlanmıştır.	18. Bölüm
"Gazamız mübarek olsun"	Dizide sık tekrarlanan bu sözcükler Türk hükümdarlarının savaşa giderken muvaffakiyet temennisiyle orduya hitaben söyledikleri sözdür.[354]	Muhtelif bölümlerde

Tablo 3.1.2. Dizide Yer Alan Okçuluk ve Millî Kültür Unsurlarıyla İlişkili Hadise ve Tutumlar

Okçuluk ve Millî Kültür Unsurlarıyla İlişkili Hadise ve Tutumlar	**Yer Aldığı Bölüm**
Kültürümüzde yeri olan ve hâlen Türkiye'de pek çok evde sürdürülen yerde yemek yeme alışkanlığına da değinilmiş. Taşınma sırasında masalarının ayağı kırılan Sağlam ailesi yeni evlerindeki ilk yemeklerini yerde yemişler, bu	1. Bölüm

[354] Gaza, İslâmiyet'i yaymak, Müslümanların yönetimindeki toprakları veya nüfuz alanını genişletmek gibi amaçlar uğrunda savaşa katılmak ve "cenk etmek" anlamına gelmektedir.

durumdan şikâyet eden ailesine baba Cihan, "Ne var canım eski günlerdeki gibi bir küçükken hep böyle yerdik, ailecek hep beraber." yanıtını vermiştir.	
Okçuluk öğrencilerinin başparmak kaslarını güçlendirmek için "aşık oyunu" oynamaları[355]	4. Bölüm
Bakır kaplarda çorba; toprak kaplarda ıhlamur içilmesi [356]	10. Bölüm
Güreş dersleri	14. Bölüm
Geleneksel kıyafetlerle gerçekleştirilen geleneksel okçuluk müsabakaları	13. Bölüm ve 18. Bölüm
Türk Sanat musikisi korosunun kurulması	17. Bölüm
Çanakkale türküsünün koro tarafından seslendirilmesi	18. Bölüm
Zeybek gösterisi	18. Bölüm
Öğrencilerden müzik sınavı için bir Türkü ezberlemelerinin istenmesi üzerine öğrencilerin Atabarı türküsünü okuması	20. Bölüm

Tablolardan açıkça görüleceği gibi okçuluk ve okçuluğa ilişkin kavramlar dizide yoğun şekilde yer almış, okçuluk yalnızca bir spor değil Türk tarihinin vazgeçilmez bir parçası ayrıca manevi bir yolculuk olarak sunulmuştur. Türk kültürünün başat ögelerinden olan ok ve yay, aynı zamanda insanın kendini ehlileştirmesi ve daha iyi, daha erdemli hâle getirmesi için bir araç olarak gösterilmiştir. Bu çalışmaya örnek olan dizi boyunca okçuluğa ilişkin terimler açıklanmış, ünlü okçular, ok ve yay çeşitleri tanıtılmış, iyi bir okçunun sahip olması gereken erdemler sıralanmıştır. Tozkoparan İskender'in sıklıkla anıldığı dizide

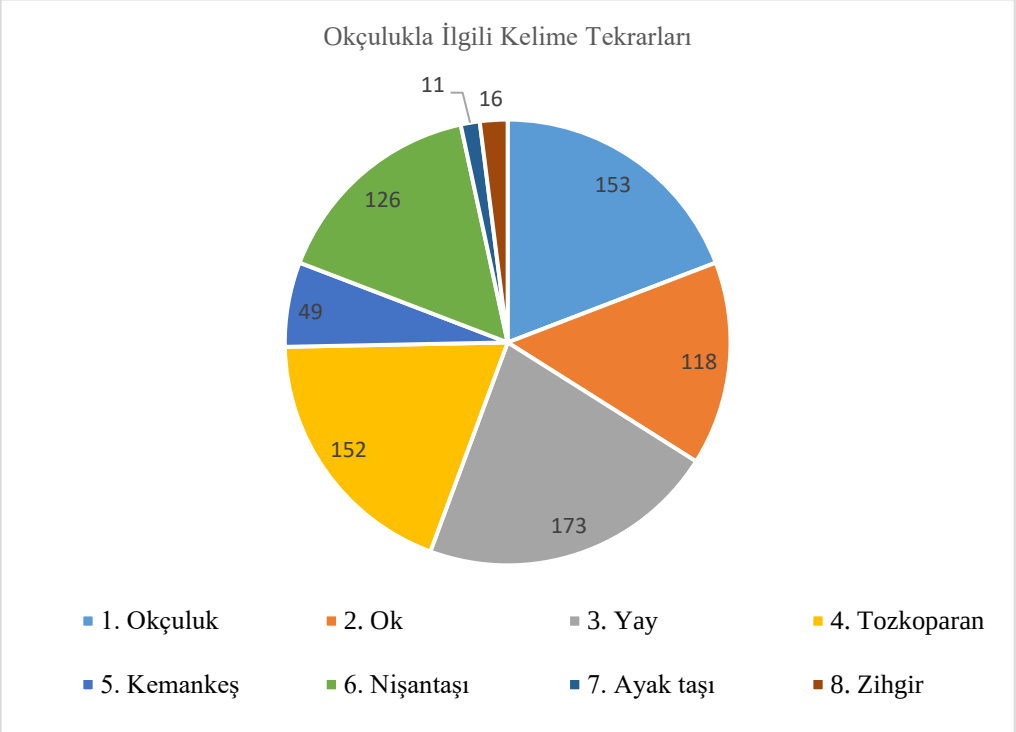
[355] Tarihi Türk eğlencelerinden biri olan, eski çağlardan beri pek çok farklı coğrafyada rastlanan aşık oyunu, özellikle keçi, koyun, kuzu gibi hayvanların aşık kemiğiyle oynanmaktadır. Pek çok formu olan oyunun en yaygın biçimi kemiklerin sıra hâlinde yan yana dizilip eldeki kemikle uzaktan hedef alındığı ve sıralamadaki kemikleri en uzağa atanın birinci olduğu hâlidir. Aşık oyununa ait olduğu düşünülen en eski kalıntılar neolitik döneme kadar uzanmaktadır. Eski Yunan'dan Avrupa toplumlarına kadar geniş bir alanda izine rastlanan oyun Orta Asya'da günümüzde dahi varlığını sürdürmektedir. Kaşgarlı Mahmut Divanü Lügat-it Türk adlı eserinde çelik çomak, bebek, ceviz oyunlarına ek olarak çelik çomak oyununu da çocuk oyunları arasında saymıştır. Detaylı bilgi için Bkz., Heval Bozbay, "Geçmişten Günümüze Aşık Oyunları" *Folklor Edebiyat Dergisi*, Cilt 19, Sayı: 73, 2013, 147-161.

[356] Bir toplumda tüketilen yiyecek ve içeceklerin çeşitlerini, bunların hazırlanması, pişirilmesi, saklanması süreçlerini; bununla ilişkili olarak yemek mekânları, araç gereçleri ve yemek geleneğini ifade eden mutfak kültürü; bir toplumun sosyal, kültürel, ekonomik koşullarına, tarihsel kimliğine, tarım üretimine ve yeme içme alışkanlıklarına göre şekillenen, kendine özgü kültürel bir yapıyı ifade etmektedir. Yeme içmeye dâhil tüm süreçler kaçınılmaz olarak kültürün bir parçasıdır. Detaylı bilgi için Bkz., Yasemin Solmaz, "Türk Mutfak Kültürü ve Beslenme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme" Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı: 3, 2018, s. 108-124.

başkarakter Mete, kendisini Tozkoparan olarak hayal etmektedir. Osmanlı'nın usta kemankeşlerinden Tozkoparan, örnek alınacak bir millî kahraman olarak sunulmuştur. Dizide başkaraktere "Mete" isminin verilmesi, ıslıklı okun mucidi Türk Hükümdar Mete Han'a ve Olimpiyat şampiyonu millî okçumuz Mete Gazoz'a bir gönderme olarak değerlendirilebilir. Dizide antrenman yapan Mete, babasına başarılı olmak istiyorsa en az Mete Gazoz kadar (günlük 400) atış yapması gerektiğini söylemiştir.

Bunlara ek olarak Çanakkale Savaşı için iki bölüm ayrılmış, Çanakkale türküsünün okunduğu ve zeybek gösterisinin yapıldığı bir anma töreni düzenlenmiştir. Malazgirt Savaşı, Dandanakan Savaşı, Metehan, yeniçeriler, hüsnü hat, güreş, aşık oyunu gibi pek çok tarihi unsur dizide yer almıştır. Mete, kendisini Tozkoparan olarak hayal ettiği kısımlarda geleneksel okçuluk kıyafetleri giymiş bir Osmanlı kemankeşi gibi görünmektedir.

Tablo 3.1.3. Dizide Yer Alan Okçulukla İlgili Kelime Tekrarlarını Gösteren Grafik

Okçulukla dizide geçen kelimelerin kaç kez tekrarlandığı sayılarak yukarıda yer alan grafik oluşturulmuştur. Buna göre okçuluğa dair en çok "yay" kelimesi

tekrarlanmış, ikinci sırada "okçuluk" kelimesi bulunurken, "Tozkoparan" kelimesi üçüncü sırada yer almıştır.

3.2. DİNÎ DEĞERLERE İLİŞKİN SUNUMLAR

Okçuluk ve okçuluğun kültürümüzdeki yeri ile ilgili detaylı incelemenin ardından çalışmanın bu bölümü, Tozkoparan dizisindeki dinî değerlerin sunumuna ayrılmıştır.

Dizide okçuluğun ruhani boyutu vurgulanmakta okçuluk, bir nefis terbiyesi işi olarak gösterilmektedir. Sır, emanet, hakikat, liyakat, teslimiyet, sabır, şükür, tevekkül, çile, birlik, edep, kibir, kendini beğenmek ve zaman gibi tasavvuf terimleri sıklıkla kullanılmıştır. Tablo 3.2.1.'de dinî değerlere ilişkin dizide yer alan ifadeler ve kullanıldıkları bağlam gösterilmiştir.

Tablo 3.2.1. Dizide Yer Alan Dinî Değerlerle İlgili İfadeler

Dinî Değerlere İlişkin İfadeler	İfadelerin Bağlamı ve Yorumu	Yer Aldığı Bölüm
"Allah kimseye yaşatmasın."	Cihan ve mahalle muhtarının Salih Hoca'nın oğlunu kaybetmesi hakkında konuşması	2. Bölüm
"Bazı hakikatleri arayarak erişemezsin evlat eğer onlar isterse gelip seni bulurlar"	Salih, sırrı öğrenmeye çalışan Mete'ye henüz zamanı gelmediğini ifade etmek için kullanmıştır.	4. Bölüm
"Ben yıllardır hiç hastalanmadım ama o gün hastalandım ateşim çıktı ve Buğra'yı okuldan almaya annesi gitti. Bak bu kader. Sonra yolda karşılarına çıkan köpek, Buğra çok severdi o köpeği, işte bu da sebep. Kaderle sebep birleşince ben her şeyimi kaybettim."	Salih Mete'ye ailesinin kaybını kader ve sebeple açıklamıştır	4. Bölüm

“Allah’ım sen koluma kuvvet ver, çalışmalarımın karşılığını almama yardım et!”	Mete’nin gece bir sonraki günkü müsabaka için ettiği dua.	6. bölüm
“Yapabileceğine inanmalı ve ruhunu yaratana teslim etmelisin. Kalbini de zihnini de ancak böyle rahatlatabilirsin. Unutma sen atmayacaksın o atacak.”	Salih Hoca, Mete’ye nefesini kontrol edebilmesi için yapması gerekenin kendisini Allah’a teslim etmek olduğunu öğütlemiştir.	6. Bölüm
“Bedir Savaşı Müslümanlara güç ve üstünlüğün güç ve sayıyla değil inançla ilgili olduğunu göstermesi açısından önemlidir.”	Tarih dersinde Nurgül öğretmenin kullandığı ifadeler.	6. Bölüm
“Ne hevâ vü ne kemân ü ne kemânkeş; âncak erdiren menzilîne tîri nidâ-yı Yâ Hakk! Yani ne havadır ne yaydır ne de okçu; hedefe ulaştıran oku bu yakarıştır, Ya Hak!”	Salih Hoca, Mete’ye nefesini kontrol edebilmek için “Ya Hak” sözcüklerini kullanmasını tavsiye etmiştir.	7. Bölüm ve 20. Bölüm
“Hz. Mevlâna’nın dediği gibi kusurları örtmekte gece gibi olun. Yani gece gibi karanlıkta kalmalı o kusurlar. O kusurları başkalarına şikâyet ederek utandırmamalısınız. O çocuklar bile tüm yanlışlarına rağmen sizin böyle davrandığınızı gördüğünde size karşı yumuşayacaklardır. “	Salih Hoca, rakipleriyle birlikte ödev yapması gereken öğrencilerine, Türk tasavvuf düşüncesinin en önemli isimlerinden Mevlana’nın öğüdünü hatırlatmış, onların hatalarını görmeden güzellikle yaklaşırlarsa kolaylıkla beraber çalışabileceklerini söylemiştir.	9. Bölüm
“Uhud Savaşı'ndaki okçuların hikâyesini bilir misiniz? Uhud Savaşı peygamberimiz Hz. Muhammed ve ona inanan Allah dostları için sonrasında ibretlik dersler alınmış bir savaştır. Peygamber efendimizin bana bir şey olsa dahi yerinizden ayrılmayacaksınız dediği okçular yerlerinden ayrılmasalardı yani bir ekip olabilselerdi belki de bugün o savaşı bir zafer olarak anlatabilecektik ama maalesef böyle olmadı bu söylediklerimi sakın unutmayın gerçek bir ekip olmak bunu gerektirir.”	Salih Hoca, öğrencilerine ekip olarak çalışmanın erdemini açıklamak için Uhud Savaşından örnekler vermiş, emre itaat etmek ve kişisel hırslar yerine topluluğun faydasını öncelemenin önemini vurgulamıştır.	9. Bölüm

Elif- “Uhud Savaşı'nda peygamberimizin amcası Hz. Hamza şehit düşmüş Allah rahmet eylesin.” Asya- Sa'd bin Ebû Vakkas yani namı diğer kemankeşlerin reisi, Uhud Savaşını attı oklarla Peygamberimizin övgüsünü kazanmış.” Mete- “Mekkeli müşrikler sayıca üstün olmalarına rağmen kaybettikleri Bedir Savaşını içlerine sindiremiyorlardı. Bu yüzden Hz. Peygamber Efendimizle sahabeleri müşrikler ile Uhud Dağı’nın eteklerinde karşı karşıya geldiler. Hz. Peygamberimiz tepeye elli okçu yerleştirdi ve onlara bana bir şey olsa dahi bu tepeyi terk etmek yok dedi.” Burak- “Uhud Savaşı'nın en büyük kaybı kuşkusuz ‘Allah'ın Aslanı’ unvanına layık görülmüş aynı zamanda peygamberimizin amcası olan Hz. Hamza’nın savaş esnasında şehit düşmesiydi. Düşman onun için hain bir plan yapmış onu sırtından vurmuştu.” Elif- “Yine de esas amaçları Hz. Peygamber Efendimizi ve onun sahabelerini ortadan kaldırıp İslamiyet’in yayılmasını engellemek olan Mekkeli müşrikler amaçlarına ulaşamadı.” Kerem- “Bu gördüğünüz görselde Hz. Peygamber Efendimizin savaşta kullandığı yay ve yay torbasını görüyorsunuz. bambu türü bir ağaçtan yapılan bu yay 117 santimetredir iki ucu	Tarih öğretmeninin verdiği proje ödevini hazırlayan Mavi Ay ekibi, Karayel kendilerine yardım etmese de onları ele vermemiş, öğretmenlerine birlikte hazırladıklarını söyledikleri ödevi sınıfa görseller eşliğinde sunmuşlardır.	10. Bölüm

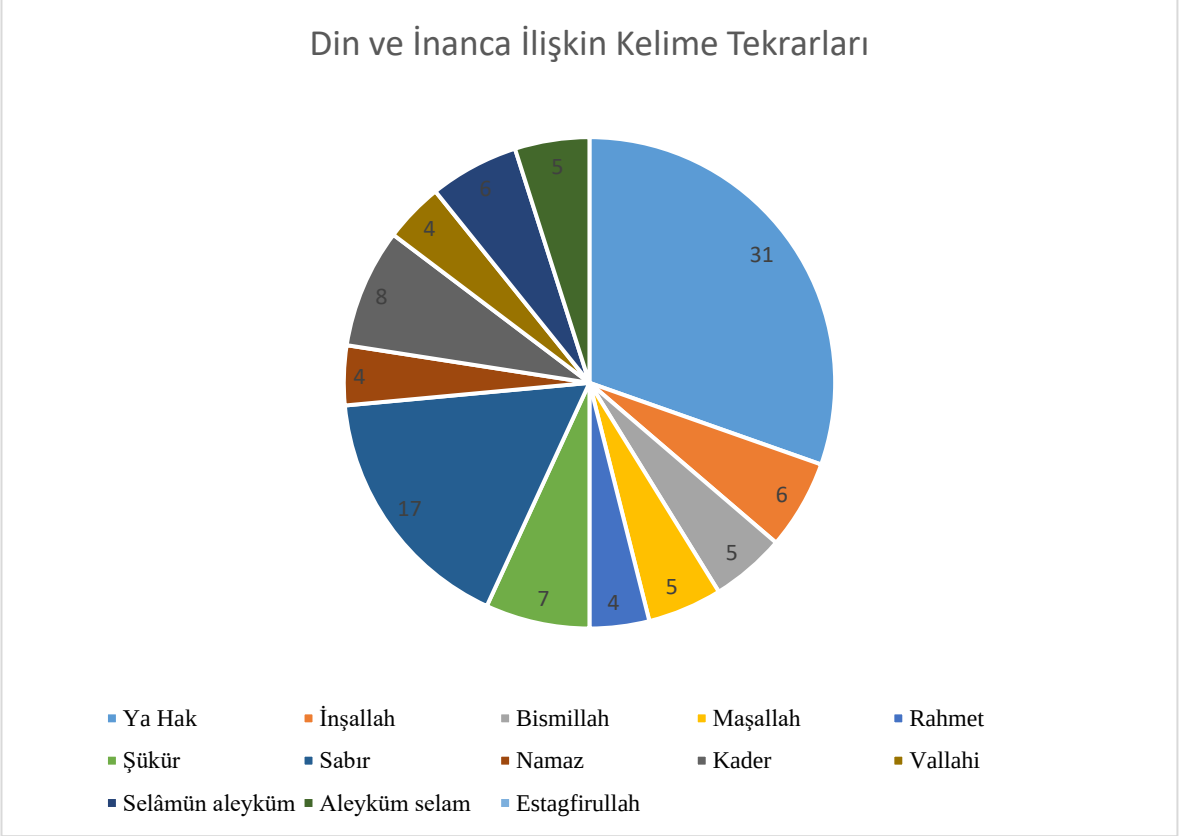
da sivridir. Koruması ise altın kaplama ve gümüştendir.”		
“Hileye ihtiyacın yok öyle sadece kendini kandırırsın. Unutma, hile oyunu kazandırsa da kaderi değiştirmez. Kaderinde yürürken kaybetmek pahasına hilesiz olanı seç çünkü bilesin ki bazı yenilgiler de kazanmak içindir.”	Salih Hoca’nın Mete’ye antrenman sırasında verdiği öğüt.	10. Bölüm
Mete- “Başardım hocam!” Salih- “Ama sen atmadın Allah attı. Hayatta pek çok şeyi biz yaptık, biz başardık zannederiz ama aslında yapan şüphesiz Allah'tır. Biz çalışır üzerimize düşeni yaparız sonra da dua ederiz. O, muhakkak ki her şeyi gördüğü gibi bunu da görür ama ne zaman isterse o zaman olur. Unutma Mete, sen attım sanırsın ama aslında o atmıştır.	Salih Mete’ye Türk tasavvuf düşüncesinin temel taşlarından olan ‘hayırları Allah’a şerleri kendi nefsine mal etme’ düsturunun okçulukta da mühim olduğunu, başarıların da başarıya giden yolda yenilgilerin de Allah’ın dilemesiyle gerçekleştiğini anlatmıştır.	10. Bölüm
“Salih, sen ismi gibi iyi hayırlı, kalbi ve yaşayışı temiz olan bir öğrencimsin. Ümit ediyorum Allah tarafından salih bir amel işlemek sana nasip olacak. Bundan böyle kemankeş ocağı senin koruman altındadır. Ona iyi bakasın, sırrımızı muhafaza edesin. Zamanı geldiğinde sen de görevi bir başkasına devredecek sin. O zamana kadar burası sana emanettir. Allah utandırmasın evladım!	Ustası Salih’e kemankeş ocağını emanet ederken onun “hayırlı ve temiz bir adam olduğunu”; emanete bekçilik etme işinin de “salih bir amel” olduğunu söylemiştir.	10. Bölüm
“Demek ki bunlar Kerem’in rızkıymış. Misafir eve bereket katar ve siz de benim misafirim olduğunuza göre bu eve giren her şey ilk size düşer. Misafir gittiği yere değer katar, o yüzden biz tanrı misafiri deriz.”	Salih, kendisine hediye gelen elmaları Kerem’in yemesi üzerine bu yorumu yapmıştır.	11. Bölüm
“Allah'ım sen beni ustama karşı mahcup etme, bana yolumda yardım et!”	Salih, Ustasının emanetini korumak için namaz kılmış ve dua ederek Allah’tan yardım istemiştir.	12. Bölüm

“Salih Hoca’nın vardır bir bildiği”	Dizide pek çok kez tekrarlanan bu sözler, tasavvuf düşüncesindeki hoca ve öğrenci arasındaki teslimiyet fikrine işaret etmektedir. Salih Hoca’nın çocuklara çoğu kez mantıksız gelen fakat nihayetinde onların gelişimlerine katkıda bulunduğunun ortaya çıktığı işleri yaptırması, odun taşımak gibi sembol görevleri vermesi çocukları zahiren ve bâtınen eğitme gayesini göstermektedir.	Muhtelif bölümlerde
“Bize açılsa açılsa tövbe kapıları açılır.”	Azmi, Sezgin hocayla akşam okula gizlice girmeye çalışırken yaptıklarının yanlış olduğunu ifade etmek için kullanmıştır.	13. Bölüm
“Sakın oldum deme, daha iyi nasıl olurum de!”	Salih, kibirlenmemeleri için öğrencilerine kendilerini beğenmemelerini öğütlemiştir.	13. Bölüm
“Sübhanekenizi okudunuz mu?”	Sinan, Mete ve ekibine müsabaka öncesi söylemiştir.	14. Bölüm
“Allah'ın yardımı ile hocam.”	Salih’e ustası emaneti teslim ederken ona iyi bakmasını tembihlemiş, Salih cevaben bu ifadeleri kullanmıştır	14. Bölüm
“Kader gayrete âşıktır derler. Çabalamak da çalışmamızın bir parçası.”	Salih, öğrencilerini aralarındaki kıskançlığa karşı uyarırken kıskançlık yerine gayretle çalışmalarını, haset etmek yerine emek vererek başarılı olmaya gayret etmeleri gerektiğini söylemiştir.	15. Bölüm
“Allah’ım sen hayırlar nasip et!”	Cihan’ın nişan taşını bulmak için ettiği dua.	16. Bölüm
“Ey güzel Allah’ım, Ey güzel Rabbim ne güzel yaratmışsın!”	Berke’nin ormandaki ifadeleri.	17. Bölüm
“Allah çalışanın yanındadır!”	Salih’in öğrencilerine verdiği öğüt.	17. Bölüm ve 19. Bölüm
“Bela okumayı sevmiyorum Allah senin selanı versin.”	Arkadaşına sinirlenen Berke’nin sözleri.	19. Bölüm

“Kapılar ardında gizlenen cevaplar uygun sorular bekler. Sır sadece temiz bir kalp için açılmalı. Kötülerin kalpleri karanlıktır. Şüphesiz kalplerindekileri bilen sadece Allah'tır. Sen sabret, sabır demir bir kalkandır. Gül güneşi görmeden açmaz, güneş vaktinden önce doğmaz. Sabredersen senin olan sana gelir.”	Mete ve arkadaşları Kemankeş ocağına giden gizli geçitteki şifreli kapıları açmaya uğraşırken geri planda ilgili ifadeler seslendirilmektedir.	19. Bölüm
“Şimdilik Allah’a havale ettim.”	Salih, Cihan’a nişan taşını çalanlarla bir süre uğraşamayacağını söyler.	20. Bölüm
“Allah yardımcın olsun oğlum.”	Salih Hoca’nın okçuluk turnuvasına gidecek takımın belirlendiği gün Mete’ye duası	21. Bölüm

Hazırlanan tablo, çalışmaya konu olan dizide inanca ilişkin pak çok ifadenin yer aldığı göstermektedir. Okçuluğun ruhani boyutuna ek olarak karakterlerin dua ettiği, şükrettiği, kaderine rıza gösterip tevekkül ettiği ifadelere rastlanmıştır. İslam tarihinde önemli yeri olan Bedir Savaşı ve Uhud Savaşına değinilmiş, Hz. Mevlana’nın sözleri nakledilmiştir. Salih Hoca öğrencilerine sabırlı olmayı, teslimiyetli olmayı, çok çalıştıktan sonra tevekkül etmeyi ve zamanın kıymetini bilmeyi öğütlemiştir.

Tablo 3.2.2. Dizide Yer Alan Din ve İnanca İlişkin Kelime Tekrarlarını Gösteren Grafik

Çalışmaya konu olan dizide yer alan din ve inanca ilişkin kelime tekrarlarını gösteren yukarıdaki grafik incelendiğinde, en çok tekrar eden kelimenin okçuların kullandığı "Ya Hak!" nidası olduğu, İkinci en çok tekrar edilen kelime "sabır" iken, üçüncü kelimenin "kader" olduğu görülmektedir.

3.3. AİLEYE İLİŞKİN SUNUMLAR

Okçuluk ve dine ilişkin sunumları bakımından değerlendirilen dizi, çalışmanın bu kısmında Türk kültüründe ailenin yeri ve önemi açıklanarak ekrana yansıttığı aile profilleri bakımından değerlendirilecektir.

Aile sosyal yapının en önemli unsuru olarak toplumsal sistemin karakteristiğini sergileme ve sistemi oluşturan kişilere bunu nakletme görevini üstlenmektedir. Tarihsel ve toplumsal süreçler boyunca çeşitli gelişim ve değişimler yaşayan aile kurumu ve ona yüklenen anlamlar toplumdan topluma değişmektedir. Geniş, çekirdek ya da anaerkil, ataerkil gibi temel ayrımlar da bu farklılaşmanın bir neticesidir. Eski dünyaya ait her şeyi değiştirip dönüştüren modernleşme, tüm sosyal ve kültürel kurumlarda olduğu gibi aile kurumunda da birtakım değişiklikler yaşanmasına sebep olmuş, ailenin geleneksel organizasyonu, işlev ve rolleri değişmiştir. Kültürün temel norm ve değerlerinin ilk aktarım merkezi olan aile, bireyin kimlik ve kişiliğini şekillendirmesi açısından modern düşünceden en çok etkilenen kurum olmuştur. [357]

Türkiye'de geleneksel geniş aile modeli yerini çekirdek aile tipine bırakmıştır. Bu dönüşüm ailenin işlevleri, üyelerinin rol ve statülerini belirli ölçüde değişmiştir. Modern ailede geleneksele nazaran baba otoritesi zayıflarken annenin ev içi görevlerine ev dışı sorumluluklar da eklenmiştir. Çocuklar geleneksel aileye kıyasla daha bağımsızdır. Yetiştirilmelerinde aile büyüklerinin yerini bakıcı, kreş ve okullar almış durumdadır. Aile içi ilişkilerde ise geleneksel katı kurallar yerine esnek ve iletişime dayalı ilişki biçimi tercih edilmektedir. Türk ailesi akrabalarıyla aynı mekânda yaşamayı terk etse de güçlü bağlarını sürdürmüştür. Farklı kanallar ile mevcut değerlerini gelecek kuşaklara aktarmayı başaran Türk ailesi, modern ve geleneksel yaşamı harmanlayarak kültürün insanı yücelten unsurları örf ve âdetleri ahlak ve din kuralları aracılığıyla varlığını korumuş ve devam ettirmiştir.[358]

Dizide çekirdek aile modeli sunulmakta, geleneksel rol dağılımları tekrarlanarak anneler ev hanımlığı rolünü üstlenirken, babalar çalışmaktadır. Dizideki kadınların çoğu ev ve mutfak işleriyle uğraşmakta ve çocukların eğitimiyle ilgilenmektedir. Aile büyükleri dizide çok az yer almış yaşlılara saygı mesajı annelerin

[357] Celaleddin Çelik, "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din", *Karadeniz Uluslararası Bilim Dergisi*, 2010 Sayı: 8, s. 26.
[358] Yadigâr Aluş, "Kültürel ve Toplumsal Gerçekliğimiz Açısından Aile Anlayışlarının ve Türk Ailesinin Değerlendirmesi". PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı: 1, 2015, s. 15-24.

bir organizasyon düzenleyerek Darülacezeye yaptıkları ziyaretle verilmiştir. İkinci sezonda Mete'nin babaannesinin hikâyeye katıldığı bilinse de incelenen kısım, birinci sezonda geniş aileye ilişkin bir gösterime rastlanmamıştır.

Dizide anne baba tutumları çocukların kişilik ve karakterlerini olumlu ya da olumsuz olarak etkileyen temel unsur olarak sunulmuştur. Araştırmalar anne baba tutumlarının kişilik ve benlik gelişimi üzerinde etkileri olduğunu göstermektedir. Kişinin kendisini ve etrafındakileri algılama biçimi olan kişilik, genel tutum ve davranışların hareket kaynağıdır. Büyük ölçüde düşündüğü gibi davranan insan, çevresini kendi bakışından, kendine özgü şekilde anlamlandırmaktadır. Bireyin davranışlarının referans noktası olan kişiliğin temelleri ailede atılmaktadır. Kişilik çevredeki yetişkinlerin davranışlarının gözlemlenmesi, taklit edilmesi ve içselleştirilmesi süreçleriyle gelişmekte ve toplumsallaşmayla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla çocuğun ilk çevresini oluşturan anne ve babanın ona yönelik tutumları kişilik gelişiminde oldukça etkilidir.

Çocuklara yönelik olumlu tutumlar, olumlu kişilik gelişimine; olumsuz tutumlar, olumsuz kişilik gelişimine yol açmaktadır. Mevlut Kaya'nın yaptığı araştırma anne babalarının tutumunu demokratik olarak değerlendiren çocuklarda benlik saygısının, anne babalarının tutumunu baskıcı, ilgisiz ve otoriter olarak değerlendiren çocuklara göre yüksek olduğunu göstermiştir.[359]Aileler sevgi ve takdir yoluyla çocuklarına güven ve cesaret verebileceği gibi, çocuklarını reddederek, sürekli eleştirerek ve yargılayarak çocuğa kendini değersiz hissettirebilir ve çocukların kendilerine olan saygılarını yitirmelerine yol açabilirler.

Dizinin incelenen bölümlerinde dört temel anne baba tutumunun tamamına örnekler bulunmaktadır. Demokratik, otoriter, aşırı koruyucu ve ilgisiz olarak

[359] Mevlüt Kaya, "On Dokuz Mayıs Üniversitesi Öğrencilerinin Benlik Tasarımı", 19 Mayıs Üniversitesi, 1988, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 19.

sınıflandırılan anne baba tutumlarının örnekleri dizide yer almakta demokratik tutumlar övülürken diğerleri eleştirilmektedir.

Çocuklarını seven destekleyen ve onlara söz hakkı tanıyan demokratik tutumu benimsemiş anne babalar, kurallar koysa da onları baskı ve şiddet yoluyla değil gönüllü olarak benimsetmeye çalışmaktadırlar. Ailesinde söz hakkına sahip olan çocuk da destekleyici ve güvenli aile ortamında kabul ve değer gördüğünü hisseder, yeteneklerini ve kendini gerçekleştirmesi bağımsızlığını kazanıp sorumluluk alması kolaylaşır. Demokratik ebeveynlik kendine güvenli ve kendini kontrol edebilen, yönetebilen çocukların yetişmesine, sağlıklı ve dengeli bir benlik gelişiminin gerçekleşmesine imkân tanımaktadır.

Başkahraman Mete'nin babası Cihan, demokratik ebeveyn tutumunun dizideki temsilcisi olarak çocuklarına belirli sınırlar dâhilinde alan ve fırsat tanımakta, onlara yönelik olarak sık sık kullandığı "sen bilirsin." ifadesiyle düşüncelerine ve kararlarına önem verdiğini göstermektedir. Anne Sedef'in aşırı koruyucu tutumlarına karşı çıkan baba Cihan, çocukları baskı altına almak yerine kurallar dâhilinde özgür bırakarak kendilerini gerçekleştirme olanağını onlara vermektedir. Annenin çocuklara yönelik tavrını eleştiren Cihan, çocuklara erdemli ve çalışkan olmalarını telkin etmekte ancak onları başarılarıyla değil kişilikleriyle değerlendirmektedir.

Baba Cihan'ın aksine anne Sedef çocuklarına yönelik aşırı koruyucu bir tutum takınmakta gereğinden fazla bir özen ve koruma duygusuyla çocukların tüm davranışlarını kontrol etmektedir. Çalışkan ve başarı olmaları için zamanının büyük bölümünü çocuklarına ayıran Sedef, onların sağlığı ve güvenliği için sürekli çocuklarını takip etmekte ve denetim altında tutmaktadır. Anne Sedef'in bu aşırı hassasiyeti baba tarafından eleştirilmekte, kontrolcü değil dengeli bir yaklaşımı tercih etmesi için sıklıkla uyarılmaktadır. Dizide çocukların kişilik ve sosyal gelişimlerinde tahrip edici etkisi bulunan, özgüvensizlik ve yetersizlik duygusunun gelişmesine sebep

olan koruyucu anne tutumu yerine babanın demokratik tutumu tercih edilmekte ve övülmektedir. Kendisi de okçuluk eğitiminden geçen baba erdemli, özgüvenli, önyargısız ve çocuklarına karşı destekleyici bir profil çizmektedir.

Dizide otoriter ve ilgisiz ebeveyn tutumunun temsilcisi olan Nevzat ise oğlu Sinan'ı bir yandan sıkı bir denetim altında tutmakta diğer yandan ise onun kişisel meseleleriyle doğrudan ilgilenmeyerek ilgisiz bir baba resmi çizmektedir. Sıkı kurallar ve yüksek başarı kriterlerinin olduğu evde Sinan, babasına "siz" diyerek hitap etmekte, ona herhangi bir şey sormaktan ve ondan bir şey istemekten çekinmektedir. Baba Nevzat, oğlundan koşulsuz bir başarı talep etmekte, kendi başarısız okçuluk kariyerinin oğlu tarafından gerçekleştirilmesini istemektedir. Korkuları ve başarısızlıkları için sürekli eleştirilen Sinan'ın başarılarına sevinmesi dahi babası Nevzat tarafından şımarıklık olarak görülmektedir. Sinan'ın rekabetçi ve öfkeli hâli babasının ilgisiz ve otoriter tavrına bağlanmaktadır. Çocukların benlik gelişimini olumsuz yönde etkileyen baskıcı tutum dizide eleştirilmekte hikâyenin kötü tarafını temsil eden Sinan babasının yanlış tutumunun bir kurbanı olarak görülmektedir. Annesi tarafından terk edilen, babasının yalnızca maddi ihtiyaçlarını önemsediği, duygusal ihtiyaçlarını görmezden geldiği, kendisine sevgi ve şefkat göstermediği Sinan, sosyal becerileri zayıf, öfkeli, kavgacı, çevresine karşı merhametsiz bir çocuktur. Ancak bunun suçlusu Sinan değil onu terk eden annesi ve yeterli alakayı göstermeyen babası olarak yansıtılmaktadır. Sinan'ın arkadaşlarıyla ettiği bir kavga sonucu yalnız kaldığı ve tek başına sokaklarda dolaştığı sahnede geri planda Kaf isimli grubun "sevilmeden" şarkısı yer almış, şarkının sözleri aracılığıyla Sinan'ın öfkeli ve saldırgan hâli sevilmemesine bağlanmıştır.

Yaşıyor ölümden kaçak
Gülmesi suç
Kurşun gibi deler gözler
Boğazında düğümlü sözler
Kısacık ömrü koca bir hayat
Yıpranmış ruhu eskimiş heyhat

Gölgeler içinde gözler
Fısıldar güneşli sözler
Kimseler özlemiyor
Hiç kimse dinlemiyor
Bir bilseler istemiyor
Sevilmeden var olmayı
Büyüdü ağlamıyor
Ama hiç gülmüyor
Bu çocuk istemiyor
Sevilmeden yok olmayı
Sevilmeden var olmayı

3.4. DİZİDE DİL VE TÜRKÇENİN KULLANIMI

Çalışmaya konu olan Tozkoparan dizisi, okçuluğa, dinî değerlere ve aileye dair sunumları bakımından incelenmiştir. Çalışmanın bu kısmında ise dizide dil ve Türkçenin nasıl kullanıldığına değinilecektir.

Anlamları ve düşünce yapılarını dil sayesinde üreten insan, kültürü dil ile inşa etmektedir. Hayatın anlamlandırılmasını sağlayan kodlar, sistemler ve kültürel çerçeveler üreten medya, kuşkusuz kültürün yeniden üretilmesi ve buna bağlı olarak dilin şekillendirilmesinde etkili bir rol üstlenmektedir. Özellikle her yaştan ve her sosyal statüden bireye bilgi ve model sunan televizyon, bu şekillendirmede baş aktörlerden biridir. Medya, toplumsal bilinci şekillendirirken bireylerin çevrelerine ilişkin kavrayış ve anlamlandırmalarına etki ettiği gibi dil pratiklerine de etki etmektedir.

Medyanın en etkili formlarından olan televizyon, toplum tarafından paylaşılan popüler kültürü hem üretmekte hem de taşımaktadır. Walter Ong'un 'ikinci sözlü kültür dönemi' olarak tanımladığı medya çağında, kültür ürünleri söz ve görüntü

aracıyla üretilmekte ve iletilmektedir.[360] Gelişen internet teknolojilerine rağmen hâkim konumunu kaybetmeyen televizyon, bu kültür iletiminde kendine özgü bir hikâye anlatma biçimi kullanır ve bunu yaparken sözlü kültür döneminde olduğu gibi konuşma dilini temel almaktadır.[361] Düşüncenin içinde biçimlendiği dil pratiklerine yönelen bu maksatlı hareket, bireylerin günlük dil alışkanlıklarını değiştirdiği gibi dille şekillenen düşünme ve anlamlandırma biçimlerini de değiştirmektedir.

Artan teknoloji ve küreselleşme, kültürün ana unsuru olan dilin yozlaşmasına sebep olmakta, yeterince muhafaza edilemeyen dil, yabancı kelimelerin istilasına uğramaktadır. Pek çok alanda gerçekleştirdiği tahrip edici etkisini dil üzerinde de gösteren medya özellikle televizyon elinde bulundurduğu güç itibariyle dili düzeyli kullanma sorumluluğunu üstlenmelidir. Televizyon, özünde bir eğitim aracı olmasa da eğitici bir tarafının olduğu kuşkusuzdur. Dolayısıyla Türkçenin düzgün ve ölçülü kullanımı, kısa cümleler kurmaktan ya da gereksiz konuşmalardan uzak durulması ve Türkçenin ezgisine uygun biçimde kullanılması dilin ekranlardaki temsili açısından oldukça önemlidir. [362]

İncelenen Tozkoparan dizisinde özenli bir dil kullanımı görülmekle beraber bazı yabancı kelimelerin de sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiş özellikle "bravo, oley" gibi sevinme nidaları pek çok bölümde yer almıştır. Dizide Türkçe'nin düzgün kullanımına yönelik açık mesajlar ilk birkaç bölümde yer almış ancak ilerleyen bölümlerde bunların yerini örtük mesajlar almıştır.

Birinci bölümde yer alan Asya'nın, *"Nereden arkadaşımız oluyor? Kendisini sosyal medyadan stalklamadık, neyi likelamış neyi fallowlamış?"* sorusuna Elif'in verdiği, *"Hoop gitti kızın kafa! Asyacığım, Türkçe konuşuyorduk değil mi?"*

[360] Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi,* Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s. 23.
[361] Yusuf Kaplan, *Televizyon*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 84.
[362] Erol Gülbuğ, "Kitle İletişim Araçlarında Kullanılan Türkçe ve Yozlaşan Bir Değer Olarak Dil Üzerine", *38. ICANAS*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2007, s. 569-590.

şeklindeki cevap ve yine birinci bölümde Sezgin Hoca'nın *"Bizim takım zaten ful hocam!"* diyen öğrencisine, *"Ful mü? Ful ne evladım? Türkçe konuşuyoruz."* şeklindeki uyarısı da açık mesajlardan sayılabilir. İlk bölümde çocuk ve yetişkinlere yönelik olarak farklı alanlarda verilen doğrudan mesajlar ilerleyen bölümlerde dolaylı hâle gelmiştir. Dili doğru kullanmaya yönelik didaktik üslup, yerini dilin iyi temsiline bırakmıştır.

Dizide günlük dilde sık kullanılmayan bazı kelimelerin anlamları açıklanmıştır. *"Aşiyan, kuş yuvası demek."*(1. Bölüm) *"Eğirmek ipliklerine ayırmak anlamına geliyor."* (3. Bölüm), *"Kemankeş okçu demektir kızım."* (3. Bölüm) *"Buna hüsnühat denir yani güzel yazı."* (8. Bölüm), *"Acem İranlı anlamına gelir."* (13. Bölüm), *"Bu zihgir, okçu yüzüğü. Atış yaparken başparmağınız yaralanmasın diye başparmağa takılır."* (14. Bölüm) Bunlara ek olarak birçok Osmanlı Türkçesi kelime, atasözleri ve deyimler de dizide kullanılmış Tablo 3.3.1. ve Tablo 3.3.2.'de kullanımlar gösterilmiştir.

Tablo 3.3.1. Dizide Yer Alan Atasözleri ve Deyimler

Atasözleri ve Deyimler	**Yer Aldığı Bölüm**
Kafa tutmak	1. Bölüm
Üzerinize afiyet	1. Bölüm
Başının altından çıkmak	1. Bölüm
Kol gezmek	1. Bölüm
Çembere almak	1. Bölüm
Kırk fırın ekmek yemek	2. Bölüm
Gözünü kırpmadan	2. Bölüm ve 18. Bölüm
Kendini yiyip bitirmek	2. Bölüm
Düşünüp taşınmak	2. Bölüm
Anca beraber kanca beraber	2. Bölüm
Arkadan iş çevirmek.	3. bölüm
Söke söke almak	3. Bölüm
Bir yaşına daha girmek	3. Bölüm
Ödü kopmak	4. Bölüm
Yüzünü kara çıkarmamak	5. Bölüm

Zor kullanmak	5. Bölüm
Suyu ısınmak	5. Bölüm
Surat asmak	6. bölüm
Elini taşın altına koymak	8. Bölüm
Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz	8. Bölüm
Burnundan kıl aldırmamak	9. Bölüm
Kurda kuzuyu emanet etmek	12. Bölüm
Ocağına incir ağacı dikmek	12. Bölüm
Gözünüz arkada kalmak	12. Bölüm
Evvel refîk bâde'l tarik (Önce yoldaş sonra yol)	12. Bölüm
Dile düşmek	13. Bölüm
Yüz çevirmek	13. Bölüm
Yüzü düşmek	13. Bölüm
Had bildirmek	15. Bölüm
Dolduruşa getirmek	15. Bölüm
Akıl yaşta değil baştadır.	15. Bölüm
Elinden geleni ardına koymamak	16. Bölüm
Başımıza çorap örülüyor	16. Bölüm
Dört gözle beklemek	16. Bölüm
Üste çıkmak	16. Bölüm
Esip gürlemek	16. Bölüm
Lafa tutmak	16. Bölüm
İçine sinmek	16. Bölüm
Altını üstüne getirmek	17. Bölüm
Ciğerini bilmek	17. Bölüm
Zil takıp oynamak	17. Bölüm
Armut düştüğü ağaca çekermiş	17. Bölüm
Yanına bırakmamak	18. Bölüm
Kalıbından utanmamak	18. Bölüm
Gündüz çırasını hazırlamayan gece ayazda karanlıkta kalır	19. Bölüm
Suratı sirke satmak	21. Bölüm

Tablo 3.3.2. Dizide Yer Alan Yabancı Kökenli Kelimeler ve Günümüzde Yaygın Kullanılmayan Kelimeler

Yabancı Kökenli Kelimeler	**Günümüzde Yaygın Kullanılmayan Kelimeler**
Repertuar	Gaza

Torpil	Sadak
Selfie	Zihgir
Level	Müsabaka
Motivasyon	Menzil
Aranjman	Kemankeş
Konsantrasyon	Hürmet
Bumerang	İstirahat
By by	Tahsis
Sis, sister	Basiret
Brovo	Hakikat
Faul	Talebe
Julyen	Cürüm
Fenomen	Mahcup
Fallow	Refik
Fav, favori	Düstur
Sabotaj	Tarik
Extra	Musiki
Deplasman	Erzak
Antrenman	Süvari
Turnuva	Mahiyet
Stalk	Tekabül
Centilmen	Ehil
Kompozit	Hüsnü hat
Like	Müşrik
	Keramet
	Hüner
	Amel
	Aklı selim
	Nişan
	İdman
	Sancak
	Vuslat
	İhtilaf
	Temin

Bartes, dilin kültürel bütünlüğü sağlamanın temeli olduğunu söylemektedir.[363] Dil bütünlüğü korunmadığı takdirde millî bilincin, millet ve devlet bütünlüğünün korunması mümkün değildir. İnsanları birbirine bağlayan, bilgi, düşünce ve duygularını paylaşmalarına olanak veren, mevcudiyetinin ancak kurallarıyla beraber korunmasına bağlı olduğu yegâne iletişim aracı dildir. İnsan ancak dil sayesinde bir bilgi birikimi ve kültür oluşturabilir. Kültürün korunmasının dile bağlı olduğu gerçeği göz önünde tutularak incelenen dizide, Tablo 3.3.1. ve Tablo 3.3.2.'de görüldüğü gibi dizide kullanılan yabancı kelimelere kıyasla pek çok eski Türkçe kelimenin kullanılıp açıklandığı, atasözlerine ve deyimlere yer verildiği, açık ve örtük şekilde Türkçenin doğru kullanılmasına yönelik mesajların iletildiği görülmüştür.

3.5. TÜRK KÜLTÜRÜNDE SOSYAL DEĞERLER VE DİZİDEKİ SUNUMU

Tozkoparan dizisinin Okçuluk, dinî değerler, aile ve Türkçenin kullanımı başlıkları altında değerlendirilmesinden sonra dizi, bu kısımda sosyal değerlerin sunumu bakımından incelenecektir.

İbn-i Haldun'un "İnsan için içtimai hayat yaşamak tabii bir ihtiyaçtır." şeklindeki ifadesinin açıkça ortaya koyduğu gibi insan, doğal nitelikleri gereği sosyal bir varlıktır. Ancak bir toplum ve kültür içinde güvenli şekilde kendini gerçekleştirebilir. Bu en temel insani özelliğimiz; sosyalliğimiz, bireysel ve toplumsal bilincimize kaynaklık etmekte; düşünce ve yargılarımız, değer ve normlarımız, kurum ve kuruluşlarımız hep sosyal hayat içindeki varlığımız neticesinde meydana gelmektedir. Bu toplumsallığı meydana getiren hayati unsurlardan olan kültürel değerler, bir toplumun varlığını, birliğini, işleyişini ve devamlılığını sağlamak amacına yönelen, grup üyeleri tarafından gerekliliği ve doğruluğu tasdik edilmiş ve

[363] Ebru Güzel, Karakurt, Arzu, "Dil Yozlaşması ve Söyleyiş Bozukluğu: Televizyon Reklamlarının Göstergebilimsel Açıdan Çözümlenmesi", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 4, 2016, s. 1-16.

yine grup üyelerinin duygularını, düşüncelerini, amaçlarını ve çıkarlarını yansıtan ahlaki ölçütler ve inançlardır. [364]

Sosyal değerlerin nereden kaynaklandığı, göreli mi mutlak mı olduğu, kim tarafından konulup, kim tarafından korunacağı ve nihayetinde birey nezdindeki önemi hususlarında çokça tartışma bulunmaktadır. Ancak insan ve toplum davranışını açıklamadaki yadsınamaz yeri ve önemi bu tartışmaların dışında kalmaktadır.

Hızla değişen dünya düzeninde kendi kimliğini ve yerini bulmak isteyen bir toplumun, ciddiyetle üzerinde durması gereken sosyal değerler,[365] genellikle idealleştirilen, arzulanan, bireylerin hayatına rehberlik eden ve önem sırası değişebilen çeşitli hedeflerden oluşmaktadır.[366] Bir başka bakışla değerler, insani davranışın bir ölçütü, mihenk taşı olarak görülmüş, bireylerin hem kendisinin hem de ötekilerin nitelik, niyet ve davranışlarını değerlendirmesinde ölçüt olarak kullandığı kılavuzlar olarak değerlendirilmişlerdir.[367]

Topluma ve kültüre yön veren ve anlam kazandıran değerler, kültürün edinildiği çocukluk döneminde toplumsallaşma vasıtalarıyla kazanılırlar. Hiçbirimiz kültüre sahip olarak doğmayız, içinde bulunduğumuz toplumun değerlerini benimseyip içselleştirerek kültürü ediniriz. Toplumsallaşmayla kültüre intibak eden insan, sosyal norm ve değerleri kabul ettiği ve uyguladığı ölçüde sosyal olarak onaylanmaktadır. Düşünürken ya da eylemde bulunurken kültürün dikte ettiği kalıplar ve standartlara göre hareket ederiz. Dolayısıyla davranışlarımız ve ilişkilerimiz arasında bir düzenlilik vardır. Bu düzenlilik, kültürel organizasyonu mümkün kılan

[364] Nihat Nirun, Erdoğmuş, Zeki, *Sosyoloji,* MEB Yayınları. Ankara, 1976, s. 115.
[365] M. Ersin Kuşdil, Kağıtçıbaşı, Çiğdem "Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı", *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt 14 Sayı: 45 s. 60.
[366] Ali Ulvi Mehmedoğlu, "Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık", (Ed.) Recep Kaymakcan, *Değerler ve Eğitimi,* DEM Yayınları, İstanbul, 2017, s. 799.
[367] Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 28.

sosyal değerler tarafından meydana getirilir. Bu düzenlilik sayesinde güvenli ve öngörülebilir bir çevreye erişen insan kendini gerçekleştirme şansı bulabilir.[368]

Toplumsal yaşam için böylesine önemli olan değerler, sosyalleşme vasıtalarındaki değişiklikler sebebiyle bugün yalnızca aile ve etkileşim çevresinden değil aynı zamanda kitle iletişim araçlarından da edinilmektedir. İlk çocukluk yıllarından itibaren kazanılmaya başlanan bu değerler, gelişme dönemindeki çocukların dünyayı algılamaları ve davranışlarına yön vermelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmanın bu kısmında örneklemi oluşturan Tozkoparan dizisinin sosyal değerlere ilişkin aktarımları Türk kültüründe övülen Bilgelik ve hikmet, Adalet ve Adil oyun, Dürüstlük, Yardımseverlik, Saygı, Çalışkanlık, İş birliği, Kahramanlık ve Cesaret gibi erdemler dizide sıklıkla yer almıştır.

3.5.1. Bilgelik ve Hikmet

Arapça "h-k-m" kökünden gelen hikmet, bir diğer adıyla bilgelik, yüksek ve derin bilgi anlamına gelmekte bilmek, kavramak ve anlamak manalarını da içermektedir. İnsanın kendi için faydalı olana yönelip zarardan kaçınmak için düşünerek karar vermesi anlamlına gelen hikmet olaylar arasındaki nedenselliği anlamaya yönelir. Hikmet, deneyimle kazanılan yüksek bir kavrayış ve şuurlu bir anlayışı ifade etmektedir. Bilgelik sevgisi anlamına gelen felsefe ve hikmet kavramları arasında benzerlik olsa da hikmet, bilgi, amaç, yarar ve tatbik gibi unsurları sebebiyle felsefeden daha büyük ve kuşatıcı bir kavramdır.[369] İslam Ansiklopedisi hikmeti insanın maddi ve manevi ilimleri edinerek bu ilimleri iyi yönde kullanması çabası olarak tanımlamıştır ve insanı olgunlaştıran şeyin bu çaba olduğunun altı çizilmiştir.[370]

[368] Mehmet Yazıcı, "Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı: 1 s. 215.
[369] Mehmet Önal, "Dinle Uyumlu Kollektif Bir Değer Olarak Doğu Hikmeti", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, 197-209.
[370] Bkz., İlhan Kutluer, "Hikmet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, s. 518-519.

Prof. Dr. Sema Önal'a göre hikmet ve bilgelik beşerî ve ilahi tüm şeylerin esasını bilmektir. İyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayıran hikmet, hâkim, hakem ve hekimle aynı kökten gelmektedir. Hikmet, hakikate ilim ve tecrübeyle ulaşılabileceğini anlatması bakımından yenilenmesi mümkün olmayan, asla tekrar etmeyecek meseleleri çözmeleri dolayısıyla bu mesleklerle ilişkilidir.

Platon'a göre doğru ve yanlışı birbirinden ayırabilmek anlamına gelen bilgelik/hikmet dört temel erdemden biridir. Ona göre insan ruhu üç temel parçadan oluşur akıl, irade ve iştah. Aklın erdemi olan hikmet insanı aşırıya kaçmaktan koruyan ve ölçülü olmaya sevk eden bir erdemdir.[371] Konfüçyüs'e göre diğer tüm erdemler hikmetten çıkar. Ona göre hikmet doğru yargılama, doğru karar verme ve her şeye hakkını verecek şekilde iyi yaşama gücü ve yeteneğidir. İbnü'l Arabi'ye göre hikmet, her şeye hakkını vermeyi mümkün kılan bir isabet aracıdır.[372]

Bu açıklamalar ışığında dizide yer alan bilgelik/hikmet erdemine ilişkin sözel ve davranışsal ifadelere bakıldığında okçuluk öğretmeni Salih'in bilge bir şahsiyet olarak resmedildiği ve öğrencilerine önce bilmelerini sonra bu bilgiyle doğruyu seçmelerini öğütlediği görülmektedir.

Salih Usta Mete'yi sırra emanetçi kılmak için eğitmekte ona yalnızca maddi ilmini değil manevi birikimini, bilgeliğini de aktarmaktadır. Sık sık sabırlı olmalarını telkin etmekte, zamanın kıymetini bilmelerini, zorluklar karşısında yılmadan çalışmalarını, başarısızlıklarını da hedefe giden yoldaki deneyimler olarak görmelerini, kimseyle değil kendileriyle yarışmalarını, kıskançlık ve haset duygularından arınmalarını, ne pahasına olursa olsun dürüstlükten ayrılmamalarını hileye başvurmamalarını, çok çalışarak bedenlerini; dürüst ve ahlaklı olarak da

[371] Sebile Başok Diş, "Platon Felsefesinde Adalet, Düzen ve Yasa" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı: 2, 2020, s. 1030.
[372] Yalçın Çetin, "Kur'an'da ve Felsefede Hikmet Kavramı" *Antakiyat*, Cilt 3, Sayı: 1, 2020, s. 13. 1-23.

ruhlarını eğitmelerini öğütlemektedir. Öğrencilerine pek çok nasihat veren Salih Usta kendi yaşayışıyla da onlara örnek olan bilge bir kişidir. Öğrenciler de ustalarının ilmine ve yöntemine saygı duymakta verdiği görevler anlamsız ve zor gelse de itiraz etmeden yerine getirmektedirler.

Dizide modern düşüncede çalışarak, çoğunlukla ezberleyerek edinilen ve nihayetinde bilginin mutlaklaştırıldığı pozitivist bilgi anlayışı yerine tecrübeyle, çalışarak ve deneyimleyerek edinilen ve hikmete dayanan bilgi anlayışına yer verilmiştir. Dizide hem geleneksel usta çırak ilişkisine dayalı, öğrencinin iradesini büyük ölçüde ustasına devrettiği ve teslimiyetin esas olduğu bir eğitim hem de post modern anlayışta vücut bulan çocuğun kendiliğinden ve yetişkin müdahalesine ihtiyaç duymaksızın öğrendiği eğitim anlayışı bir arada yer almıştır.

Tablo 3.4.1. Dizide Yer Alan Bilgeliğe İlişkin ve Öğüt İçeren İfadeler

Bilgeliğe İlişkin ve Öğüt İçeren İfadeler	**Yer Aldığı Bölümler**
"Önce disiplinli olmayı öğrenin, okçuluğu sonra öğrenirsiniz."	3. Bölüm
"Vardır Salih Amca'nın bir bildiği. Bize o ne derse yapmak düşer."	3. Bölüm
"Sabrınızı deneyecek sakın pes etmeyin!"	3. Bölüm
"Bu hayatta zaman kadar önemli bir şey varsa o da verdiğin sözü tutmaktır."	3. Bölüm
"Hayatta geç kalın ne erken davranın, her şey tam zamanında."	3. Bölüm
"Kavakla kabağın hikâyesini biliyor musunuz? Günün birinde kavak ağacının dibinde küçük bir kabak filizi yeşermiş sonra ilkbaharla beraber biraz büyümüş, ağaca sarılarak uzamış. Sonra güneşin ve yağmurun etkisiyle iyice uzamış ve kavağın boyuna gelmiş. Sonra bir gün ağaca sormuş, "Ağaç! Sen bu boya kaç ayda geldin?" Kavak demiş ki "On yılda." Kabak gülmüş, çiçeklerini sallayarak demiş ki "Senin on yılda geldiğin boya iki ayda geldim.", "Doğru söylüyorsun" demiş kavak. Aradan zaman geçmiş, sonbahar gelmiş. Soğuklarla beraber kabağın önce yaprakları dökülmüş sonra kolları düşmüş. Kabak korku ile kavağa sormuş, "Bana ne oluyor?" kavak demiş ki, "Soluyorsun.", "İyi ama" demiş kabak "Neden?", "Çünkü" demiş kavak, "Benim on yılda geldiğim boya, sen iki ayda gelmeye çalıştın."	3. Bölüm
"Salih Amcanın bir bildiği vardır."	4. Bölüm
"Yaptığımız hiçbir şeyin boşuna olmadığını söylemiştim."	4. Bölüm

“Bazı hakikatleri arayarak erişemezsin evlat eğer onlar isterse gelip seni bulurlar.”	4. Bölüm
“İnsan başarırken değil denerken öğrenir. Denemekten vazgeçme!”	6. Bölüm
“Kendim ettim kendim buldum. Hatalarımın karşılığı bu.”	
“Unutmayın kendinizle yarışıyorsunuz başkalarıyla değil.”	6. Bölüm
“Ben sen başkalarını yen diye eğitim vermiyorum, kendini yenmen için eğitim veriyorum. Bak sınıfındakiler ile yarışırsan ancak onlar kadar iyi olursun ama kendinle yarışırsan daima ileri gidersin. Kemankeş daima kendi ile yarışır, kendini yener, kendini geçer. “	6. Bölüm
“Önemli olan kazanmak değil, istikrarlı bir şekilde bunu sürdürmek. Genellikle yetenekli olanlar değil, istikrarlı olanlar başarılı olur bu hayatta.”	7. Bölüm
“Ben yarışmak için değil yaşatmak için yay çekiyorum.”	7. Bölüm
“Oğlum biri sana iyi dedi diye iyi kötü diye kötü dedi diye kötü mü olursun? Bırak o istediğini düşünsün. Sen hep çalış hep istikrarlı ol gereken cevabı o zaman verirsin.”	7. Bölüm
“Zihnine güven, çevresel şartları fark et, resmi hatırla. Hileye ihtiyacın yok. Öyle sadece kendini kandırırsın. Unutma, hile oyunu kazandırsa da kaderi değiştirmez. Kaderinde yürürken kaybetmek pahasına hilesiz olanı seç çünkü bilesin ki bazı yenilgiler de kazanmak içindir.”	10. Bölüm
“Salih Hoca olmadan yapamayız. O bizim sadece ok hocamız değil yol göstericimizdi”	12. Bölüm
“Sakın oldum deme daha iyi nasıl olurum de.”	13. Bölüm
“İradene sahip çıkmalısın iyi bir kemankeşin gücü iradesi ile ölçülür.”	14. Bölüm
“Kötüyle kötü mü olalım?”	16. Bölüm
“Hırsızla baş etmek için hırsız olamazsın.”	16. Bölüm
“Az ye, az konuş, az uyu!”	16. Bölüm
“Hataya hatayla karşılık verme.”	15. bölüm
“Bize düşen onları yalnız bırakmak değil gittikleri yolda onlara rehberlik etmek.”	
“Gerçek bir sporcudan yetenek ve başarıdan önce iyi davranış, güzel ahlak ve disiplin beklerim.”	15. Bölüm
“İntikam almaya kalkarsanız bizim onlardan bir farkımız kalmaz.”	15. Bölüm
“Tuzak kuranlar eninde sonunda kendileri o tuzağa düşerler.”	15. bölüm
“Kimse eşit yaratılmamıştır. Herkesin başka başka yetenekleri vardır. Ama başkalarını yeteneklerini kıskanırsınız sahip olduklarımıza şükretmemiş olursunuz. Bazı konularda bazılarınız daha yetenekli olabilir. Bize düşen onları desteklemektir. Zira bizi de memleketimizi de ileriye taşıyacak olan yetenekler,	15. Bölüm

işte onlardır. Bu yüzden sakın kendine güvenmeyen, kıskanç insanlardan olmayın.	
"Doğru yoldan ayrılmadan başaracağız."	17. Bölüm
"Yapamıyorum değil henüz yapamıyorum de. Çalışıp edilebileceğini şeyler için üzülme, sabırlı ol."	18. Bölüm
"Bir hata yaptıysak sorumluluğu üstleneceğiz."	18. Bölüm
"O emeği, kazanmak için değil öğrenmek için verdiniz. Asıl kazanç öğrendiklerinizdir."	21. Bölüm

Tablo 3.4.1.' de görüldüğü gibi okçuluk ustası Salih başta olmak üzere dizideki diğer yetişkinler hatta çocuklar dahi doğru ve yanlışı ayırt etmeyi sağlayan, ilim ve tecrübeye dayanan bilgeliği övmekte, hakikatleri kavramış ve iyiliğe yönelmiş iradeyi yüceltmektedirler. Karayel takımı lideri Sinan'a rehberlik eden Ayla Hoca ve babası Nevzat ise tam aksi bir tutum takınarak başarıya giden yolda herhangi bir engel tanımamasını, kazanmanın arkadaşlıktan daha önemli olduğunu, kötü enerjisini ve nefretini kullanarak daha başarılı olabileceğini söylemekte herkesten önce kendi çıkarlarını düşünmesini ve bu uğurda gereken her şeyi yapmasını telkin etmektedirler. Bu yanlış telkinlerle eğitilen Sinan, başarılı olsa dahi mutsuz ve öfkelidir. Hileye ve sahtekârlığa başvurmaktan çekinmez. Sinan ve etrafındaki kötü karakterler, bilgeliğin düşmanlarını temsil ederek dizinin kaybedenlerini oluştururlar.

3.5.2. Çalışkanlık

Çalışmayı sevme, işten kaçmama, çalışkan kimse olarak tanımlanan çalışkanlık hem birey hem de içtimai düzen için önemli erdemlerden biridir. Başarının anahtarı olarak görülen çalışkanlık her kültürde övülen ve çocuklara aktarılması gereken bir değer olarak görülmektedir. Çalışkanlık yalnızca okul ve iş hayatı için değil sosyal becerileri geliştirmek için de anahtar bir kavramdır. Dede Korkut Hikâyelerinde sosyal yaşam içinde çalışkanlık değerine özel bir vurgu yapıldığı görülmektedir.[373]

[373] Vedat Aktepe, Uzunöz, Abdülkadir, Sarıçam, İbrahim, "Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Çalışkanlık Değerine Yönelik Metafor Algıları", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 2, 2020, s. 449-466.

Türk kültüründe önemli erdemlerden sayılan çalışkanlık, dizide en çok vurgu yapılan (154 kez tekrarlanmıştır) sosyal değerdir. Öğretmenler ve okçuluk eğitmenleri çocuklara sürekli çalışmalarını telkin etmekte, çocuklar da kendi aralarındaki konuşmalarda ders başarısı ve okçuluk rekabetlerinde çalışmanın önemini tekrar tekrar ifade etmektedirler.

Tablo 3.4.2. Dizide Yer Alan Çalışkanlıkla İlgili İfadeler

Çalışkanlıkla İlgili İfadeler	**Yer Aldığı Bölüm**
"Allah'ım sen çalışmalarımın karşılığını almama yardım et."	6. Bölüm
"Sen hep çalış hep istikrarlı ol. "	7. Bölüm
"Önemli olan yetenek değil, gevşememiz ve çok çalışmamız lazım."	7. Bölüm
"Okçuluk ustalık ister azim ister çalışma ister."	7. Bölüm
"Çok şımarık davranıyorsunuz. Çalışmazsak kaybederiz."	7. Bölüm
"Biz çalışır üzerimize düşeni yaparız sonra da dua ederiz."	10. Bölüm
"Bir kemankeşi sıradan halktan ayıran disiplinli çalışmasıymış, boyutları ya da görünüşü değil."	11. Bölüm
"Başarılı olmak için çalışmayı asla bırakmamalıyız. Tozkoparan olsak bile kaybetsek bile."	13. Bölüm
"Kader gayrete âşıktır derler. Çabalamak da çalışmamızın bir parçası."	15. Bölüm
"Gerçek bir sporcudan yetenek ve başarıdan önce iyi davranış, güzel ahlak ve disiplin beklerim."	15. Bölüm
"Allah çalışanın yanındadır."	17. ve 19. Bölüm
"Yapamıyorum değil, henüz yapamıyorum. Çalışıp edinebileceğin şeyler için üzülme sabırlı ol."	18. Bölüm
"Kazanamayabiliriz ama çalışmalıyız."	20. Bölüm

Tablo 3.4.2.'de görüldüğü gibi çalışkanlık erdemi dizide sıkça tekrar edilmiştir. Kazanmanın sarhoşluğuna kapılan ve çalışmaktan geri duran okçuluk takımları her seferinde yenilgiye uğramış, okçulukta da derslerde de çalışanlar har zaman başarıya ulaşanlar ve ödüllendirilenler olarak gösterilmiştir. Bununla beraber çalışmanın motivasyonu başarılı olmak ya da kazanç elde etmek yerine öğrenmek olarak yansıtılmıştır. Okçuluk öğretmeni Salih Hoca öğrencilerine sürekli çalışmalarını karşılığında başarılı olmasalar dahi süreçten elde edecekleri tecrübenin çok daha önemli olduğu söylemektedir.

Dizide her iki okçuluk takımı da çok çalışmakta enerjilerini ve dikkatlerini işlerine yoğunlaştırmaktadırlar. Disiplin, kararlılık ve istikrara vurgu yapılan dizide hiç boş vakitleri kalmaksızın çalışan ve üreten karakterler, yanlış yollara sapmadıkça ve hileye başvurmadıkça başarılı ve mutlu olmaktadırlar.

3.5.3. Adalet ve Adil Oyun

Dizinin bir spor faaliyeti üzerine yoğunlaşması adalet ve adil oyun gibi kavramlara yapılan vurgunun önemini arttırmaktadır. Kültürümüzde, devletin temeli ve mutlu yaşamın sırrı olarak görülen adalet, dizide okçuluk müsabakalarındaki rekabet yoluyla iletilmiştir.

Tablo 3.4.3. Dizide Yer Alan Adalet ve Adil Oyuna İlişkin İfadeler

Adalet ve Adil Oyuna İlişkin İfadeler	Yer Aldığı Bölüm
"Sizden tek ricam itişip kakışmadan, kavga etmeden, centilmence, sportmenliğe yakışır bir performans sergileyin."	5. Bölüm
"Rakip de olsalar birbirlerine karşı centilmence, adil oyun oynamayı öğretmemiz gerekiyor"	9. Bölüm
"Ne diyoruz, dostluk kazansın diyoruz."	11. Bölüm
"Karşında iyi bir rakip olmadığı sürece yarışmanın bir anlamı yok."	12. Bölüm
"Rekabeti düşmanlığa çevirmeyin. Savaş değil spor yapıyoruz."	14. Bölüm

Tablo 3.4.3.'te görüleceği üzere dizide adalet ve adil oyun kavramlarına yönelik mesajların yoğunluğu diğer erdemlere kıyasla azdır. Sık sık tekrarlanan "hak eden kazansın", "iyi olan kazansın" gibi ifadeler de adil oyuna örnek olarak gösterilebilir. Mete'nin ve arkadaşlarının rakip takıma yönelik takındıkları tutum, başarılarını takdir ve tebrik etmeleri de adil oyuna yönelik mesajlar dâhilinde değerlendirilmiştir.

3.5.4. Yardımseverlik ve İş Birliği

Dizinin incelenen bölümlerinde okçuluk yarışmalarının takımlar arasında gerçekleşmesi, takım ruhu, dayanışma ve iş birliği gibi erdemlere yapılan vurguyu arttırmıştır. Kasabanın birincil ilişkileri gereği yakın arkadaşlıklar ve komşuluklar kuran karakterler, işlerini yardımlaşarak beraberce çözmektedirler.

Tablo 3.4.4. Dizide Yer Alan Yardımlaşma ve İş Birliğine İlişkin İfadeler

Yardımlaşma ve İş Birliğine Dair İfadeler	Yer Aldığı Bölüm
"Madem takımız anca beraber kanca beraber."	1. Bölüm
"Buralarda herkes birbirinin çocuğunu gözler korur."	2. Bölüm
"Bu hayatta zaman kadar önemli bir şey varsa o da verdiğin sözü tutmaktır. Hele ki aynı yola baş koydun ekip arkadaşlarına verdiğin söz."	3. Bölüm
"Buradan çıkmak için birlikte hareket etmeliyiz."	5. Bölüm
"Biz birbirine sıkıca bağlı ve kenetlenmiş bir ekibiz."	10. Bölüm
"İnsanların bağları kendini zor durumlarda belli eder. Tozkoparan her şeyi yalnız halledemeyeceğini böyle anlarda öğrendi. Arkadaşlarından ayrı düşüp düşmanları çevresini sardığında görünmez bağlarla bağlı olduğu hocası yardıma yetişti. Birbirine bağlı olmak böyle bir şeydi, en zor anlarda yardıma ihtiyaç olduğunu hissetmek ve yardıma koşmak. Ekip olmak, yardımlaşmak demekti."	10. Bölüm
"Onlar önce seni buldular sonra yola çıktılar şimdi yanlarında olmaz olmazsan o yolda başlarına her türlü şeye gelebilir çocuklarımızı gerçekten korumak istiyorsak yarı yolda bırakmamalıyız."	12. Bölüm

Tablo 3.4.4.'te yer alan ifadeler, takım olmanın ve iş birliğinin altını çizmektedir. Bu doğrudan mesajlara ek olarak yardımseverlik ve iş birliğinin önemine vurgu yapan olaylar da dizide yer almıştır. Mavi Ay ekibinin ormandaki sığınakları, Aşiyanı korumak için beraberce bir güvenlik sistemi inşa etmeleri, Salih'in takım ruhunu güçlendirmek için birbirine bağladığı Mavi Ay takımını ormana sakladığı hediyeyi bulması için görevlendirmesi, çocukların ödevler ve antrenmanlarda birbirlerine yardımcı olmaları, Mete'nin bir soru bilerek kazandığı ödülü arkadaşlarıyla paylaşması, Kerem'in bakkalda babasına yardım etmesi, annelerin

beraber hazırlık yapıp Darülacezeyi ziyaret etmeleri yardımlaşma ve işbirliği örneği sayılabilir.

3.5.5. Dürüstlük

Dizide pek çok kez tekrarlanan bir değer olan dürüstlük, yalan ve hileden uzak olmak, sonuçları kötü olsa da doğru yoldan ayrılmamak olarak yansıtılmıştır.

Tablo 3.4.5. Dizide Yer Alan Dürüstlüğe İlişkin İfadeler

Dürüstlüğe İlişkin İfadeler	Yer Aldığı Bölüm
"Anneye de yalan söylenmez ki"	1. Bölüm
"Sen çok dürüst bir çocuksun Mete, sana güveniyoruz."	2. Bölüm
"Bu hayatta zaman kadar önemli bir şey varsa o da verdiğin sözü tutmaktır."	3. Bölüm
"Kerem'in hiç yalan söylediğini gördün mü?"	4. Bölüm
"Yalan söyleyerek ikimizi de tehlikeye attın."	4. Bölüm
"Bir daha bana yalan söylerseniz külahları çok fena değişiriz."	10. Bölüm
"Biz yalan söylemeyiz"	10. Bölüm
"Hile yapan insanlar yalnızca kendilerini kandırırlar, gelecekteki kazanma şansları yok ederler. Bu yüzden sen sen ol ne kadar sinirlensen ne kadar üzülsen, ne kadar "ama haksızlık bu" desen de her zaman doğru yolu seç ve kendine güvenli oğlum."	10. Bölüm
"Kaybetmek pahasına hilesiz olanı seç çünkü bilesin ki bazı yenilgiler de kazanmak içindir."	10. Bölüm
"Hileye ihtiyacın yok. Öyle sadece kendini kandırırsın."	10. Bölüm
"Bana güveniyorlarsa neden yalan söylüyorlar?"	16. Bölüm
"Doğru yoldan ayrılmadan başaracağız."	17. Bölüm
"Bir söz verdin sözünü tutman gerekiyor."	17. Bölüm
"Senin gibi bir adama yalan söylemek yakışmıyor Salih."	18. Bölüm
"Ecdadımız kazanmanın birçok yolu olduğunu olduğu halde doğru yoldan ayrılmadı."	18. Bölüm
"Gücün silah ve cephane ile değil, doğrulukla ve vatan sevgisi ile ilgili olduğunu tüm dünyaya gösterdik."	18. Bölüm
"Yalan değil sır. Bir sırrı saklıyorum. Öyle olmasa söylerdim."	21. Bölüm

Tablo 3.4.5.'te yer alan ifadeler yoluyla, yalan söylemek ve hile yapmak alçaltıcı, dürüstlük ve doğru yoldan ayrılmamak yüceltici tutumlar olarak yansıtılmıştır. Özellikle okçuluk yarışlarında hileye başvurmadan kazanmak büyük bir erdem olarak gösterilmiş, sürekli hile yapan Karayel takımı çeşitli şekillerde bunun kötü sonuçlarıyla karşılaşmıştır.

3.5.6. Kahramanlık ve Cesaret

Milletler tarihleri boyunca kendine özel ve ayırt edici sosyal, siyasi ve ekonomik değerler üretir fakat her milletin az ya da çok ortaklaştığı değer olan cesaret, tüm toplumlarda bir şeklide övülmüş ve ödüllendirilmiş bir değerdir. Doğasında güç ve gizemin bir arada bulunduğu cesaret, tarihteki ihtişamlı anlamını yitirse de yeniden keşfedilip özümsenmesi ve yaygınlaşması gereken bir erdemdir. En geniş hâliyle Aristo'nun Nicomachean Etik adlı eserinde incelenen cesaret, korkunun yokluğu ya da önemsenmemesi olarak tanımlanmıştır. Tanım, cesaret ve korkunun bir arada bulunduğunu söylemektedir. Cesaretin öncülü olan korku, cesaretli davranmaya yönelten bir göstergedir. Korkuyu yönetebilme kabiliyeti olarak tanımlanan cesaretin ahlaki bir boyutu da vardır. Bu sebeple cesaret asla güç gösterisi değildir. Onun temelinde iyi niyet ve yüce bir gaye bulunmaktadır.[374]

Ahlaklı davranış ancak cesaretle hareket etmenin sonucudur. İyi niyetin ahlaklı davranışa dönüşmesi kişinin cesur davranmasına bağlıdır. Yalnızca prensiplere bağlı kalan ve toplum tarafından reddedilmeyi kabul edebilen kimse, iyi niyetini iyi davranışa dönüştürür.[375] İnsana toplumsal ve iktisadi sonuçlarına rağmen, doğru olanı

[374] İbrahim Sani Mert, "En Üstün Ruhsal Özelliklerimizden Biri: Cesaret", *Gönül Kültür ve Medeniyet Dergisi*, Sayı: 84, 2018, s. 12-19.
[375] Shane J. Lopez, Rasmussen, Heather N., Skorupski, William P., Koetting, Kristin, Petersen, Stephanie E S., & Ya-Ting, Yang, "Folk Conceptualizations of Courage.", C. L. S. Pury, & S. J. Lopez (Ed.), *The Psychologyof Courage: Modern Research on an Ancient Virtue*, American Psychological Association, Washington, 2010, s. 23.

yaptıran cesaret, sosyal düzenin sağlıklı ve adaletli işlemesinde kritik bir öneme sahiptir.[376]

Kahramanlık da cesaretle iç içe bir kavramdır. Kahramanca olan esasında cesurca olandır. Kahramanlar, Cesaret gösteren, cesur davranış sergileyen ve bu halleriyle toplumun beğenisini ve sevgisi kazanan kimselerdir. Türk toplumunda kahramanlık niteliği büyük ölçüde askeridir. Çalışmada incelenen Tozkoparan dizisi, bir zamanlar savaş aleti olan, ok ve yayın spor amaçlı kullanımını konu edinmektedir. Bu bağlamda dizide cesaret ve kahramanlık değerlerine sıklıkla yer verilmiştir. Dizide *"korku, korkak, korkma! Korkuyor musun?"* sözleri pek çok kez tekrarlanmış, okçuluk müsabakalarındaki takımlar birbirinin korkularını alaya almak için bu kelimeleri kullanmışlardır.

İlk bölümlerde çocukların Yabani'den ve orman çocuklarından korkmalarına rağmen Mete'nin Yabani'yle yakınlık kurmaya çalışması cesaret örneklerinden sayılabilir. Asya'nın Yabani'yi kayda almak için peşine düşmesi, çocukların sürekli ormanda vakit geçirmeleri, Mete'nin kendisini Tozkoparan olarak gördüğü rüya ve hayallerinde korkusuzca kötülerle mücadele etmesi cesarete ilişkin gösterimlere örnek olabilir. Müslümanların, Bedir Savaşındaki cesaretleri ve Çanakkale Savaşında Türklerin gösterdiği kahramanlıklara da değinilmiştir. Türk okçuların cesareti özellikle Tozkoparan İskender'in hiçbir rakibinden korkmaması ve kahramanlığı ahlaki cesaret bağlamında yansıtılmıştır. Cesaret yalnızca güçlü olmak ve rakibine saldırmak değil aynı anda iyi niyetli olmak ve kutsal bir gaye taşımak şartlarıyla ele alınmıştır. Hiçbir kurala ve prensibe saygı duymaksızın güç gösterisi olarak yapılan cesaret eleştirilmiş, oğluna korkak olmamasını telkin eden Nevzat'ın güç ve kazanç elde etmek için tavsiye ettiği cesaret yerilmiştir. Babasına korkak olmadığını ispat etmek isteyen Sinan'ın gece ormana gitmesi ve orada bir çukura düşmesi bu eleştiriye örnektir.

[376] İbrahim Sani Mert, Aydemir, Muzaffer, "Yönetsel Cesaretin Tarihi Kaynakları Üzerine Bir İnceleme: Eski Türk Yazıtlarında Cesaret", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı: 6, 2019, s. 331-340.

Çalışmaya konu olan ve birinci sezonu izlenerek söylem analizi yapılan dizide yer alan tüm bu değerler, biz ve ötekiler ayrımını yapabilmemizi sağlarken kültürü özgün hâle getirerek diğerlerinden ayırt etmektedirler. Bu özelliğiyle toplumsal dayanışmaya ve millî birliğin sağlanmasına katkıda bulunurlar. Özellikle toplumların kimlik arayışının yoğunlaştığı bunalım ve çözülme süreçlerinde değerler, sosyal dayanışmayı destekleyen niteliğiyle toplumsal yapının anlam kazanması, işlemesi ve sürdürülmesinde son derece önemli ve gereklidirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşatılan kültürel miras, mevcudiyeti için gelecek nesillere aktarılmayı şart koşmaktadır.[377] Çocuklar dünyaya geldiği andan itibaren içinde doğduğu kültürel yaşantıyı, başta anne babası ve ailesi sonda arkadaş ve okullar aracılığıyla öğrenmekte ve deneyimlemektedirler. Ebeveynler çocuklara kültür ve yaşam tarzına ilişkin bilgileri aktarmada ana kaynak durumundadırlar. İkincil çevreyi oluşturan arkadaşlar, okullar, din kurumları ve kitle iletişim araçları gerçekleştirdikleri kültürel aktarımlarla çocukların toplumsallaşmasında önemli rol oynamaktadır. Ancak artan iletişim imkânları ve kitle iletişim araçlarının ekonomik ilişkileri gereği dönüştüğü kültür endüstrileri, çocukların kültürlenmesinde etkili olan geleneksel unsurları önemsiz hâle getirmiştir.[378] Toplumların yıllar boyu ürettiği, aktardığı ve yaşatmaya çalıştığı kültürel unsurlar küreselleşme ve kültür endüstrilerinin karşısında deyim yerindeyse bir varlık mücadelesi vermektedir.[379]

Bu varlık mücadelesinde medya araçlarında yerel kültür unsurlarına yer veren içeriklerin, özellikle çocuk içeriklerinin önemi artmıştır. Kamu yayıncılığı yapan TRT ilk çocuk programını yayınladığı 1968'den bu yana çocuklara yönelik içeriklerini arttırarak sürdürmüştür. Bu çocuk içeriklerinden biri olan Tozkoparan 2018 yılında yayınlanmaya başlamış, çocuklar tarafından ilgiyle takip edilen dizi televizyonun yanı

[377] M. Öcal Oğuz, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Geleneksel Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 63.
[378] Levent Yaylagül, *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010, s. 161.
[379] Emine Öğüt, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktarımına Bir Bakış: Geleneksel Çocuk Oyunlarının Yaşatılması İçin Öneriler*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, 2010, s. 1.

sıra sosyal medya sitelerinden de izlenmiştir. 11 Kasım 2018 tarihinde yayınlanan ilk bölüm YouTube üzerinden 5.437.373 kez izlenmiştir.[380]

Çalışma, televizyonun kültürel etkileri olduğu varsayımıyla Tozkoparan dizisindeki kültürel unsurları tespit etmeyi ve bunların aktarımında bir tutarlılık olup olmadığını anlamayı amaçlamıştır. Söylem analizi kullanılarak yapılan çalışmada dizideki diyaloglar metne aktarılmış yapılan bu deşifre faaliyeti neticesinde dizideki açık ve örtük mesajlara ve mesajların tutarlılığını destekleyecek kelime tekrarlarına ulaşmak mümkün olmuştur. Elde edilen veriler kategorilere ayrılmış ve tablolar hâlinde sunulmuştur. Çalışmada sunulan tablolar aracılığıyla hangi kültürel unsurların ne sıklıkla ve hangi bağlamda yansıtıldığını açıkça görmek mümkün olmuştur.

Çalışmanın birinci ve ikinci bölümde bir kavramsal çerçeve çizilmiştir. "Çocuk ve Medya" başlıklı ilk bölümde çocukluk kavramı, tarihsel süreç içindeki değişimi ve farklı kültürlerdeki çocuk anlayışları değerlendirilmiştir. Çocukluğun biyolojik bir kategori mi yoksa kültürel bir inşa mı olduğu sorusuna cevap aranmış, alandaki farklı yaklaşımların taranması neticesinde çocukluğun en nihayetinde biyolojik bir süreç olmakla beraber ancak uygun kültürel şartlar sağlandığında ortaya çıkıp gelişmesinin mümkün olduğu kanaatine varılmıştır. Medya kısmında ise iletişim ve kitle iletişimi kavramları açıklanarak, gelişim dönemleri çerçevesinde çocukların medyadan nasıl etkilendikleri anlatılmıştır. Piaget'in ayrımını yaptığı bilişsel gelişim dönemlerinde çocukların medyayla olan ilişkisi ve kontrolsüz medya kullanımının olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur.

Kültür ve medyanın kültürel etkileri başlıklı ikinci bölümde kültür ve kimlik kavramları açıklanmış çalışmaya dayanaklık eden kitle iletişim kuramlarına yer verilmiştir. Çocukların kültürlenmesinde medyanın rolü, Gerbner'in "ekme kuramı" kapsamında ele alınırken, popüler kültürün yerel kültüre baskın geldiği ve böylece

[380] https://www.youtube.com/watch?v=dVqTJJwFGUc&t=3147s (04.08.2021)

çocukların yerel kültür ürünleriyle karşılaşma imkânlarının kısıtlandığı varsayımını temellendirmek için Adorno'nun kültür endüstrileri kuramına yer verilmiştir.

Tozkoparan isimli dizinin incelendiği üçüncü bölümde ise başta okçuluk olmak üzere Türk kültürüne ait unsurlar ve Türk kültüründe övülen erdemler tanıtılmış, dizi, bunların varlığı ve yansıtılma biçimleri açısından değerlendirilmiştir. Örneklemi oluşturan birinci sezon, 21 bölümün detaylı izlenmesinin ardından dizide Türk okçuluğunun niteliği, okçuların eğitimi, okçuluk materyalleri ve özelliklerine ilişkin aktarımlar yer aldığı görülmüştür. Okçuların sahip olması gereken erdemler takımların ok hocalarıyla aralarındaki usta çırak ilişkisi bağlamında verilmiştir. Usta, bilge karakteriyle çocukları maddi ve manevi açıdan eğitmekte, okçuluğun esaslarını, ahlak ve erdemlerle beraber öğretmektedir.

Dizide, attığı okla dünya rekoru kıran Tozkoparan İskender'in hayatı, okçuluğu ve ahlakına ilişkin ifade ve görüntüler yer almıştır. Başkahraman Mete'nin kendisini Tozkoparan olarak hayal ettiği görüntülerde Tozkoparan'ın kahramanlığı ve cesareti yansıtılmıştır. Böylece çocukların kendilerine örnek alabilecekleri tarihi bir kahraman portresi çizilmiştir. Dizide Okçuluğa ilişkin kavramların, ok ve yay çeşitlerinin ve Türk okçusunun eğitim sürecinin detaylı anlatımları yer almaktadır. Bunlara ek olarak Türk yaşantısına ve kültürüne ilişkin başkaca unsurlar da dizide yer almış, yemek kültürüne, misafirperverliğe, büyüklere saygıya[381], komşuluğa, aile ve akran ilişkilerine dair açık ve örtük mesajların olduğu görülmüştür.[382] Aileye ilişkin sunumlar değerlendirildiğinde dizide modern Türk aile tipinin yansıtıldığı; bir yandan geleneksel ilişki ve anlayışlar sürdürülürken diğer yandan da modern, demokratik ve özgürlükçü bir aile profili çizildiği görülmüştür. Arkadaşlık ve dostluk dizide takım içi birliktelikler üzerinden aktarılmış, okçuluk takımları birbiriyle rekabet etse de kendi içlerinde kurdukları yakın arkadaşlıklar ekrana yansımıştır. "Dost, kanka, tertip, sağdıç" kelimeleri arkadaşlar arasında kullanılan kelimelerdendir.

[381] Mete'nin ustası Salih'in elini öpmesi, Salih'in kendi ustası Asaf'ın elini öpmesi.
[382] "Misafir bereketiyle gelir. O yüzden tanrı misafiri deriz.", "Misafirlerinizi en iyi şekilde ağırlayın." 9. Bölüm.

Din ve inanca ilişkin aktarımlar, okçuluğun tinsel/ruhani boyutu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Okçuluk eğitimindeki disiplin ve koordinasyon unsurları dinî bir bakış açısıyla açıklanmış, kişinin manevi eğitimle, sabır, şükür, tevekkül ve duayla ruhani olarak güçlendiğinde daha dikkatli ve konsantre olacağı ima edilmiştir. Okçuluk eğitiminin tasavvufi yönüne sıklıkla vurgu yapılmış, Tozkoparanın sırrına ulaşmak için girişilen eğitim faaliyeti, nefis terbiyesi ve karakter eğitimi olarak sunulmuştur. Dizide Tozkoparan'ın emanetine ulaşmak isteyen çocuklar Kaf dağının arkasındaki Simurg'a ulaşmaya çalışan kuşlar gibi pek çok merhaleden ve sınavdan geçmişler ve en nihayetinde Simurg'un hikâyesinde olduğu gibi aranan şeyin aslında kişinin içindeki olduğunu vurgulayan emanete, bir aynaya ulaşmışlardır.

Bireye içinde yaşadığı yaşam biçimini öğrenmesinde yardım elden, doğru ve yanlışın, iyi ve kötünün, güzel ve çirkinin farklarını gösteren sosyal değerler, bilgelik ve hikmet, adalet ve adil oyun, dürüstlük, çalışkanlık, cesaret ve kahramanlık alt başlıklarıyla incelenmiştir. Yapılan değerlendirmede dizinin, pragmatik değerler kadar ideal değerlere de yer verdiği, değer aktarımının kimi zaman açık kimi zaman örtük mesajlar yoluyla gerçekleştirildiği görülmüştür. Bilgelik ve hikmete ilişkin mesajlar genellikle Salih Hoca'nın öğrencilerine verdiği öğütler aracılığıyla yansıtılmıştır. Adalet ve adil oyun, dürüstlük ve cesaret erdemlerine yönelik gösterimler okçuluk rekabeti üzerinden gerçekleşmiştir. Dizide en fazla üzerinde durulan erdem çalışkanlık olmuştur. Dizide çalışmanın başarıyla değil edinilen deneyimlerle değerlendirilmesi gerektiği öğütü sıklıkla tekrarlanmış, çalışırken yalnızca kazanmaya değil aynı zamanda öğrenmeye ve olgunlaşmaya da odaklanmak gerektiği yönünde ifadeler yer almıştır. Bedeli ne olursa olsun, sonuçları kötü olsa dahi dürüstlükten ayrılmamak gerektiği, hilenin kısa vadeli başarılar sağlasa da uzun vadede mutsuzluk ve hüsran getireceği vurgulanmıştır. Bu sosyal değerlerin yansıtılmasında bazen didaktik bir dil kullanılmış bazen de olaylar ve kişiler üzerinden kapalı mesajlar verilmiştir.

Özetle dizide Türk kültürüne ait pek çok ögenin yer aldığı, çocuklara aile, arkadaşlık, komşuluk ve sosyal değerlere ilişkin mesajların verildiği görülmüştür.

Dizide verilen mesajlar arasında bir tutarlılık bulunduğu ve bilinçli bir kültür aktarımının gerçekleştirildiği görülmüştür.

Öneriler

Bu kısımda RTÜK'e, medya hizmet sağlayıcılara, anne babalara, dijital oyun hazırlayıcılarına, sosyal medya içerik üreticilerine ve yapımcılara yönelik öneriler sunulacaktır.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun ekranlarda yerel kültüre ait unsurların görünümünü arttırmak için ilgili yapımları destek ve teşvik uygulamaları gerçekleştirmesi kültürün çocuklara aktarımı ve yaşatılması bakımından önemli görülmektedir. Aile ve çocuk dostu yapımların ödüllendirildiği programa kültür dostu yapımları teşvik edecek yeni bir ödül kategorisi eklenebilir.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, çocuklara yönelik hazırladığı internet sitesini aktif ve güncel hâle getirilebilir, site içine çocuk ve kültür dostu yapımların katalog hâline getirildiği bir sekme eklenebilir.

Radyo Televizyon Üst Kurulu, medya okuryazarlığı alanında yürüttüğü faaliyetleri yoğunlaştırarak çocukların medya içeriklerini seçerken daha dikkatli tercihler yapmasını sağlamalıdır. Medya okuryazarlığı çalışmalarının yöneldiği kitle genişletilmeli, anne babaların da medya mesajlarını doğru değerlendirecek böylece hem kendileri hem de çocukları için doğru tercihleri yapabilecek yeterliliğe erişmesi sağlanmalıdır. Medya okuryazarlığı faaliyetleri, akıllı telefon, tablet, bilgisayar gibi ağ temelli cihazlar aracılığıyla bilgiyi edinme, analiz ederek mesajları anlamlandırma, içerik üretme ve paylaşma anlamına gelen dijital okuryazarlık faaliyetlerine öncelik

vermeli, internet sitesi, metinler yerine video ve görsellerle daha ilgi çekici hâle getirilmelidir.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu akıllı işaret benzeri bir kültür işareti oluşturarak kültür dostu yapımları bu yolla işaretleyebilir, bu uygulama izleyici için yol gösterici olması bakımından önemli görülmektedir.

Medya hizmet sağlayıcıların Türkiye toplumunun kendine özgü yaşam biçimini ve kültürü yansıtan yapımlara öncelik vermesi, kültür endüstrilerinin üretip yaydığı popüler kültür yapımları yerine Türkiye insanın kendi yaşantısını ve değerlerini görebileceği böylece kendi kültürünün da yaşanmaya ve yaşatılmaya değer olduğunu anlayacağı yapımları desteklemesi gerekmektedir.

Anne babalar çocuklarının medya kullanımlarını izlemeli, çocukları için doğru içerikleri seçerek onları yaşlarına ve gelişimlerine uygun yapımlara yönlendirmelidir. Kültürün aktarılmasındaki birincil vazifelerini, medya içerikleri seçerken de yerine getirmeli çocuklara hitap eden kültür yapımlarına öncelik vermelidirler.

Yalnızca geleneksel medyada değil aynı zamanda yeni medya içeriklerinde de kültürel ögelerin kendisine yer bulması açısından dijital oyun hazırlayıcılar ve sosyal medya içerik üreticilerine görevler düşmektedir. Hazırlayacakları medya içeriklerine yerleştirecekleri kültürel unsurlar az dahi olsa, hitap ettikleri kalabalık kitle ve erişim imkânlarının çeşitli olması sebebiyle, çarpan etkisi gösterecek ve kültürün medyadaki görünümünün artmasına katkıda bulunacaktır.

Yapımcıların son yıllarda artan kültürel içerik üretme yönündeki eğilimi takdiri hak etse de çocuklara yönelik hazırlanan bu tür içeriklerin sınırlı olduğu görülmüştür.

Yapımcıların kültür alanına daha fazla eğilmesi özellikle kültür dostu çocuk içeriklerinin üretimini arttırması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, M. Şinasi (2013), *Osmanlı'da Sportif Atıcılık Nişan Taşları*, Yem Yayınları, İstanbul.

Adıgüzel, Yusuf (2001), *"Kitle Toplumunun Açmazları" Kültür Endüstrisi*, Şehir Yayınları, İstanbul.

Adorno, Theodor (2020), *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, (Çev. Nihal Ünder), İletişim Yayınları, İstanbul.

Akbaş, Emrah, Atasü Topçuoğlu, Reyhan (2009), Modern, Çocukluk Paradigmasının Oluşumu- Eleştirel Bir Değerlendirme, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 20, Sayı: 1, s. 95-104.

Akdoğan, Yalçın (1995), *Görsel İktidar*, İnsan Yayınları, İstanbul.

Aluş, Yadigâr (2015), "Kültürel ve Toplumsal Gerçekliğimiz Açısından Aile Anlayışlarının ve Türk Ailesinin Değerlendirmesi". PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı: 1, s. 15-24.

Anderson, Daniel R., Subrahmanyam, Kaveri (2017), "Digital Screen Media and Cognitive Development", *American Academy of Pediatrics*, Cilt 140, Sayı: 2, s. 57-61.

Arı, Ramazan (2008), *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Arslan, Ali (2004), "Medyanın Birey, Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 1, s. 1-12.

Aslantürk, Zeki, Amman, Tayfun, Sosyoloji, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000.

Assmann, Jan (2015), *Kültürel Bellek,* (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Atak, Hasan (2017), "Piaget ve Vygotsky'nin Kuramlarında Çocukların Toplumsallaşma Süreci" *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Cilt 9, Sayı: 2. s. 163-176.

Avcı, Nabi (2020), *Enformatik Cehalet*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Aydoğmuş Ördem, Özlem (2020), *Çocukluk Sosyolojisi Paradigmalar-Paradokslar-Eleştiriler*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Ayyıldız, Emine, Akardaş, Elif (2020),"Aklımızdaki 'Çocuk': Erken Çocukluk Uzmanlarının Çocuk Algısı Fenomenolojisi", *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 1, s. 56-65.

Başok Diş, Sebile (2020), "Platon Felsefesinde Adalet, Düzen ve Yasa", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı: 2, s. 1013-1042.

Bauman, Zygmunt (2017), *Kimlik,* (Çev. Mesut Hazır), Heretik Yayınları, Ankara.

Bauman, Zygmunt (2020), *Sosyolojik Düşünmek,* (Çev. Akın Emre Pilgir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bir, Atilla, Kaçar, Mustafa, Acar, Şinasi, (2006), "Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 8, s. 38-68.

Bourdieu, Pierre (1997), *Televizyon Üzerine,* (Çev. Turhan Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Bulduklu, Yasin, Karaçor, Süleyman (2019), *Kitle İletişim Kuramları*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Bulunmaz, Barış (2014), "Yeni Medya Eski Medyaya Karşı: Savaşı Kim Kazandı ya da Kazanacak?", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 1, s. 22-29.

Burgess, Jacquelin, Gold, John R. (2016), *Geography The Media and Popular Cultere*, Routledge Taylor and Francis Group, New York.

Bülbül, A. Rıdvan (2000), *İletişim ve Etik*, Damla Yayınları, Konya.

Büyükbaykal, Güven (2012), "Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* Sayı: 28, s. 31-45.

C. Strasburger, Victor, Wilson, Barbara J. (2002), *Children, Adolescents and The Media*, Sage Publications, California.

Can Aktan, Coşkun, Tutar, Hasan (2007), "Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür" *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 20, s. 1-11.

Cereci, Sedat, Özdemir, Haydar (2015), "Medyanın Toplumsal Gelişimi: Medya Toplumları" *International Journal of Social Science,* Sayı: 33, s. 1-10.

Çağdaş, Aysel (2002), "Sosyal Gelişim", (Ed.) Ramazan Arı, *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Çelik, Celaleddin (2010), "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din", *Karadeniz Uluslararası Bilim Dergisi*, Sayı: 8, s. 25-35.

Çetin, Yalçın (2020), "Kur'an'da ve Felsefede Hikmet Kavramı" *Antakiyat*, Cilt 3, Sayı: 1, s. 1-23.

Dolgun, Uğur (2016), "Kitle İletişim Araçları ve Yeni Medya" *Sosyoloji: Günlük Yaşamı Anlamak*, (Ed.) Ali Arslan, Mustafa Çağlayandereli, Paradigma Yayınları, s. 345-369.

Dollot, Louıs (1994), *Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür*, (Çev. Özlem Nurdallı), İletişim Yayınları, İstanbul.

Durutürk, Bilge (2018), "Michel Foucault'nun İktidar ve Özne Kavramlarına Bir Bakış: Gözetim Toplumu", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, Cilt 53, Sayı: 3, 959-972.

Ebru Güzel, Karakurt Arzu (2016), "Dil Yozlaşması ve Söyleyiş Bozukluğu: Televizyon Reklamlarının Göstergebilimsel Açıdan Çözümlenmesi", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 4, s. 1-16.

Edibe Sözen (2019), *Kimlik: Demir Kafesten Plastiğe*, Profil Kitap, İstanbul.

Erdoğan, İrfan (2014), *"Medya Teori ve Araştırmaları: Biliş ve Davranış Yönetimi Amaçlı Endüstri, Devlet ve Üniversite İşbirliğinde Medyanın Egemen Alternatif Açıklamaları",* Erk Yayınları, Ankara.

Eren, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Ergün, Mustafa, Özsüer, Suphi (2006), "Vygotsky'nin Yeniden Değerlendirilmesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 2, s. 269-292.

Erkal, Mustafa, Baloğlu, Burhan, Baloğlu, Filiz (1997), *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul.

Erol Gülbuğ (2007), "Kitle İletişim Araçlarında Kullanılan Türkçe ve Yozlaşan Bir Değer Olarak Dil Üzerine", *38. ICANAS*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2007, s. 569-590.

Ertürk, Y. Dilek (2011), "Çocukluk Çağı Gelişim Dönemlerine Göre Medya Kullanımı", *Çocuk Hakları ve Medya*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.

Ertürk, Y. Dilek, Akkor Gül, Ayşen (2006), *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin*, Nobel Yayın, Ankara,

Eşitti, Şakir (2016), Çizgi Filmlerde Küresel ve Yerel Kültürün İnşası: Caillou ve Pepee Örneği, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Cilt 32, Sayı: 32, s. 125-144.

Gençer, Rıdvan (2018), *"Medya Çocuk İlişkisi Bağlamında Mevcut Duruma İlişkin Çalışma Sonuçlarının İncelenmesi",* Sakarya Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Giddens, Anthony (2013), *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Gordon, George N. (1969), *The Languages Of Communication: A Logical And Pyschological Examination*, Hastings House Publishers, New York.

Gökçe, Orhan (2010), *İletişim Bilimine Giriş*, Konya.

Güleç, Cengiz (2002), "Türkiye'de Kültürel Kimlik Sorunu" *Antropoloji Dergisi,* Sayı: 15, 2002, s. 63-79.

Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 95.

Hall, Stuart (1991), "The Local and the Global: Globalization and Ethnicity", (Ed. Anthony D. King) *Culture, Globalization and the World System*, Department of Art and Art History, New York.

Han, Byung- Chul (2019), *Şeffaflık Toplumu,* (Çev. Haluk Barışcan), Metis Yayınları, İstanbul.

Gardiner, Harry W., Gander, Mary J. (2004), *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Çev. Nermin Çelen) İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Himmilweit, Hilde, Swift, Betty (1976), "Continuities and Discontinuities in Media Usage and Taste: A Longitudinal Study" *Journal of Social İssues*, Cilt 32, Sayı: 4, s. 133-156.

Hoffner, Cynthia(1997), "Children's Emotional Reactions To A Scary Film: The Role Of Prior Outcome Information And Coping Style.", *Human Communication Research*, Cilt 23, Sayı: 3, s. 323-341.

Hovland, Carl I., Weıss, Walter (1951), "The Influence of Source Credibility on Communication Effectiveness", *Public Opinion Quarterly*, Cilt 15, Sayı: 4, s. 635-650.

Işık, Metin (2008), *Kitle İletişim Teorilerine Giriş*, Eğitim Kitabevi, Konya.

İlhan Kutluer, "Hikmet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, s. 518-519.

İmam Gazali (2013), "Mükaşefetü'l Kulüb", (Çev. Ali Kaya), Semerkand Yayınları. İstanbul.

Kalın, İbrahim (2018), *Barbar Modern Medeni*, İnsan Yayınları, İstanbul.

Kaplan, Yusuf (1991), *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, Rey Yayıncılık, Kayseri.

Kaplan, Yusuf (1993), *Televizyon*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.

Kara, Tolga (2014), "Kültür Endüstrisi Kavramı Çerçevesinde Medya Ürünleri: Eleştirel Yaklaşım" *Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, Cilt 4, Sayı: 1, s. 51-61.

Karaduman, Esra, Gököz, Gökhan (2017), "TRT Yerli Çocuk Programlarında Çocukluğun İnşası: Eğitim, Toplumsallaşma, Politik Özne Biçimleri", *TRT Akademi Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 4, s. 376-397.

Klopsteg, Paul E. (2019), *Türk Okçuluğu*,(Çev. Ömer Seyfi Saruhanlıoğlu), Erdem Yayınları, İstanbul.

Koç, Mustafa (2003), "Küreselleşmenin Sosyolojik Boyutları" *Küreselleşme ve Psikiyatri*, (Ed.) Burhanettin Kaya, Süheyla Ünal, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara. s. 50-63.

Kol, Suat (2013), "Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi" *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı: 21, s. 1-21.

Kuş, Ayşegül (2016), "Batılı Bir Seyyaha Göre 19. Yüzyılda Osmanlı'da Çocuk Olmak", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk Sempozyum Bildiri Kitabı*, Cilt 1, s. 661-671.

Kuşdil, M. Ersin, Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2000), "Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı", *Türk Psikoloji Dergisi,* Cilt 14, Sayı: 45, s. 59-76.

Küçük, M. Alparslan (2018), "İslâm Öncesinden Sonrasına Türk Geleneğinde Bir Yaşam Stili: Okçuluk", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (UKSAD), Cilt 4, Sayı: 1, s. 178-191.

Küçükbasmacı, Gülten (2013), "Elektronik Çağda Sözün Satıcıları: Radyo ve Televizyon", Journal of Turkish Studies, Cilt 8, Sayı: 4, s. 1063-1080.

Lazarsfeld, Paul, Bernard, Berelson, Hazel, Gaudet (1948), *The People's Choice How The Voter Makes Up His Mind in a Presidantial Campaign,* Colombia Universty Press., New York.

Lemish, Dafna (2007), *Children and Television A Global Perspective*, Blackwell Publishing, Oxford.

Lin, Ling-Yi, Cherng, Rong-Ju, Chen, Yung-Jung, Chen, Yi-Jen, Yang, Hei-Mei (2014), "Effects Of Television Exposure On Developmental Skills Among Young Children", *İnfant Behavior And Development*, Cilt 2, Sayı: 38, s. 20-27

Lopez, Shane J., Rasmussen, Heather N., Skorupski, William P., Koetting, Kristin, Petersen, Stephanie E S., & Ya-Ting, Yang (2010), "Folk Conceptualizations of Courage.", (Ed.) C. L. S. Pury, & S. J. Lopez, *The Psychologyof Courage: Modern Research on an Ancient Virtue*, American Psychological Association, Washington. s. 23–45.

McLuhan, Marshall (1959), "Myth And Mass Media", *Daedalus*, Cilt 88, Sayı: 2, s. 339-348.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi (2017), "Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık", (Ed.) Recep Kaymakcan, *Değerler ve Eğitimi*, DEM Yayınları, İstanbul.

Mora, Necla (2011), *Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Morgan, Clifford T. (2011), *Psikolojiye Giriş*, (Çev. Rükzan Eski, Sirel Karakaş), Eğitim Akademi Yayınları, Konya.

Mutlu, Erol (2017), *İletişim Sözlüğü*, Ütopya Yayınevi, Ankara.

Nirun, Nihat, Erdoğmuş, Zeki (1976), *Sosyoloji*, MEB Yayınları. Ankara.

OECD (1992), *Telecommunications and Broadcasting: Convergence or Collision? No. 29*, OECD Publishing.

Ong, Walter J. (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi,* (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yayınları, İstanbul.

Oskay, Ünsal (1992), *İletişimin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul.

Oskay, Ünsal (2019), *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.

Öcal, Oğuz (2009), Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir? Geleneksel Yayıncılık, Ankara, 2009.

Öcel, Nilüfer (2002), *İletişim ve Çocuk: İletişim Ortamlarında Çocuk ve Reklam Etkileşimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Öğüt, Emine (2010), *"Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktarımına Bir Bakış: Geleneksel Çocuk Oyunlarının Yaşatılması İçin Öneriler",* Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi.

Önal, Mehmet (2009), "Dinle Uyumlu Kollektif Bir Değer Olarak Doğu Hikmeti", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, s. 197-209.

Özay, Deniz, Deveci, Akın (2020), "Geleneğin İcadı Bağlamında Ramazan Sohbet Programlarının Kültürel Belleğin İnşasındaki Rolü ve Araçsallaştırılması", *Turkish Studies- Social Sciences*, Cilt 15, Sayı: 7, s. 3061- 3073.

Özçetin, Burak (2019), *Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Öztan, Güven Gürkan (2019), *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Özyurt, Cevat (2005), *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, Açılım Kitap, İstanbul.

Postman, Neil (1995), *Çocukluğun Yok Oluşu,* (Çev. Kemal İnal), İmge Kitabevi, Ankara.

Postman, Neil (2019), *Televizyon: Öldüren Eğlence,* (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Reid Chassiakos, Yolanda, Radesky, Jenny, Christakis, Dimitri, Moreno, Megan A., Corinn Cross and Council On Communications And Media (2016), "Children and Adolescents and Digital Media", *American Academy of Pediatrics*, Cilt 138, Sayı: 5.

Sağlam, Mehmet, Aral, Neriman (2016), "Tarihsel Süreç İçinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", *Çocuk ve Medeniyet*, Cilt 1 Sayı: 2, s. 43-56.

Sani Mert, İbrahim (2018), "En Üstün Ruhsal Özelliklerimizden Biri: Cesaret", *Gönül Kültür ve Medeniyet Dergisi*, Sayı: 84, s. 12-19.

Sani Mert, İbrahim Aydemir (2019), Muzaffer, "Yönetsel Cesaretin Tarihi Kaynakları Üzerine Bir İnceleme: Eski Türk Yazıtlarında Cesaret", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı: 6, s. 331-340.

Sayar, Kemal, Bağlan, Feyza (2010), *Koruyucu Psikoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Sungur, Suat (2007), *Küreselleşme Kıskacında Televizyon Yayınları ve Kültürel Kimliklerin Gerilemesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Şirin, Mustafa Ruhi (2019), "Değişen Çocuk ve Çocukluk: Biraz Tarih ve Felsefe Biraz Sosyoloji ve Çocukluk Sosyolojisi", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 7, s. 5-40.

Talas, Mustafa, Kaya, Yaşar (2007), "Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*. s. 149-162.

Tan, Mine (2019), "Çağlar Boyunca Çocukluk", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 22, Sayı: 1, s. 959-972.

Tezcan, Mahmut (2017), *Çocuk Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.

Tomlinson, John (1999), *Kültürel Emperyalizm*, (Çev. Emrehan Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Tomopoulos, Suzy, Dreyer, Benar, Berkule, Samantha, Fierman, Arthur, Brockmeyer, Carolyn, Mendelsohn, Alan L. (2010), "Infant media exposure and toddler development", *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, Cilt 164, Sayı: 12, s. 1105-1111.

Tümer, Günay "Asli Günah", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, s. 496-497.

Uludağ, Süleyman (2015), "Hayata Sufi Gözüyle Bakmak İnsan-İslam- İrfan", Dergâh Yayınları, İstanbul.

Ummanel, Azize (2017), *"Gelişim ve Öğrenme"*, Öğretim İlke ve Yöntemleri, (Ed.) Süleyman Çelenk, Pegem Yayıncılık, Ankara.

Uygunkan, Sanem Bengü (2005), "Kültürleme Kavramı ve Televizyon", *Kurgu Dergisi*, Cilt 21, Sayı: 1, s. 205-213

Van Evra, Judith (2009), *Television and Child Development*, Routledge, New York.

Yanık, Akan (2016), "Yeni Medya Nedir Ne Değildir?", *Journal Of İnternationaml Social Research*, Cilt 9, Sayı: 45, s. 898-910.

Yaylagül, Levent (2010), *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Dipnot Yayınları, Ankara.

Yazgan İnanç, Banu, Bilgin, Mehmet, Kılıç Atıcı, Meral (2007), *Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Pegema Yayıncılık, Ankara.

Yeşilyaprak, Binnur (2011), *Eğitim Psikolojisi*, Pegema Yayıncılık, Ankara, s. 93.

Yönal, Gamze, Türkmen, Mutlu (2017), "Türk Kültür Yaşamında Okçuluk" *Asos Journal*, Cilt 5, Sayı: 55, s. 523-533.

Yücel, Ünsal (2015), Türk Okçuluğu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Zeynep Erdiller-Yatmaz, Erdemir, Ersoy ve Erbil, Fethiye (2018), "Çocuk ve Çocukluk: Okul Öncesi Öğretmen Adayları Anlatıyor", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 3, 2018, s. 284-312.

Zimmerman, Frederick, Christakis, Dimitri, Andrew, Meltzoff (2007), "Associations Between Media Viewing And Language Development İn Children Under Age 2 Years.", *The Journal Of Pediatrics*, Cilt 151, Sayı: 4, s. 364-368.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme (28.02.2020)

http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/cocukgelisimilisans_ao/bilisselvedilgelisimi.pdf (07.01.2021)

https://worldarchery.sport/about-us (10.07.2021)

https://worldarchery.sport/about-us/organisation/executive-board (10.07.2021)

https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/media?q=media (24.11.2020)

Https://www.tuik.gov.tr/ (18.02.2021)

https://www.youtube.com/watch?v=dVqTJJwFGUc&t=3147s (04.08.2021)

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, https://sozluk.gov.tr/ (28.02.2020).

ÖZET

Bir toplumun sosyal deneyiminin tamamı olarak tanımlanan kültür, gelecek kuşaklara aktarılması yoluyla yaşama olanağı bulmaktadır. Birey, bir kültür içinde doğduğu andan itibaren bu aktarım gerçekleşmeye başlar. Aile ve birincil çevreden başlayan bu aktarım, bireyin toplumsal temas noktaları arttıkça farklı kaynaklardan da gerçekleşir. Kendine özgü hikâye anlatım tarzıyla medya, nasıl düşünmemiz ve nasıl davranmamız gerektiği hususunda, kültürlenme sürecinde çok önemli bir aktör hâline gelmiştir. Çocukların medyaya maruz kaldıkları süre arttıkça kültür transferi kaçınılmaz hâle gelmekte, ekranlardaki popüler kültür sunumları çocukların kendi kültürlerine yabancılaşması ve kimlik bunalımı yaşaması risklerini arttırmaktadır. Bu çalışmada medya araçlarının kültürel etkileri olduğu ve kültürlenme sürecinin kritik aşaması olan çocukluk döneminde bu etkinin arttığı varsayımıyla, Tozkoparan isimli dizide aktarılan kültürel mesajlar, bunların yoğunluğunu ve bu mesajlar arasında tutarlılık olup olmadığı incelenmiştir. Söylem analizi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmanın sonunda incelenen dizide Türk okçuluğu başta olmak üzere pek çok kültürel unsura yer verildiği, dinî değerlere, aile ve akran ilişkilerine ve Türk kültüründe övülen erdemlere dair aktarımlar olduğu görülmüştür.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk iki bölümü, çalışmanın temelini oluşturan medya, çocuk ve kültür kavramlarına, bunlar arasındaki ilişkilere ve bu alanlardaki farklı yaklaşımlara yer veren bir alan taramasından oluşmaktadır. Üçüncü bölümde ise çalışmanın örneklemi olan Tozkoparan dizisi, kültürel aktarımları açısından değerlendirilmiş, bulgular dizide kültürel unsurların yoğun şekilde yer aldığını, Türk toplumunun yaşayış ve düşünüş biçiminin açık ve örtük mesajlar yoluyla çocuklara iletildiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya, Televizyon, Kültür, Çocuk, Okçuluk, Tozkoparan

ABSTRACT

Culture, which is defined as the whole social experience of a society, finds the opportunity to live by transferring it to future generations. From the moment an individual is born into a culture, this transfer begins to take place. This transfer, which starts from the family and the primary environment, occurs from different sources as the individual's social contact points increase. With its unique storytelling style, the media has become a very important actor in the acculturation process in terms of how we should think and how we should act. As children's exposure to the media increases, cultural transfer becomes inevitable, and popular culture presentations on screens increase the risks of children's alienation from their own culture and identity crisis.

In the research, with the assumption that media tools have cultural effects and this effect increases during childhood, which is the critical stage of the acculturation process, the cultural messages conveyed in the TV series Tozkoparan, their intensity and whether there is consistency between these messages were examined. This study was prepared using discourse analysis. It has been seen that many cultural elements, especially Turkish archery, are included in the series, which are the subject of the research, and there are transfers about religious values, family and peer relations, and virtues that are praised in Turkish culture.

Keywords: Media, Television, Culture, Child, Archery, Tozkoparan

ÖZGEÇMİŞ

1993 yılında Ankara'da doğan Ayşe Çiftci, ilkokulu Keçiören Hun İlk Öğretim Okulunda, liseyi Uluğbey Anadolu Lisesinde tamamlamıştır. 2011 yılında Gazi Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Kamu Yönetimi bölümünde üniversite eğitimine başlamış olup 2015 yılında mezun olmuştur. 2018 yılında Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda Uzman Yardımcısı olarak çalışmaya başlayan Ayşe Çiftci, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Tasavvuf yüksek lisans programına devam etmektedir.